

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Studijní program Historické vědy
Studijní obor České dějiny

Disertační práce

Jan Mareš

**Magdeburské právo ve městech
severozápadních Čech v předhusitské době**

**The Magdeburg Law in the Towns of
Northwest Bohemia in Pre-Hussite Period**

vedoucí práce Prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

2008

**Prohlašuji, že jsem disertační práci sepsal samostatně s využitím
uvedených pramenů a literatury.**

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Jan Mareš', with a long horizontal stroke extending to the right.

Jan Mareš

**Děkuji všem, kteří přispěli ke vzniku této práce, především
panu profesorovi J. Žemličkovi, dr. B. Roedlovi ze SOkA
Louny, dr. H. Hasilové z Jazykového centra FF UK, řediteli
Thüringisches Staatsarchiv v Greizu H. Rüsterovi a prof. H.
Lückovi z právnické fakulty M. Luthera v Halle-Wittemberg.**

Obsah

	Strana
I. Úvod	1
I.1 Magdeburské městské právo v německé historiografii	3
I.2 Magdeburské městské právo v Čechách	12
II. Magdeburské právo a počátky Litoměřic	38
II.1 Vratislav 1261-1295	53
II.2 Zhořelec 1304	67
II.3 Litoměřice 1282	73
II.4 Shrnutí	76
III. Zákaz apelací z roku 1387 a role podkomořího v městském soudnictví	80
IV. Ženská výbava v litoměřickém městském právu v předhusitské době	94
IV.1 Saské zrcadlo	107
IV.2 Vikpildní právo	112
IV.3 Kniha míšeňská a Extrakt	116
IV.4 Listinné doklady	119
IV.5 Městské knihy	123
IV.6 Shrnutí	139
V. Závěr	143
Soupis pramenů	155
Soupis literatury	158
Soupis zkratk	173
Příloha	
Překlad magdeburského právního sdělení pro Vratislav z roku 1261	174
Abstrakt v češtině a angličtině	180

I. Úvod

Tato práce si klade za cíl pokusit se dát obsah dosud spíše vágnímu termínu *magdeburské právo* v prvních desetiletích jeho užívání v centru budoucí litoměřické právní oblasti, upřesnit dosavadní představy o jednom zásahu královské moci do systému městského soudnictví z roku 1387 a přiblížit specifický institut magdeburského práva, upravující dědické záležitosti měšťanek a obyvatel měst severozápadních Čech. Není to tedy systematický souhrn celé problematiky, který si ještě vyžádá značné úsilí a řadu dílčích studií. Nepřináší také žádné zásadní inovace v oblasti metodologie, pouze se pokouší více využívat prameny vzniklé z každodenní právní praxe a zasazuje je, případně konfrontuje v širších souvislostech s rámcovými doklady normativního charakteru. Pozorné zkoumání dokumentů z městských truhlic důrazně doporučoval svým posluchačům již proslulý novoměstský písař Prokop ve svém přehledu praxe městských kancelářů z poloviny 15. století. Jeho výzvy platí s nezměněným důrazem dodnes, neboť při naprosto zlomkovitém dochování pramenů v poměru k původně existujícímu množství je zřejmé, že jejich nedostatečně pozorné čtení ještě zhoršuje spoušť napáchanou za staletí ničivým zubem času.

Právní historie středověku je v české historiografii posledních desetiletí reprezentována jen velmi omezeným počtem badatelů, kteří na jedné straně dosáhli vynikajících výsledků shrnutých v rozsáhlých přehledových pracích, ale zároveň za nimi zeje značná generační mezera. Není na místě zde rozebírat příčiny tohoto stavu, který může být mimo jiné způsoben i pochopitelnou reakcí na neživé dějiny práva a správy, prezentované bez širších souvislostí stereotypním způsobem v minulém století. Odklon či téměř zavržení dějin práva ve prospěch módnějších směrů bádání s sebou ovšem nese velká rizika nepřesností a omylů při ambiciózních pokusech o rekonstrukci světa dávno mrtvých generací, neboť právo v různých formách je chťe nechtě jedním ze základních kamenů všech lidských společností a společenstev. V městském právu střeoevropského prostoru se od jeho počátků mísí dva světy – statický archaický svět pre-městského života venkova a nově se tvořící svět městský s novými potřebami a představami. Nikoli náhodou bývá středověké město považováno za jeden z pilířů novodobého demokratického uspořádání společnosti, ačkoli cesta

k němu nebyla přímá ani samozřejmá. V této souvislosti postačí poukázat na skutečnost, že výraz užívaný pro měšťana je v řadě evropských jazyků dodnes obsažen v označení plnoprávného občana demokratického státu. I proto si starší městské právo zaslouží detailní pozornost, ostatně některé právní zásady středověkých *cives* žijí až dosud v současných právních systémech a zákonících moderních států.

„Do man Magdeburch besaczete, do gap man in recht nach irn wilkure.“

Magdeburské právní sdělení pro Vratislav z roku 1261

I.1 Magdeburské právo v německé historiografii

Magdeburské městské právo, v průběhu lokačních procesů ve středoevropském prostoru vedle lübeckého vůbec nejrozšířenější právní systém, je předmětem pozornosti již několika badatelských generací. Někteří ze starších právních historiků se dokonce ještě stali svědky uplatňování magdeburských zvyklostí v praxi, neboť zničení Magdeburku v roce 1631 sice definitivně podlomilo jeho autoritu coby vrchní odvolací instance, ovšem na rozsáhlém území Polska a ruské říše lze vlivy jeho právních zásad stopovat až do první poloviny 19. století, případně v kodifikacích pruského zemského práva ještě déle či jako subsidiární pramen zemského práva v Sasku a okolních zemích dokonce až do vydání občanského zákoníku (*Bürgerliches Gesetzbuch*, BGB) v roce 1900. Vůbec poslední rozhodnutí říšského soudu s odkazem na jeden z pramenů magdeburského práva pochází dokonce až z roku 1932.¹

Rozsáhlá a v našich podmínkách bohužel často prakticky nedosažitelná literatura k tématu již dnes není ani přehlednutelná, protože zejména neuvěřitelně plodné století právní historie zanechalo budoucím badatelům těžko řešitelný úkol. Na jedné straně se ani po dvou staletích edičního úsilí nepodařilo vydat alespoň všechny základní prameny, na straně druhé snaha obsáhnout obrovský korpus vytvořených děl prakticky znemožňuje zároveň pokračovat ve vydavatelské práci. Skloubit obojí se podaří jen nemnoha vyvoleným, z nichž zaslouží z poslední doby uvést především jména nedávno zesnulého F. Ebela z berlínské právnické fakulty, vynikajícího právního znalce a zároveň kritického editora řady důležitých právních textů, a H. Lücku z právnické fakulty v Halle, který se coby pokračovatel díla R. Lieberwirtha kromě magdeburského práva v jeho historických dimenzích věnuje také osobnostem spojeným s jeho výzkumem. Na jejich shrnující práce s obsáhlou bibliografií proto odkazují jako na

¹ Heiner LÜCK, *Wirkungen des Sachsenspiegels und des Magdeburger Rechts in Ostmitteleuropa*, in: *Legal Transition*, Szeged 2007, s. 269.

východisko pro další zkoumání a v následujícím se omezím pouze na velmi stručný přehled současného stavu bádání ve střední Evropě. Ačkoli nejnovější práce s ohledem na komplikovaný vývoj magdeburského práva (promiscue se objevující výrazy *ius Theutonicum*, *ius Maideburgense*, *ius Saxonum*) pro jeho pojmenování razí novodobé označení *sasko-magdeburské právo*, v této práci se držím tradičního označování, které má jednoznačnou oporu v pramenech ze sledované geografické oblasti. Samotný pojem městského práva není nijak statický, nejrůznější pokusy o definici jsou nelepším dokladem jeho proměnlivosti. V této práci jej užívám převážně v návaznosti na G. Dilchera, ovšem v případě potřeby se nevyhýbám ani širšímu pojetí, na což je vždy patřičně upozorněno.²

Dosud nejobsáhlejším pokusem o přehledné zachycení vývoje magdeburského práva v středo- a především východoevropském prostoru zůstává důkladná práce Gertrud Schubart-Fikentscher z roku 1942, věnovaná kromě magdeburského také právu lübeckému a jihoněmeckému. Tento dodnes nepostradatelný a stále nepřekonaný badatelský počín bohužel nebere prostor českých zemí s výjimkou Slezska prakticky vůbec v potaz, což mu ovšem česká historiografie vrchovatou měrou oplácí. Opírá se o rozsáhlou starší literaturu, z níž jsou dosud užívány zejména důkladné edice různorodých pramenů, ale také v nejlepší slova smyslu pozitivistické souhrny jak celkového vývoje práv městských a dalších, tak jednotlivých oblastí (materiální právo, trestní a podobně).³ Datum jejího vydání není náhodné, neboť ve třicátých a v první polovině čtyřicátých let 20. století dochází v podmínkách nacionálně socialistického Německa k mohutnému rozmachu studia magdeburské právní problematiky. Díky aktivitě

² Výbor ze studií Friedrich EBELA viz IDEM, *Unseren fruntlichen grus zuvor*. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum, Hrsg. von A. FIJAL, H.-J. LEUCHTE, H.-J. SCHIEWER, Köln-Weimar-Wien 2004. Z editorské činnosti postačí zmínit záslužnou edici právních naučení pro severní oblasti magdeburského okruhu v rámci velkoryse pojaté řady *Magdeburger Recht*, viz F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht I. Die Rechtssprüche für Niedersachsen*, Köln 1983; ke sledovanému tématu zejména IDEM, *Magdeburger Recht II/1, 2. Die Rechtsmitteilungen und Rechtssprüche für Breslau*, Köln 1989, 1995; nejnovější shrnutí problematiky viz Heiner LÜCK, *Wirkungen des Sachenspiegels und des Magdeburger Rechts in Ostmitteleuropa*, in: *Legal Transitions*, s. 269-279; IDEM, *Magdeburger Law as a Defining Factor of the Identity of the European Family of Cities*, in: *European Cities of Magdeburger Law. Tradition, Heritage, Identity*, Kraków 2007, s. 136-146; IDEM, *Über den Sachsenspiegel. Entstehung, Inhalt und Wirkung des Rechtsbuches*, Dössel 2005; viz též pozn. č. 7.

³ Gertrud SCHUBART-FIKENTSCHER, *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa*, Weimar 1942.

magdeburského primátora Fritze Markmanna byl v roce 1940 založen „Institut zur Erforschung des Magdeburger Stadtrechts“, v jehož rámci těsně spolupracovali nejvýznamnější badatelé v oboru, mimo jiné například Theodor Goerlitz (od roku 1941 vedoucí institutu), Ernst Heymann, Wilhelm Weizsäcker a Gerhard Buchda. Cílem celého projektu byla postupné vydání veškerého pramenného materiálu k soudní činnosti magdeburské vrchní stolice, tj. právních naučení a sdělení pro města v širokém okruhu střední a východní Evropy. Nashromážděný materiál včetně většiny fotokopií archivních pramenů byl zničen při náletu v lednu roku 1945 a dochovaly se jen malé zbytky. Za krátkou dobu svého působení stačil institut vydat celkem tři svazky právních naučení pro Svidnici, Litoměřice a Poznaň, jejichž kvalita je velmi vysoká a téměř se vyhnuly dobové atmosféře a přeceňování etnických otázek.⁴

Pro prvotní orientaci v nepřehledné literatuře dobře poslouží stať *Magdeburger Recht* G. Buchdy v příručním slovníku německých právních dějin, která upozorňuje na nejdůležitější díla a zároveň stručně přibližuje vznik, obsah a vývoj magdeburského práva.⁵ Obdobně lze využít příslušné heslo z *Lexikon des Mittelalters* z roku 2000, sepsané zmíněným Friedrichem Ebelem.⁶ Představu o vývoji a soudobém chápání pojmu městské právo dávají podle mého názoru nejlépe studie Gerharda Dilchera, jehož definice města ve weberovské tradici typů (městská svoboda, mír, právo a ústava) se díky pracím J. Kejře ujala i v české historiografii. *Městský mír* odstraňuje již ze své podstaty množství rušivých prvků spojených se staršími principy *Sippe* čili pokrevního příbuzenství (krevní msta, zášti atd.), *městská svoboda* vyjadřuje jak osobní postavení jedince ve společnosti, tak jedinečné *libertates* každého města, *právo* se odtrhává od tradiční státnosti a stává se dynamickým a mobilním systémem, který se projevuje v *ústavě*

⁴ Heiner LÜCK, *Magdeburger Forschungen zum Magdeburger Recht (1933-1945)*, in: *Geschichte als Beruf*, Dössel 2005, s. 367-381; IDEM, „grösstmögliche Förferung der Magdeburger Forschung...“. *Ein Österreicher im Dienst Magdeburgs (1941-1944)*, in: *Rechtsgeschichte mit internationaler Perspektive*, Wien 2008, s. 289-306; IDEM, „Der Deutsche kommt also im Osten in kein Neuland...“. *Das Institut zur Erforschung des Magdeburger Stadtrechts (1940-1945)*, in: H. LÜCK – W. FREITAG (edd.), *Historische Forschung in Sachsen-Anhalt*, 1999, s. 125-146.

⁵ *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, red. Dieter WERKMÜLLER, III. Band List-Protonotar, Berlin 1984, heslo *Magdeburger Recht*.

⁶ *Lexikon des Mittelalters*, CD-ROM Ausgabe 2000, heslo *Magdeburger Recht*.

obce, společenství vztahujícího se k místu.⁷ Přitom je ale nutné rozlišovat mezi městy s tradicí římského osídlení v západní Evropě a nově zakládanými městy ve střední a východní Evropě, neboť vlivem specifických podmínek těchto kolonizačních oblastí se zde mohou pod stejnými termíny skrývat odlišné obsahy. Zvláště latinská terminologie skýtá mnohá úskalí, často pro starší dobu v podstatě neřešitelná.⁸ Výzkum měst byl v 19. století a ještě v první polovině 20. století ovládan monistickými teoriemi příčin jejich vzniku, obvykle na právněhistorickém podkladě (Markrecht-, Landgemeinde-, Gilde-, der freien Einung-Theorie). Tyto konstrukce není nutné zcela zavrhnout, ale jejich platnost je obvykle omezená jen na určitý typ města. Proti tomu G. Dilcher v návaznosti na Maxe Webera (a také Henriho Pirenna) zdůrazňuje autonomii obce a s tím spojené další svobody jako zlom na cestě ke vzniku městského stavu. Poznání městského práva jako důležité součásti veškerého městského života je základem pro řešení zásadních strukturálních otázek společenské existence, městské právo se rychle emancipuje od práva zemského a směřuje k racionalitě práva vědomě tvořeného. Důležitá je i velmi raná tendence k písemnému zachycení užívaných právních zvyklostí, což je do budoucna odrazový stupeň pro možnost tvorby práva jako normativu. Takto zachycené právo ovšem představuje nikoli tradiční systém, ale převážně fixuje novou kvalitu pro budoucí využití.⁹ Právě normativní pojetí městských práv, byť se prosazuje v různé míře a rychlosti, je znakem nového způsobu právního myšlení, důležitého pro budoucí vývoj. Na druhou stranu nelze podcenit ani důležitost městského trhu a vůbec ekonomických faktorů, které vlastně umožňují šíření nových forem právních vztahů. Takto založené městské prostředí je také

⁷ Gerhard DILCHER, *Rechtshistorische Aspekte des Stadtbegriffs*, in: Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter, s. 15-29; IDEM, *Einheit und Vielheit in Geschichte und Begriff der europäischen Stadt*, in: *Vielerlei Städte. Der Stadtbegriff, Städteforschung A, Band 61, 2004*, s. 13-31; IDEM, „Hell, verständig, für die Gegenwart sorgend, die Zukunft bedenkend“. Zur Stellung und Rolle der mittelalterlichen deutschen Stadtrechte in einer europäischen Rechtsgeschichte, *ZRG GA 106, 1989*, s. 12-45. Starší německé pohledy na definici města shrnuje Alfred HEIT, *Vielfalt der Erscheinung – Einheit des Begriffs? Die Stadtdefinition in der deutschsprachigen Stadtgeschichtsforschung seit dem 18. Jahrhundert*, in: *Vielerlei Städte. Der Stadtbegriff, Städteforschung A, Band 61, 2004*, s. 1-12.

⁸ Na příkladu terminu měšťan a městské právo to ukazuje např. Gerhard KÖBLER, *Civis und ius civile. Untersuchungen zur Geschichte zweier Rechtswörter im frühen deutschen Mittelalter*, *ZRG GA 83, 1966*, s. 35-62.

⁹ Gerhard DILCHER, *Oralität, Verschriftlichung und Wandlungen der Normstruktur in den Stadtrechten des 12. und 13. Jahrhunderts*, in: *Pragmatische Schriftlichkeit im Mittelalter*, s. 13-16.

místem zdůraznění individuality, stavebního kamene novověkého společenského vývoje. Teprve na vztazích mezi formálně rovnoprávnými individualitami lze formovat skutečné soukromé právo. Komplex změn spojených s rozvojem městského práva a dalšími aspekty fenoménu středověkého města pak v delším horizontu dovoluje hovořit o skutečné revoluční změně způsobu života a myšlení.¹⁰

Zatímco pro přehled dosavadní bohaté historiografické produkce k tématu postačí odkázat na výše uvedené studie s tím, že konkrétní jednotliviny budou zmíněny dále v textu, zvláštní pozornost vyžadují podle mého názoru alespoň vybrané ediční počiny, které i přes svou potenciálně značnou výpovědní hodnotu také pro poměry v českých zemích zůstávají v českém dějepisectví posledních desetiletí v drtivé většině případů bez povšimnutí. Dokladem za jiné může být například skutečnost, že ačkoli téma středověké transformace spojené v různé míře s příchodem nejen cizích osadníků, ale také se vstupem nových právních forem, je velmi frekventované a jeho právní stránka je obvykle zmíněna v obecné rovině, snaha o bližší pohled na obsah přenášených institutů zachycený alespoň v moderně řečeno normativní rovině je spíše výjimečná.¹¹

Jestliže již starší české bádání konstatovalo kromě značné důležitosti také mimořádnou rigiditu magdeburského právního okruhu v českých zemích vůči vnějším vlivům a změnám obecně, je zájem věnovaný jeho některým důležitým součástem překvapivě malý. Mám na mysli zejména poněkud podceňované právní knihy typu Saského zrcadla a z něj vycházející další lokální zpracování městských práv, které zachycují mnohem spíše představu autora o realitě než realitu samou. Protože ale takřka doslovné citace z pramenů vznikajících od 13. století mimo území českého království a rozšířených v krátkém odstupu i do českých měst se objevují ve shrnutí magdeburského práva užívaného v Litoměřicích ještě ve druhé polovině 16.

¹⁰ Výborné shrnutí problematiky a dosavadních přístupů viz Gerhard DILCHER, *Historiographische Traditionen, Sachprobleme und Fragestellungen der Erforschung der mittelalterlichen Stadt*, in: *Stadt und Recht im Mittelalter*, 2003; v širším záběru Karl S. BADER – Gerhard DILCHER, *Deutsche Rechtsgeschichte II*, *Rechtsgeschichte der Stadt*, s. 251-827 s obsáhlou bibliografií.

¹¹ Zde je třeba vyzdvihnout interdisciplinární přístup zohledňující i prameny právního charakteru, který uplatňuje např. Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005; základní souhrn edičního úsilí v oblasti magdeburského práva viz Friederich EBEL, *Des spreke wy vor eyn recht*, in: *Unseren fruntlichen grus*, s. 425-428.

století (opisy Saského zrcadla, vikpildního práva, míšeňské právní knihy a dalších), doslova se nabízí otázka, do jaké míry se v tomto případě jedná o náhodu či zda to není odrazem nějakého hlubšího vztahu k právní realitě daného okruhu městského práva.¹² K tomu přistupují sbírky vzniklé činností jednotlivých městských písařů, které zachycují často velmi bezprostředně materiál pocházející z činnosti vrchních právních stolic a jejichž bližší poznání je spolu s dalšími typy písemností produkovanými právní praxí (soudní knihy) nutností pro přiblížení vlastního obsahu pojmu městského práva.

Jedním z pilířů magdeburského městského práva je souhrn lenního a zemského práva (Land- a Lehnrecht), užívaného v Sasku počátkem 13. století, sepsaný Eikem z Reggowa ve třicátých letech téhož století a rozšířený po střední a východní Evropě pod názvem Saské zrcadlo. Je to vedle tzv. mühlhausenské knihy nejstarší a zároveň nejvýznamnější právní kniha středověké střední Evropy, soukromá práce jednoho z mnoha znalců zvykového práva, a pokouší se zachytit co možná úplně soudobé lokální právo východního Saska.¹³ Ačkoli se jedná o pramen zpracovávající v ideální formě právo neměstského charakteru, tedy především právo vesnického světa sedláků a jejich pánů, po obsahové stránce je s magdeburským právem blíže příbuzné a podle vzosné formulace F. Ebela tak vlastně obrazně na jeho ramenou během vrcholného a pozdního středověku putuje do východní Evropy.¹⁴ Vyplňuje mezeru vzniklou po již dávno zapomenutých písemných zachyceních starých germánských práv a kapitulárií, kterou ojedinělé říšské zákony, landfrýdy či další zvláštní práva nemohla dostatečně zacelit. Nelze pominout ani vliv kanonického práva a silící všeobecně evropskou tendenci k písemné fixaci právních obyčejů, navazující na Gratianovo pojetí práva jako *consuetudo in scriptis redacta* čili zvyku zachyceného písmem. Díky dlouholetému edičnímu úsilí K. A. Eckhardta jsou k dispozici moderní kritické edice jak německého textu Zrcadla (*Landrecht* a *Lehnrecht*), tak i

¹² Viz níže pozn. č. 57; k tomu dále srovnej Wilhelm WEIZSÄCKER, *Zur Geschichte der Sammlungen Magdeburger Schöffensprüche im böhmischen Raum*, in: Festschrift Adolf Zycha zum 70. Geburtstag, Weimar 1941, s. 265-284.

¹³ Viz heslo *Rechtsbücher* (D. MUNZEL) a *Sachsenspiegel* (F. EBEL) v *HRG*, Band 4, 1990; bibliografie prací k Zrcadlu Guido KISCH, *Sachsenspiegel-Bibliographie*, ZRG (GA) 90, 1973, s. 73-100; doplňky Ulrich-Dieter OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters*, Band I, Köln-Wien 1990, s. 87-94.

¹⁴ Friedrich EBEL, heslo *Magdeburger Recht*, LMA 2000.

jeho pravděpodobné původní latinské verze zvané *Auctor vetus*, tedy latinsky psaného *Landrechtu* ve verzi velmi blízké Eikovu archetypu. Ve 14. století se k různým redakcím Saského zrcadla přidávají tzv. glosy, vykládající a komentující ustanovení této právní knihy jako zákon; komentátoři přitom jako pramen výkladu berou Zrcadlo samotné a doplňují jej statutárními právy.¹⁵

V počátcích písemného zachycení samotného magdeburského práva stojí privilegium vydané arcibiskupem Wichmannem roku 1188. Stejně jako řada obdobných listin z počátečního období rozvoje měst se ani v tomto případě nejedná o samostatné zpracování základních okruhů vznikajícího městského práva, ale naopak jde pouze o neutříděný soubor ustanovení, ukazující na postupné proměny a odklon již existujících magdeburských obyčejů od okolního zemského práva. Pro další vývoj magdeburského práva je význam této jednotliviny sporný, protože její ustanovení se v mladších pramenech prakticky neodrážejí.¹⁶ Nevelkou skupinu nejstarších pramenů ze 13. a počátku 14. století lze doplnit o známý opis Wichmannova privilegia pro Zlotoryje (Goldberg) z roku 1211 a následné sdělení práva témuž městu před rokem 1241, sdělení práva Halle pro Slezskou Středu (Neumarkt) z roku 1235, obdobná sdělení práva pro Vratislav z let 1261 a 1295, k nimž lze hypoteticky přiřadit i nedochované sdělení pro Litoměřice z roku 1282, a dále naučení pro Zhořelec z roku 1304. Od počátku 14. století jsou dochovány nejstarší sbírky výroků magdeburských šefů, které teprve dotvářejí vlastní podstatu magdeburského práva. Největší část pochází ze Slezska a Malopolska, například tzv. Magdeburské otázky (Magdeburger Fragen), Magdebursko-vratislavské systematické právo šefů (Magdeburger-breslauer systematisches Schöffengericht), Der rechte Weg a další.¹⁷ Saské

¹⁵ Karl August ECKHARDT (ed.), *Auctor Vetus de Beneficiis* 1. Lateinische Texte, 2. Archetypus und Görlitzer Rechtsbuch. Fontes Iuris Germanici Antiqui 2, Nova Series, Hannover 1964-1966; IDEM (ed.), *Sachsenspiegel Landrecht. Fontes Iuris Germanici Antiqui*, Hannover 1933; IDEM (ed.), *Sachsenspiegel Landrecht, Lehnrecht*. Fontes Iuris Germanici Antiqui 1, Nova Series, Hannover 1955-1956; přehled starších edic viz HRG, 1990, heslo *Sachsenspiegel*.

¹⁶ Edice Wichmannovy listiny Friedrich ISRAEL – Walter MÖLLENBERG (edd.), *Urkundenbuch des Erzstifts Magdeburg*, č. 421; k tomu Rolf LIEBERWIRTH, *Das Privileg des Erzbischofs Wichman und das Magdeburger Recht*. Sitzungsberichte der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil. – historische Klasse, Band 130, Berlin 1990.

¹⁷ S odkazy na příslušné edice Friederich EBEL, *Des spreke wy vor eyn recht*, in: Unseren fruntlichen grus, s 430-435.

zrcadlo posloužilo jako zdroj pro řadu dalších zpracování, z nichž je pro vývoj magdeburského práva velmi důležité tzv. vikpildní právo (Weichbildrecht), soukromá právní kniha vznikající postupně od druhé poloviny 13. století prací neznámého spisovatele a v úpravách z počátku 14. století rozšířená coby tzv. Vulgáta s množstvím přepisů a výkladů (glosy) po střední a východní Evropě v německém znění i v národních jazycích.¹⁸ Mezi léty 1357-1387 vznikla tzv. míšeňská právní kniha (Meissner Rechtsbuch, ve starší literatuře zvaná také kniha distinkční či rozmnožené Saské zrcadlo), soukromé zpracování Saského zrcadla, vikpildního práva a dalších zdrojů užívaných v oblasti měst řídicích se magdeburským právem, dochovaná v řadě rukopisů i u nás. Ačkoli magdeburskými šefy nebyla uznávána za autoritativní pramen práva, rozšířila se velmi rychle po střední Evropě. Její ediční zpřístupnění je bohužel dosud neuspokojivé, kromě dnes již velmi zastaralého a obtížně dostupného vydání Friedricha Ortloffa z roku 1836 se stále čeká na ohlášenou edici U.-D. Oppitze. V rámci edice hlubčické právní knihy byl v nedávné době zpřístupněn také text jednoho ze čtyř různých znění zmíněné míšeňské knihy, velmi rozšířené nejen ve Slezsku; vzorem pro tuto verzi byl pravděpodobně nevydaný rukopis uložený v Olomouci.¹⁹

Jak vyplývá z uvedeného stručného nástinu některých důležitějších právních knih z okruhu magdeburského práva, jejich rozmanitost a složitý vývoj odpovídají představám o značných rozdílech mezi jednotlivými městy i v rámci téže právní oblasti. Platí to zvláště o sbírkách naučení a výroků vrchních stolic, sestavovaných z iniciativy jednotlivců – písařů i představitelů městských správních orgánů. Zároveň ale se tyto právní pomůcky často šíří daleko za obzor měst, v nichž vznikají, a působí tak jako svým způsobem sjednocující prvek práva, což ještě zesiluje stejně působící roli právních naučení a výroků magdeburské stolice šefů. Proto je nelze pominout jako pouhé normativní představy, ale je nezbytné pokusit se je vytěžit a teprve ve srovnání s prameny zachycujícími právní praxi v konkrétních oblastech či lépe lokalitách ocenit jejich reálnou hodnotu. Jak

¹⁸ D. DANIELS – F. GRUBEN – F. J. KUEHNS (edd.), *Das saechsische Weichbildrecht. Rechtsdenkmäler des deutschen Mittelalters I*, Berlin 1857 (dále Vulgáta).

¹⁹ Ortloff FRIEDRICH (ed.), *Das Rechtsbuch nach Distinktionen*. Sammlung deutscher Rechtsquellen 1, Jena 1836; Gunhild ROTH – Winfried IRGANG (edd.), *Das „Leobschützer Rechtsbuch“*. Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas 5, Marburg 2006.

již bylo mnohokrát upozorněno, pouhá existence jakéhokoli právního rukopisu v držení města nemusí znamenat jeho skutečné užívání, ale je přinejmenším svědectvím o důležitosti písemného zachycení (i „cizího“) práva v prostředí, kde díky intenzitě sociálních a ekonomických vztahů se právo tvoří a rozvíjí intenzivněji než jinde. Přitom právě pro Litoměřice je možné prokázat znalost (=vlastnictví) dobových „horkých novinek“ z oblasti právních knih velmi brzy po jejich vzniku, ačkoli vinou nedochování pramenů pouze nepřímo na základě zmínek v právních naučeních z Magdeburku. Jediný dochovaný zlomek tzv. vikpildního práva zřejmě z druhé poloviny 14. století je bohužel od druhé poloviny století minulého nezvěstný.²⁰

²⁰ Viz např. W. WEIZSÄCKER, *Magdeburger Schöffensprüche*, č. 3, kde stěžovatel na městskou radu projevuje překvapivou znalost hned několika takovýchto souborů; hovoří jednak o člancích „w kniehach w dystinczy“, jednak o „gloze prawa wykpildskeho“. Tamtéž, č. 6, se k roku 1334 magdeburští šefové přímo vyjadřují „zie ste se toho spodeprzieli na pravo, ktererz od nas mate u wassich kniehach...“, čímž je zřejmě míněna Vulgáta vikpildního práva. K nedochovanému rukopisu viz práci A. BERNTA uvedenou níže v pozn. č. 37.

„Z lásky nikdo nestěhuje se do ciziny, než z nespokojenosti, rozmrzelosti a pro naději hmotného zisku.“

F. J. Zoubek

I.2 Magdeburské městské právo v Čechách

Tématika městského práva má v historiografii českých zemí již velmi dlouhou tradici, čemuž odpovídá dlouhá řada více či méně přínosných studií. Není účelem tohoto krátkého přehledu podat kompletní bibliografii k tématu, ale spíše upozornit na důležité práce a momenty v historickoprávním bádání, jejichž hodnota a vliv jsou dodnes závažné. Důkladné bibliografické souhrny z poslední doby lze nalézt zejména v syntetických pracích F. Hoffmanna a J. Kejře, na něž také odkazují pro celkový přehled problematiky. V následujících řádcích se proto omezím jen na vybrané studie zabývající se přímo magdeburským právem v Čechách, ať již monograficky nebo v rámci širšího chronologického či geografického záběru. Pro litoměřický okruh magdeburského práva totiž dosud chybí detailní monografické zpracování, jakého se v nedávné době dostalo díky M. Flodrovi například Brnu.²¹

Podle Františka Palackého, jehož pojetí českých dějin coby interakce slovanského a germánského živlu se na dlouhou dobu stalo základním stavebním kamenem pro další generace historiků, byl proces vzniku královských měst a zároveň probíhající příchod „téměř veskrze“ německých osadníků posledním impulzem k proměně starší správní soustavy. Města byla vyňata z pravomoci „ouřadů župních“ a dostala povolení užívat právo podle vzorů rozvinutějších měst, mezi jinými i právo magdeburské. To bylo ve výrazné menšině proti sbírce tzv. Otakarovských práv, která měla být základem budoucího českého městského práva. Nejmenovaná města, založená na tomto právu, měla ve sporných případech za vrchní stolicí oslovovat Staré Město pražské, pro města magdeburského okruhu plnily stejnou úlohu Litoměřice.²² Jako samozřejmou součást tohoto městského práva chápe také právo popravu a právo mílové, získávané prostřednictvím zvláštních panovnických privilegií. Předpokládá dále existenci starších

²¹ Miloslav FLODR, *Brněnské městské právo*, Brno 2001.

²² František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*. Díl II. od roku 1253 až do roku 1403, Praha 1875, s. 460.

českých měst, jejichž „kmetové“ údajně sami začali rozšiřovat svou působnost z čistě policejních záležitostí na další oblasti života. Hlavní roli ovšem v převratných procesech sehrál král, nejprve Přemysl Otakar I. svým povolením magdeburského práva pro některá města, a později především Přemysl Otakar II., jehož zakladatelská aktivita je opakovaně zdůrazňována.²³ Palackého spíše pozitivní hodnocení vlivu německé kolonizace na další rozvoj českých zemí a důraz na aktivitu třetího z velkých přemyslovských králů 13. století se pro českou historiografii stal běžným schématem, které s drobnými korekcemi přetrvává dodnes.

Teze o samostatném vývoji slovanského práva, odpovídající romantickému pojetí národní svébytnosti a zneužívaná v politickém soupeření obou etnik, ovšem nebyla dlouhodobě udržitelná a kromě odmítavého stanoviska německých medievistů ji brzy opustili i čeští právní historikové. Jestliže z pohledu Palackého následovníků německé právo znamená rušení ideálních původních slovanských řádů a rozpad jednoty práva, z opačného hlediska to byli právě německojazyční kolonisté, přinášející do té doby v zemi neznámou kategorii osobní svobody a další vymoženosti. Rozsáhlá německá historiografická produkce nesená do značné míry v nacionálním duchu se soustředila zejména na stránkách časopisu Spolku pro dějiny Němců v Čechách, ve vyhraněné podobě prezentovali své pohledy na otázku kolonizace a německého práva zejména Julius Lippert, Ludwig Schlesinger, Adolf Bachmann a další. Díky nedávným shrnujícím pracím Doroty Leśniewské není nutné znovu rozebírat detailně veškeré peripetie vývoje názorů na kolonizační problematiku, a postačí proto upozornit jen na závažnější příspěvky.²⁴

²³ František PALACKÝ, *Dějiny*, s. 9-11.

²⁴ Přehledně D. LEŚNIEWSKA, *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii*, Poznań-Marburg 2004, zvl. s. 32-33; autorka věnuje detailní pozornost i názorům Palackého následovníků, proto budou v následném přehledu zmíněny jen vybrané práce zabývající se přímo magdeburským právem v Čechách; srv. EADEM, *Středověká německá kolonizace a kolonizace na německém právu v Čechách z pohledu německých medievistů z českých zemí*, in: Pavel SOUKUP – František ŠMAHEL (edd.), *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Praha 2004, s. 107-118. Dobrým přehledem problematiky je také úvodní pojednání o dosavadní historiografické produkci u Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253*, Praha 2002, s. 11-30. Základní bibliografii pro období před první světovou válkou obsahuje syntetická práce Jana KAPRASE, *Právní dějiny zemí Koruny České I*, Praha 1913, s. 57-59.

Alespoň stručné zmínky o existenci a původu magdeburského městského práva v českých zemích jsou od dob Palackého syntézy nezbytnou součástí prakticky všech přehledových prací o vzniku a vývoji měst. Uplatňují se v dílech jak českých historiků, tak jejich německy píšících kolegů. Václav Vladivoj Tomek ve svém monumentálním díle o dějinách Prahy následuje Palackého mimo jiné i v hodnocení úlohy Přemysla Otakara II., zvláště zdůrazňuje založení budoucí pražské Malé Strany německými kolonisty a skutečnost, že se měli řídit magdeburským právem stejně jako řada dalších měst.²⁵ Ojediněle se tato tematika stala předmětem zájmu také v rámci velkých edičních podniků německé právní historie 19. století, což je třeba případ systematické práce Ernsta Theodora Gauppa z roku 1852, zaměřené na městská práva říšských měst. Z rukopisu vratislavské univerzitní knihovny takto zpřístupnil celkem čtrnáct právních naučení, převážně vydaných Litoměřicemi a Hradcem Králové.²⁶ Přímo jedné z výrazných institucí magdeburského práva v Čechách, litoměřickému soudu šefů čili tradičně kmetů, věnoval pozornost již v roce 1860 Karel Tieftrunk. Ačkoli mladší literatura označuje jeho stručnou studii za nepříliš zdařilou, což je zřejmě důsledek autorova prostého hromadění údajů bez promyšlenější struktury, je to vlastně první česká monografie zabývající se touto problematikou vůbec. Shrnuje některé důležitější normativní prameny k vývoji litoměřického práva s obšírnými citacemi (dosud neexistující příslušné díly edice RBM a J. Čelakovského CIM!) a užívá řadu zdrojů z různých archivů, jejichž identifikace je dnes sice možná, ale s ohledem na velmi povrchní citace velmi ztížená. Záslužný je jeho důraz na využití do té doby nepříliš známého typu pramene – právních naučení, podávajících živější obraz užívaného práva než běžnější listinný materiál. Největší pozornost K. Tieftrunk věnoval osudům litoměřické stolice po zřízení apelačního soudu v polovině 16. století a konečnému sjednocení městského práva v Čechách, což již přesahuje záběr této práce.²⁷

²⁵ Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy II*, s. 513.

²⁶ Ernst Theodor GAUPP (ed.), *Deutsche Stadtrechte des Mittelalters mit rechtsgeschichtlichen Erläuterungen II*, Breslau 1852, s. 256-274.

²⁷ Karel TIEFTRUNK, *Kmetská stolice Magdeburského práva v Litoměřicích*, Památky archaeologické a místopisné 4, 1860, s. 122-130.

Kvalitnější nástin vývoje nejen městského práva podal Jaromír Haněl v práci z roku 1874, zamýšlené jako stručný úvod k rozsáhlejšímu studiu. Vyděluje tři skupiny měst podle toho, zda se řídila buď právem samostatně vytvořeným, založeným na saských právních vzorech, nebo odvozeným z městských práv „bavorských“. Do skupiny saského práva řadí mimo jiné Litoměřice, k nimž „zpočátku zvykla sobě a později byla povinna obracet se“ všechna česká města na magdeburském právu. Nepochybuje o jejich dominantním postavení v rámci celé skupiny měst již ve 13. století a v krátkosti přibližuje osudy zdejší vrchní stolice až do zřízení apelačního soudu v Praze a definitivního zákazu magdeburského práva v Čechách v roce 1610.²⁸ Součástí práce je také edice tzv. *Extraktu hlavnějších a přednějších artykulův z práv sasských anebo magdeburských*, tedy dokumentu vypracovaného v roce 1571 coby shrnutí užívaného magdeburského práva v Litoměřicích, následného *Srovnání práv pražských s právy magdeburskými* čili zamítavé reakce ze strany práva Starého Města pražského a sněmovního usnesení o sjednocení městských práv v zemi z roku 1610.²⁹ Velmi stručně se problematiky dotýká rozsáhlá práce předního znalce práva Hermenegilda Jirečka, věnovaná dějinám slovanského právu a vývoji státu, jehož hlavním přínosem k tématice byla především ediční činnost,³⁰ a podobně je koncipována práce se slibným názvem Františka Jana Zoubka o vzniku měst v Čechách z roku 1878.³¹ K tématu nepodává mnoho nového, pouze soustřeďuje zprávy o zakládání jednotlivých měst a zdůrazňuje pravděpodobné prvenství Litoměřic a jejich roli odvolací stolice mezi městy v Čechách, užívajícími magdeburské právo.³² Velmi zajímavá jsou naproti tomu jeho lapidární a výstižná shrnutí motivů vedoucích k obrovským kolonizačním podnikům ve středověku, z nichž jedno obzvláště jadrné posloužilo coby záhlaví této kapitoly.

²⁸ Jaromír HANĚL, *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*, Praha 1874, zvl. s. 13-42, 68-83.

²⁹ J. HANĚL, *O vlivu*, příloha s. 3-66.

³⁰ Hermenegild JIREČEK, *Slovanské právo v Čechách a na Moravě I-III*, Praha 1863-1872; H. Jireček v rámci svého rozsáhlého edičního díla vydal rovněž výše zmíněný *Extrakt a Srovnání*, viz IDEM, *Codex Iuris Bohemici* (CIB), IV/5, Scripta jurisconsultorum saeculi XVI., Praeae 1883, s. 98-147.

³¹ František Jan ZOUBEK, *O zakládání měst v Čechách*, Praha 1878.

³² F. J. ZOUBEK, *O zakládání*, s. 48-51.

Z řady drobnějších studií nelze opomenout vynikající práce Jaromíra Čelakovského, který kromě dosud nepřekonané editorské činnosti věnoval pozornost mimo jiné právním rukopisům se vztahem k Litoměřicím. Ve sbírce pramenů *Codex Iuris Municipalis*, z níž stačil dokončit první dva díly a shromáždil materiál pro třetí, připravil dodnes nepostradatelný korpus diplomatického materiálu se vztahem k pražským a královským městům. Bezpečná znalost rozsáhlého pramenného materiálu a právních dějin ve středoevropském prostoru umožnila autorovi nejen opravit některé starší nepřesnosti a omyly Julia Lipperta, byť i za pomoci ironických poznámek o řezání nosů Němcům, ale zejména uvést do literatury čtyři kodexy právního obsahu z 15. a 16. století, obsahující kromě českých překladů hlavních subsidiárních pramenů magdeburského práva (Saské zrcadlo, míšeňská právní kniha) cenný soubor právních naučení pro Litoměřice a další města severozápadních Čech. Zejména jeho rozbor českého překladu právních knih v litoměřickém rukopisu z let 1469-1470, zvaném podle mladšího přípisu „Práva saszká“ a uloženém dnes v knihovně parlamentu ČR, je dosud výbornou ukázkou kritické práce s prameny právního charakteru.³³

Typickou ukázkou právně pozitivistického přístupu k tématu je rozsáhlá studie Josepha Grunzela, vycházející na stránkách časopisu Spolku pro dějiny Němců v letech 1892-1894. Poměrně široká pramenná základna sice na jedné straně autorovi umožnila formulovat důležité postřehy k jednotlivým aspektům magdeburského práva, ovšem stejně jako ve většině soudobé literatury jsou zohledněny pouze prameny moderně řečeno normativního rázu a reálná podoba projednávaných otázek tak zůstává nezřetelnou. Toto konstatování ostatně není platné jen pro dobu vrcholícího právního pozitivismu, ale v případě právní historiografie českých měst má z valné části opodstatnění dodnes. Se znalostí rozsáhlé soudobé ediční

³³ Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O právních rukopisech města Litoměřic*, Časopis českého musea 53-54, 1879-1880, s. 143-153, 542-558; doplňkem k jeho studii je materiálové pojednání Maxe DVOŘÁKA, *Roudnický rukopis knih distinkčních práva Saského*, ČČM 53, 1879, s. 138-143; srv. též Julius LIPPERT, *Das Recht am alten Schöppenstuhle zu Leitmeritz und seine Denkmäler*, MVGD 6, 1868, s. 101-116, 164-173. Čelakovského rozsáhlé proponovaný ediční počin, nastíněný v úvodu k prvnímu dílu monumentálního torza *Codex Iuris Municipalis* z roku 1886, s. V-VII, členěný do oddílů podle druhů zpracovávaného materiálu a zahrnující i právní knihy, zůstal bohužel naplněn jen z velmi malé části. Zmiňovaný rukopis *Práva Saszká* je v jednoduché digitalizované formě zpřístupněn s komentářem Michala Dragouna a vybranými pasážemi z dotčené studie J. Čelakovského na adrese <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/CS/descr.htm>.

činnosti na poli pramenů městských práv v Říši, Polsku a Slezsku zařazuje autor magdeburské právo litoměřického okruhu do souvislostí vývoje v okolních oblastech a probírá jednotlivé případy významnějších měst této právní rodiny. Během hromadného zakládání měst ve 13. století a počátkem století čtrnáctého nachází u velkého množství měst tendenci k samostatnému působení coby odvolací stolice pro sousední obce lokované na témže právu. Teprve ve druhé polovině 14. století mělo dojít k centralizaci pod vlivem výsadního postavení Litoměřic, které ale z dlouhodobé perspektivy zejména po husitských válkách nemohly obstát proti dominantnímu vlivu práva pražského. V hrubých obrysech J. Grunzel načrtává vývoj dalších odvolacích stolic, později sjednocených pod vlivem Litoměřic, a to zejména Hradce Králové. Upozorňuje na některé správní odlišnosti magdeburského právního okruhu, zejména na oddělení správy a soudnictví prostřednictvím sborů konšelů a šefů, a to údajně dle tradice již z dob Karla Velikého. Tato důležitá otázka, později vyhrocená v díle Václava Vojtíška, se ostatně v právněhistorické literatuře v nepříliš pozměněné podobě traktuje bez hlubšího rozboru dosud. Poslední část práce je věnována snaze o postižení odlišností obou hlavních právních okruhů v oblasti dědického a manželského majetkového práva, bohužel opět pouze v rovině normativních pramenů bez přihlídnutí ke konkrétním podmínkám jednotlivých lokalit.³⁴

Velmi cenné poznámky k vlastnímu obsahu pojmu magdeburského práva v počátcích jeho působení v českých městech podal ve svém souhrnu sociálních dějin Čech z roku 1898 Julius Lippert. V prvotních formách bylo dle autora pod tímto názvem zahrnováno jen všeobecné osvobození dané obce z pravomoci domácích soudů a právo řešit trestní případy podle vlastních zásad. Základní představu o hájení soudu, nalézání ortelů či velikosti trestů si měšťané přinášeli s sebou ze země původu; pokud se tyto právní zvyklosti daly shrnout pod označením magdeburské právo, tj. zásady jedné z nejvýznamnějších právních stolic v Říši, je to pro zakládaná města důležitá opora a případně zdroj poučení v dosud neřešených případech. J.Lippert dále upozorňuje na odlišnou situaci ve slezských knížectvích a v Čechách ohledně vztahu zeměpána k přejímanému právu. Zatímco ve

³⁴ Joseph GRUNZEL, *Ueber die deutschen Stadtrechte Böhmens und Mährens*, MVGDDB 30-32, 1892-1894, passim.

Slezsku knížata zaručují měštům coby magdeburské právo přesně určený soubor právních předpisů, přemyslovští králové (zejména Přemysl Otakar II.) údajně jen neurčitě soudní zřízení a obecné trestní normy. S ohledem na zvláštní právní postavení měšťanů-cizinců v zemi nelze využít pro jejich samosprávu starší domácí instituce, proto se šíří systém soudu šesti až dvanácti šefů či přísazných nalézajících právo v čele s rychtářem coby garantem a vykonavatelem rozsudků. Za vlády zmíněného krále dochází k větší kolonizační akci, která pravděpodobně kolem roku 1256 vede k plánovitému a prakticky současnému založení vícera královských měst se stejným právem.³⁵ Již ve své první větší práci o dějinách města Litoměřic z roku 1871 J. Lippert nastínil obraz pronikání magdeburského práva do Čech a na rozdíl od většiny literatury se nezajímal jen o formu, ale v rámci možností také o obsah přejímaného právního systému. Zdůrazňuje skutečnost, že v případě práva Litoměřic coby nejdůležitější stolice celé oblasti nedošlo ve středověku k jeho písemnému zachycení. Přes velmi cenné postřehy z oblasti trestního a dědického práva, založené z největší části na komparaci s normativními prameny pro slezská města 13. století, se ovšem nevyvaroval zásadních opomenutí (právní sdělení z Magdeburku pro Litoměřice roku 1282) a omylů (neznalost rukopisů vikpildního práva před koncem 14. století, přecenění antagonismu mezi šefy a konšely). Naproti tomu zasluhují pozornost některé jeho charakteristiky, vystihující dobře podstatu problematiky a nepostrádající vtíp - například označení úlohy kolegia šefů při podávání svědectví o pohybu majetku ve městě jako „lebendiges Grundbuch“ a další.³⁶

Některá Lippertova tvrzení korigoval Alois Bernt, jehož hlavní zásluhou ale bylo objevení dnes bohužel nezvěstného zlomku právního rukopisu ve vazbě litoměřického *Liber sentenciarum* z roku 1573. Pergamenový dvojlist s trojbarevnými iniciálami v textu A. Bernt datoval do druhé poloviny 14. století, údajně obsahoval tzv. vikpildní právo čl. XV.-XVII. s glosami (podle Daniels-Grubenova vydání). Tento ztracený zlomek právní knihy v luxusní úpravě je důležitým dokladem toho, že Litoměřice

³⁵ Julius LIPPERT, *Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit*. Band II: Der sociale Einfluss der christlich-kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation, Prag-Wien-Leipzig 1898, zvl. s. 163-192.

³⁶ J. LIPPERT, *Geschichte der Stadt Leitmeritz*, Prag 1871, zvl. s. 87-109.

coby důležitá vrchní stolice disponovaly kvalitními opisy základních pramenů magdeburského práva.³⁷ Oblastem Moravy a Slezska věnoval pozornost Vincenc Prasek v roce 1900, který zdůraznil přední roli Litoměřic v okruhu magdeburského práva a zároveň upozornil na omezení jejich význačného postavení vzestupem Olomouce na vrchní stolicí pro severovýchodní části království.³⁸

Ucelený pohled na problematiku magdeburského práva v Čechách přinesl v roce 1905 Georg Juritsch, snažící se v duchu pozitivistických tradic o důkladné vytěžení pramenů. Cenné je jeho zařazení litoměřického městského práva do kontextu ostatních právních skupin, ačkoli je v jeho díle – stejně jako v případě prakticky všech soudobých historicko-právních přehledů – znatelný nacionální podtón. Důvodem šíření magdeburského práva nejen v českých zemích je podle Juritsche jednak jeho univerzálnost a nezávislost na hranicích států, na druhé straně ale také individualita kolonistů a v neposlední řadě i specifické zájmy propůjčovatele práva, v konkrétním případě českých králů. Příklon Přemysla Otakara II. k magdeburskému právu klade do souvislosti s jeho spojenectvím se severoněmeckými knížaty a vstupem do sboru kurfiřtů po roce 1256. Směr a postup šíření tohoto práva v Čechách spojuje s geografickými podmínkami – ve srovnání s dalšími právními okruhy vidí jako charakteristický rys postup proti proudu Labe přes Drážďany dále až do Dolního Poohří a po Vltavě, přičemž časové a později i faktické prvenství náleží Litoměřicím. Pokouší se také velmi stručně definovat obsah nejstarších forem přebíraného práva, na základě listinných dokladů definuje nejstarší vrstvu přebíraného magdeburského práva jako právo trestní a soukromé. Věnuje pozornost i geografickému rozsahu litoměřické právní oblasti, ovšem bez přesnějšího chronologického rozvrstvení, a řadí do ní necelé tři desítky měst a městeček. Práce je ovšem zatížena omyly a nepřesnostmi, což poněkud snižuje její hodnotu.³⁹

Ve své době vynikajícím dílem byla práce německého právního historika Adolfa Zychy o původu měst v Čechách, vydaná v roce 1914. Na

³⁷ Alois BERNT, *Ein geschriebenes deutsches Stadtrecht von Leitmeritz aus dem 14. Jahrhundert*, MVDGB 42, 1904, s. 185-202.

³⁸ Vincenc PRASEK, *Organisace práv magdeburských na severní Moravě a v rakouském Slezsku*, Olomouc 1900.

³⁹ Georg JURITSCH, *Die Deutschen und ihre Rechte in Böhmen und Mähren im XIII. und XIV. Jahrhunderte*, Mies 1905, zvl. s. 142-168.

širokém pramenném základě reaguje na starší představy českých i německých historiků a předkládá promyšlenou koncepci přejímání práva příchozích kolonistů v českém prostředí. Jednoznačně odmítá tzv. antikolonizační teorii B. Bretholze, oceňuje roli přemyslovských králů s vrcholem aktivity za Přemysla Otakara II. a s důkladnou znalostí soudobé německé právní literatury se dotýká otázky šíření a vlivu magdeburského práva v širším středoevropském kontextu. Upozorňuje na jeho časný postup do Slezska a Lužice a dále na Moravu a oprávněně doceneňuje význam přenášení psané podoby práva do českých zemí již ve 13. století. Důležitým aspektem šířícího se německého práva v městském prostředí je jeho přechod z principu personálního k teritoriálnímu, což umožňuje jeho další rozšiřování v rámci dosahu městského práva. Zdůrazňuje význam litoměřické právní stolice pro oblast severozápadních Čech nejpozději ve druhé polovině 13. století a po vzoru J. Lipperta předpokládá její vznik a rozvoj v návaznosti na šíření magdeburského práva v linii Schandau – Pirna – Míšeň – Litoměřice.⁴⁰

Ze stručných shrnutí právních dějin měst ve starší době zaslouží vyzdvihnout práce Jana Kaprase z roku 1913, která v části věnované městskému právu ve velmi hutné formě výstižně shrnula soudobý stav poznání a lze ji dodnes využít i díky bohatému soupisu literatury.⁴¹ Charakterizuje skupinu měst na magdeburském městském právu v Čechách jako více vyhraněnou než ostatní právní okruhy díky stálému kontaktu s vrchními stolicemi Magdeburkem a Vratislaví, čímž si déle zachovává německý ráz. Její netečnost vůči místnímu zemskému právu a právu římskému pak považuje za hlavní důvod toho, že při formování specifického českého městského práva v mladších dobách nehraje prakticky žádnou roli. Ve zběžném přehledu nejdůležitějších měst obou právních skupin se dotýká také otázky přechodu k jinému právu, zejména na příkladu Hradce Králové. Zabývá se stručně prameny městského práva, kromě privilegií udělených městu, autonomních statut a nálezů, právních naučení vyšších stolic, soupisů práv daného města či dalších subsidiárních zdrojů oceňuje také městské knihy. Upozorňuje na jejich různou vypovídací hodnotu v závislosti na

⁴⁰ Adolf ZYCHA, *Über den Ursprung der Städte in Böhmen*, Prag 1914, zvl. s. 106, 204-210.

⁴¹ Jan KAPRAS, *Právní dějiny zemí Koruny České I*, Praha 1913, zvl. s. 59-68.

způsobu vedení a užívání a ve srovnání s obdobným institutem desk zemských připomíná jejich pouze deklarativní charakter. Jako první si Kaprasova práce alespoň ve zkratce všímá formy i obsahu právních sdělení magdeburského práva, která se z nejstarších stručných vyličení hlavních právních zásad (Magdeburger Schöffengericht) proměňují do podoby právních knih typu knihy vikpildní, míšeňské právní knihy a podobně. Upozorňuje na aktivitu slezských a lužických oblastí ve vztahu k magdeburskému právu, kde na rozdíl od oblasti litoměřické nezůstává jen u převzetí práva a braní naučení, ale vznikají zde i samostatně vytvořené přehledy (Magdeburger-breslauer systematisches Schöffengericht, Magdeburger Fragen). V rámci líčení vývoje městského práva ve 14. a 15. století J. Kalousek zasazuje do kontextu vznik kompilačních právních sborníků ve významnějších městech jednotlivých oblastí (Praha, Litoměřice, Brno), které obsahují nejen právo ve městě užívané, ale také práva jiných oblastí a práva zemská (pro Litoměřice lze doložit znalost práva brněnského i švábského zrcadla). Považuje to za doklad postupného vyrovnávání a sjednocování městských práv v zemi, ačkoli konkrétní dopady této skutečnosti nelze přesněji určit.

Magdeburským právem v českých zemích se dále zabývá rozsáhlá a dost nepřehledná studie Františka Vacka z let 1923-1925, a to v širším rámci vývoje jednotlivých okruhů městských práv. S ohledem na přední postavení Litoměřic v této souvislosti se více věnuje nedochovanému sdělení práva magdeburských šefů z roku 1282 a předpokládá, že se jednalo jen o vybrané právní články, které litoměřická strana považovala za nejdůležitější. Zdůrazňuje také příhodnost daného období bez silné panovnické moci, neboť takto závažný počín si nelze představit bez souhlasu krále. Litoměřice přitom měly následovat příklad Perna s tím rozdílem, že cíleně usilovaly o získání výhradního postavení coby právní stolice sdělující magdeburské právo pro další města téhož okruhu v Čechách. Nastiňuje také v hrubých rysech podobu sdělení práv pro Vratislav a Zhořelec ze 13. a počátku 14. století a shledává v nich značnou míru shody. Změny v podobě užívaného práva dává do souvislosti jednak s přímým přejímáním právních článků mateřského města, se zásahy panovnické moci prostřednictvím obohacování nebo změn dosavadního stavu privilegií a v neposlední řadě zdůrazňuje autonomní zákonodárnou činnost městské rady v podobě statut. Věnuje se dalšímu

vývoji magdeburského práva v Čechách, zejména otázkám zásahů panovníka do jeho podoby prostřednictvím privilegií v roce 1337 a 1387 a snahám Karla IV. o sjednocení městských práv v zemi. Vysvětluje pozadí zákazu odvolání za hranice království v roce 1387 jako výsledek jednání Václava IV. se Zikmundem Hulerem z důvodů neuznávání autority podkomořských soudů a konstatuje jeho neúspěch. S větším úspěchem než jeho předchůdci se autor pokusil o vystižení rozdílů mezi magdeburským a jihoněmeckým právním typem, přičemž za nejvýraznější považuje odlišnou roli rychtáře v soudním řízení, větší závislost magdeburského práva na písemně fixované podobě ve 14. století, jeho větší rigiditu ohledně termínů a formální podoby soudních jednání a značně odlišné zvyklosti týkající se dědického a majetkového práva. Právě zvláštní instituty tzv. ženského a mužského nabytku (*gerade a heergewete*) jsou výrazným znakem práva vycházejícího ze zvyklostí saského okruhu. Velký prostor je věnován také detailnímu popisu procesních postupů soudního řízení podle magdeburského práva ve srovnání s právem jihlavským a pražským. Konstatuje rychlejší pronikání římskoprávních zásad do jihoněmeckých práv díky jejich sousedství se severní Itálií, zejména pak recepci materiálního důkazu oproti přetrvávání tradičních formálních zvyklostí v právu magdeburském. Hodnotu obsáhlé studie poněkud snižuje její závislost na čistě normativních pramenech bez snahy o reflexi dobové praxe a nerozlišování různých typů pramenů a jejich možné role v reálném právním životě.⁴²

Zásadním příspěvkem k představám o vývoji městského práva v úzké spojitosti s dějinami správy jsou práce předního znalce středověkých městských knih Václava Vojtíška. Ačkoli těžištěm jeho zájmu v oblasti městských dějin byly především osudy pražských měst, v několika přehledových studiích se věnoval v rámci širších pohledů také problematice magdeburského práva. Přes značný počet kratších pojednání bohužel nepřikročil k systematickému zpracování látky formou monografie, i když některé jeho studie mají syntetizující charakter. V návaznosti na starší teorie J. Čelakovského a dalších zdůrazňoval význam formálního právního aktu pro vznik městské obce a definoval město jako samosprávné středisko opevněné

⁴² František VACEK, *Soudnictví v Čechách, městské a vrchnostenské, až do XV. stol.* Časopis pro dějiny venkova 9-12, 1922-1925, passim.

hradbami a nadané výsadami, tedy podle smíšeného hlediska právně-správního v kombinaci s vnějším rysem, který ovšem není zdaleka charakteristický pro města obecně. Personální právo kupeckých osad se nemohlo v konsolidovaném státním systému samo bez podnětu panovníka změnit v právo teritoriální, takže role krále v celém procesu je klíčová. Vlastní podstatou městského práva je pak záruka míru pod ochranou vrchnosti a řada udělených privilegií podle libovůle pána města. V českých zemích se podle Vojtíška setkaly dva proudy původem německých městských práv, přičemž severoněmecká skupina se konstitovala později než jihoněmecká. Magdeburské právo do Čech přichází údajně až ve druhé polovině 13. století, kdy již řada měst existuje, takže se mísí s jihoněmeckým a pouze Litoměřice coby město vzniklé již před polovinou 13. století tak přejímají právní zásady z Magdeburku v ryzí podobě. Konkrétní vliv jihoněmeckých práv ovšem autor nijak blíže nedokládá. Z výše uvedeného pak vyplývá, že městská práva všech skupin jsou v českých zemích stejně jako sama instituce města zpočátku německého rázu a tedy uměle implantovaným prvkem v domácím právním systému.⁴³ Otázce zavedení magdeburského práva do českých zemí se V. Vojtíšek věnoval i v dalších studiích, například při řešení poměru městských knih a desk zemských v roce 1921. První spolehlivé zprávy o užívání magdeburského práva lze klást až do doby Přemysla Otakara II., neboť v tomto právním okruhu byly městské knihy užívány dříve a ve větší míře než v jiných oblastech. Teprve s ním přicházejí v ustálené podobě knihy určené pro soukromoprávní záležitosti měšťanů a výhodná novinka se více méně rychle šíří do všech ostatních měst. Záliba zmíněného krále v magdeburském právu a jeho údajné opravné snahy směrem k zemskému právu je sice doložena až pozdním pramenem z 15. století, tzv. kronikou Beneše minority, ale plně zapadá do kontextu jeho panovnických snah. Založení Malé Strany podle magdeburského práva v roce 1257 pak autor dokonce přímo spojuje se zavedením městských knih.⁴⁴ Cenné jsou i jeho poznámky k charakteru

⁴³ Václav VOJTÍŠEK, *Z právních dějin československých měst*. In: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, zvl. s. 427-435 (první vydání *O našich městech a patrimoniích a správě obecních archivů*, Praha 1934, s. 3-34.)

⁴⁴ V. VOJTÍŠEK, *K počátkům městských knih pražských a desk zemských*. In: Výbor, zvl. s. 235-239 (první vydání *Právník* 60, 1921, s. 129-142.)

městského práva obecně, způsobu jeho uplatňování a zpracování i konkrétní rozbor pro některá města.⁴⁵ Při studiu městské správy a samosprávy V. Vojtíšek kladl důraz na antagonismus mezi soudem a radou, a to navzdory jím samotným opakovaně konstatované totožnosti obou sborů s výjimkou Litoměřic a Olomouce. Tento předpoklad se udržuje v literatuře jako jeden z charakteristických rysů městské správní struktury dodnes, byť i v modifikované nebo přesněji řečeno zmírněné podobě.⁴⁶

Vynikajícím znalcem magdeburského práva v Čechách byl rozporuplný Wilhelm Weizsäcker, jehož dílo i přes silně nacionalistický ráz některých statí zůstává dosud nejlepším příspěvkem k dějinám litoměřického právního okruhu.⁴⁷ Do dosavadního právně-historického bádání přinesl zásadní inovaci tím, že věnoval značnou pozornost právním naučením, zachycujícím skutečně užívané právo v široké škále případů. Ve své edici magdeburských právních naučení pro Litoměřice z roku 1943 shromáždil celkem 121 kusů z doby mezi rokem 1324 a počátkem 16. století. Jak sám zdůrazňuje, je to výběrová edice bez nároku na úplnost, vedená zájmem zpřístupnit německé historiografii výroky magdeburských šefů dochované pouze v českém překladu. Proto jsou všechna naučení velmi pečlivě zpětně přeložena do němčiny, což je skutečně obdivuhodný výkon. Materiál čerpá z pěti rukopisů a vědomě ponechává stranou další prameny téhož charakteru v latině a němčině, což mladší bádání příliš nebere v potaz.⁴⁸ Kromě vlastní edice tento druh pramenného materiálu W. Weizsäcker hojně využil ve svých drobnějších studiích o magdeburském právu v Čechách, jejichž hutným souhrnem je bohužel dobově zatížený článek z roku 1944. Je to přehledné shrnutí vývoje litoměřického městského práva s důrazem na jeho přednostní postavení v rámci měst severozápadních Čech, které přes zmíněné výhrady

⁴⁵ Např. V. VOJTÍŠEK, *O právních rukopisech města Německého Brodu*, In: Výbor, s. 116-138 (první vydání Zprávy městského musea v Německém Brodě 1917, s. 65-85); IDEM, *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, ibidem, s. 86-115 (první vydání Časopis Matice moravské 41-42, 1917, s. 69-107.)

⁴⁶ V. VOJTÍŠEK, *Soud a rada v královských městech českých*. In: Výbor, zvl. s. 244-246 (první vydání Sborník věd právních a státních 21, 1921, s. 40-83.); o poměru soudu a rady opatrně naposledy František HOFFMANN, *Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století*, Sborník archivních prací 57, 2007, s. 472-473.

⁴⁷ Nelichotivý osobnostní profil W. WEIZSÄCKERa – s oceněním jeho vědeckých kvalit – podal Karel HRUZA, *Wilhelm Wostry a Wilhelm Weizsäcker*, in: Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Práce z dějin vědy 18, Praha 2004, zvl. s. 208-327.

⁴⁸ Wilhelm WEIZSÄCKER (ed.), *Magdeburger Schöffensprüche und Rechtsmitteilungen für den Oberhof Leitmeritz*, Stuttgart-Berlin 1943.

k rétorice úvodních pasáží je dodnes nejlepším přehledem problematiky. Ačkoli se autor nevyhnul i některým sporným formulacím (otázka pravosti listiny pro Roudnici nad Labem z roku 1237), podává velmi přesvědčivě počátky litoměřického práva coby nejprve zvykového systému, teprve po roce 1282 opřené rovněž o psanou podobu, a to na základě právního sdělení z Magdeburku. V městském právu definuje tři roviny – vlastní právo v užším slova smyslu, kam řadí nejstarší vrstvu zvykových obyčejů doplněnou právním sdělením z roku 1282, dále královská privilegia modifikující městské právo zvenčí a konečně městská statuta, výsledek autonomní činnosti městské samosprávy. Na rozdíl od svých předchůdců i následovníků přesně doceňuje význam privilegia Václava IV. z roku 1387, upravujícího odvolání od městských soudů v rámci království. Údajný úplný zákaz odvolání za hranice země vztahuje jen na skutečné apelace, ale nikoli na žádosti o právní naučení pro soukromé osoby. Tomu ostatně nasvědčuje i samotný fakt, že počet dochovaných naučení prudce stoupá právě od konce 14. století.⁴⁹ Za pozornost stojí také Weizsäckerovy snahy o kartografické podchycení oblastí městských práv, zůstávající dodnes výbornou pomůckou.⁵⁰ Kvalitním zpracováním vývoje nejen magdeburského práva v Čechách je také starší přehledná práce Otto Peterky z roku 1923, založená na důkladné znalosti soudobé literatury. Zmínku zasluhuje především Peterkovo precizní postižení pramenů městského práva a jejich kategorizace do čtyř skupin – privilegia pána města, autonomní statuta, právní sdělení a naučení a městské a právní knihy.⁵¹

Mladším fázím vývoje magdeburského práva v Čechách věnoval pozornost Jaromír Štěpán, jehož rozbor tzv. litoměřického Extraktu z roku 1571 ve vztahu ke Koldínově kodifikaci městského práva ukázal mimořádnou inertnost zde užívaného práva. Extrakt totiž v naprosté většině

⁴⁹ W. WEIZSÄCKER, *Leitmeritz in der sudetenländischen Stadtrechtsgeschichte*, in: Otto PETERKA – Wilhelm WEIZSÄCKER, *Beiträge zur Rechtsgeschichte von Leitmeritz*, Prag 1944, s. 7-48.

⁵⁰ W. WEIZSÄCKER, *Eindringen und Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Böhmen und Mähren*, *Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung* 1, 1937, s. 95-109; novější zpracování se stanovením příslušnosti jednotlivých měst k vrchním stolicím podal W. WEIZSÄCKER v rámci kolektivního díla *Sudetendeutscher Atlas*, München 1954, příloha list č. 13.

⁵¹ Otto PETERKA, *Rechtsgeschichte der böhmischen Länder I. Geschichte des öffentlichen Rechtes und die Rechtsquellen in vorhussitischer Zeit*, Reichenberg 1923, zvl. s. 164-171.

případů jen přebírá ustanovení vikpildního práva v nedotčené podobě, tedy tak, jak se ustálila již před koncem 13. století. Tato stálost byla zároveň příčinou, proč litoměřický právní okruh stagnoval a na Koldínovu kodifikaci nemělo zde užívané právo prakticky žádný vliv. Autor také shrnuje rozsáhlou literaturu k tématice magdeburského práva v Čechách, vydanou českými i německými historiky do roku 1940.⁵² J. Štěpán později své závěry ohledně role litoměřického práva v rámci dějin městského práva zopakoval s určitým upřesněním, že totiž k recepci do Koldínova zákoníku v malé míře (12 článků přímo, desítka ustanovení inspirována volněji) došlo, ale prostřednictvím jiné právní sbírky a vlastně omylem. Koldín totiž považoval tzv. staroměstskou právní knihu, obsahující mimo jiné články z tzv. Otakarových práv, Saského zrcadla a vikpildní knihy za pramen staršího pražského práva.⁵³

S jistým zpožděním za německými právněhistorickými pracemi k městskému právu se bližšímu vymezení rozsahu působnosti jednotlivých právních okruhů věnoval Antonín Haas, který se i díky záslužné činnosti na dokončení alespoň části původního záměru Čelakovského edice stal znalcem listinného materiálu k dějinám českých měst. To je ale zároveň i limitem jeho prací, které vycházejí hlavně z privilegií a jen v menší míře zohledňují další typy pramenného materiálu, což poněkud zkresluje výsledný obraz. Dokládá to Haasova studie o právních oblastech v Čechách, která vůbec neregistruje řadu významných lokalit prostě proto, že k nim chyběla patřičná opora v listinných pramenech.⁵⁴ Velmi zajímavou sondou do málo prozkoumané problematiky manželského a dědického práva v litoměřické oblasti je studie o tzv. ženské výbavě, přinášející podrobný pohled na jeden z charakteristických fenoménů severoněmeckého práva. V tomto případě se autor neomezil jen na listinný materiál, ale v menší míře analyzoval také materiály vzniklé z činnosti městských soudů. Výsledný obraz je proto

⁵² Jaromír ŠTĚPÁN, *Litoměřický Extrakt z roku 1571*. Příspěvek k dějinám magdeburského práva v Čechách, in: Václav VANĚČEK (ed.), *Miscellanea Historico-Iuridica*. Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě šedesátin J. Kaprasa, Praha 1940, s. 256-277.

⁵³ J. ŠTĚPÁN, *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*, in: Karel MALÝ (red.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 271, 274.

⁵⁴ Antonín HAAS, *Právní oblasti českých měst*, *Časopis společnosti přátel starožitností* 60, 1982, s. 15-24.

podstatně plastičtější, ačkoli novější bádání jeho závěry v jednotlivostech upravilo a zpřesnilo.⁵⁵

Soustavněji se litoměřickou právní oblastí zabýval také Quido Kastner, který v rámci své disertační práce z roku 1976 podal stručný nástin vývoje práva a správy daného okruhu. Pokusil se blíže vymezit územní rozsah obou hlavních skupin městského práva v Čechách včetně nastínění dílčích odvolacích stolic a jim podléhajících měst. Pro litoměřickou oblast tak uvádí celkem deset dílčích odvolacích stolic, některým z nich hypoteticky přiřazuje obdobnou správní strukturu – kolegium šefů specializované coby odvolací soud, jak je doloženo bezpečně jen pro Litoměřice samotné. Nevyvaroval se ani dalších nedostatečně podložených soudů, zejména ohledně odvolávání se slezských měst do Litoměřic nebo intenzity činnosti litoměřické stolice po roce 1338. Krokem zpět oproti staršímu německému pojetí (W. Weizsäcker) je Kastnerovo chápání městského práva jako fenoménu složeného z právních norem mateřského města, privilegií a usnesení vrchních stolic nižších a vyšších řádů, ovšem s opominutím důležité role městských statut vzniklých autonomní zákonodárnou činností rady. Těžiště celé práce přitom spočívá v mladší době, zejména v 16. století, kde přesvědčivě vykresluje závěrečnou fázi užívání magdeburského práva v Litoměřicích.⁵⁶

Nový kvalitativní stupeň v bádání o dějinách českých měst obecně znamenají studie Františka Hoffmanna a Jiřího Kejře. Z mnohostranného díla F. Hoffmanna lze vyzdvihnout programovou studii pojednávající o městských právních oblastech v českých zemích z roku 1975, která třídí dosavadní přístupy a výsledky bádání a stanovuje nové standardy. Definuje městské právo jako právo soukromé, zejména majetkové, a trestní, užívané na městských soudech a doplněné o nezbytné normy procesního charakteru.

⁵⁵ Antonín HAAS, „Ženský nábytek“ v oblasti českého městského práva, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity 9, 1960, s. 141-150; k tomu srv. Jan MAREŠ, *Ženská výbava v litoměřickém městském právu v předhusitské době*, Porta Bohemica 4, 2007, s. 54-91.

⁵⁶ Quido KASTNER, *Litoměřická právní oblast do počátku 17. století*, Litoměřicko 14, 1978, s. 67-81; i jeho další publikované práce k tématu, viz Q. KASTNER, *Kmetský soud v Litoměřicích v druhé polovině 16. století*, SAP 19, 1969, s. 495an; IDEM, *Obnovování městské rady v Litoměřicích ve 40. – 60. letech 16. století*, Acta Litomericensia 1981, s. 1-59, vycházejí ze zmiňované disertační práce IDEM, *Městská správa v Litoměřicích v druhé polovině 16. století*. Na základě rozboru městských knih, Praha 1976, uložené na katedře PVH FF UK Praha.

Opírá se přitom mimo jiné o obsah Koldínovy kodifikace z roku 1579, kterou chápe jako zachycení nejdůležitějších a nejpotřebnějších článků městských práv vůbec. Při srovnávání jednotlivých právních oblastí se vědomě omezuje jen na toto „jádro práva“, aby nemusel zohledňovat speciálně poskytovaná práva či autonomně tvořená statuta. Dosavadní zkoumání zařazovalo města do okruhů bez jednoznačných kritérií, přičemž dle Hoffmanna je hlavním takovým hlediskem spolehlivé určení, jaké právo bylo ve městě skutečně užíváno. K takto náročnému cíli stanovuje detailní typologii pramenů práva ve zhruba sedmi okruzích, zároveň analyzovaných z hlediska jejich výpovědní hodnoty k tématu. Kromě obligátních privilegií sem řadí sdělení práva, právní rukopisy, sbírky nálezů, soubory statut, samotné městské knihy a zmínky v jiných pramenech, přičemž samostatně stojí obtížně zachytitelné nepsané právo. Teprve kombinací více zdrojů lze dosáhnout větší jistoty v závěrech, navíc zároveň se znalostí vývoje v sousedních zemích. Ve skutečnosti ovšem naplnit takto přísná kritéria není snadné, jak ostatně dokazuje hned vzápětí následující pokus o vystižení rozdílů mezi oběma hlavními právními okruhy v Čechách, který nepřesahuje hranice obecných formulací o větší setrvačnosti a odolnosti magdeburského okruhu vůči vlivům z vnějšku oproti rychlejší recepci římského práva a větší pružnosti v oblasti jihoněmeckých práv. Detailněji se věnuje pražské právní oblasti, v níž upozorňuje na případ skupiny měst na pomezí litoměřické právní skupiny (Kolín, Kouřim, Pacov, Přelouč), která nelze s jistotou zařadit. Důležitým výsledkem analýzy je poznatek, že městské právo má dynamický charakter, ovlivňovaný řadou činitelů od hospodářských přes geografické a národnostní vlivy až po zásahy panovníka či vliv dějinných událostí (husitská revoluce) a že je tedy nelze pojímat jako statický celek. Tomu odpovídá bohužel nenaplněný postulát dynamického zachycení vývoje městského práva nejméně ve třech fázích pomocí kartografické modelace právních vztahů a analýzy obsahu jednotlivých práv. Velmi důležitý je také Hoffmannův důraz na neustálé odlišování ideální normy a konkrétní praxe, což je ovšem ve skutečnosti velmi obtížné a v řadě případů vinou nedostatečné opory v pramenech přímo nemožné.⁵⁷ Další možné směry

⁵⁷ František HOFFMANN, *K oblastem českých práv městských*, Studie o rukopisech 14, 1975, s. 27-67; kartografické zobrazení v poněkud méně dynamické podobě ovšem autor

bádání ukázal F. Hoffmann v pojednání o rukopisech městských práv v knihovně Národního muzea z roku 1976, v níž díky analýze náhodně dochovaného souboru rukopisů dochází k podnětným závěrům ohledně prolínání jednotlivých právních okruhů. Smíšené texty různých právních oblastí v jednom konvolutu ukazují na nutnost poznání práva užívaného nejen ve městě vzniku rukopisu, ale i okolních okruhů. Na bohatém materiálu se vztahem buď přímo k Litoměřicím, nebo obecně k oblasti magdeburského práva pak dokazuje velké rozšíření tzv. vikpildního práva a míšeňské právní knihy a jejich přesahy do práva brněnského a pražského. Zvláštní pozornost se dostala Kolínu, jehož postupné kolísání mezi magdeburským, jihlavským a nakonec pražským právem lze právě díky studiu rukopisných sbírek práva blíže osvětlit. Kolínský případ ukazuje, že nevyhovující ustanovení dědického práva bylo možné upravit také autonomními statuty městské rady. Důležitý je další závěr, že zatímco právní sborníky z pražské oblasti mají velmi různorodý charakter a obsah, obdobné materiály z okruhu brněnského a litoměřického práva převážně jen nově upravují ustálené typy starších právních knih. To dobře odpovídá obecně mnohokrát konstatované rigiditě magdeburského práva a větší pružnosti práva pražského.⁵⁸ Svě dlouholeté výzkumy F. Hoffmann shrnul v syntetické práci z roku 1992 o českých středověkých městech, která je dosud jediným dílem svého druhu u nás. Snaha o komplexní postižení subjektu tak různorodého a proměnlivého, jakým středověké město bylo, nutně vedla k potřebě zjednodušení a zobecňování, která je v této souvislosti velmi problematická. Tématice městského práva je věnována velmi zhuštěná kapitola, postihující od pokusu o jeho definici také další vývoj v různých částech českých zemí a stručně formu a obsah jednotlivých právních okruhů. Cenná je také charakteristika magdeburské právní oblasti včetně kartografického zachycení územního rozsahu a naznačení směrů jeho šíření. V souladu s převažujícím obsahem pramenů autor zdůrazňuje důležitost trestního a majetkového práva pro běžný život města a celkový význam městského práva pro kultivaci právních poměrů v zemi. Součástí práce je

využil opakovaně, viz IDEM, *K systémové analýze středověkých měst*, ČČH 88. 1990, s. 252-275, a v knize IDEM, *České město ve středověku*, viz níže pozn. č. 59.

⁵⁸ F. HOFFMANN, *Rukopisy městských práv v knihovně Národního muzea v Praze*, StR 15, 1976, s. 13-37.

výběrová bibliografie nejdůležitějších studií k jednotlivým tematickým okruhům.⁵⁹ Oproti výše zmíněné spíše populárně laděné knize F. Hoffmann ještě jednou shrnul výsledky studia středověkých měst v roce 1996, kdy konstatuje neuspokojivý stav v bádání o konkrétním obsahu právních ustanovení a jejich dopadu v praxi, tedy zejména nedostatečné využívání městských knih v poměru k pramenům normativní povahy. Dalším desideratem je stále nedostatečná znalost podstatných rysů obou hlavních právních okruhů v českých zemích, což platí jak pro vlastní užívané právo, tak pro vývoj městské správy a samosprávy.⁶⁰

Ještě více právněhistoricky jsou zaměřeny práce Jiřího Kejře, který v oblasti dějin měst věnoval největší pozornost počátkům jejich existence a rozvoje ve 13. a 14. století. Vychází přitom především z pramenů normativní povahy, tedy nejčastěji z listinného materiálu. Spolehlivým shrnutím zpráv o nejstarších městech u nás odstranil starší nejasnosti i řadu tradovaných omylů a dal nový impuls nejen k právněhistorickému bádání.⁶¹ Pro dějiny měst v českých zemích mají zásadní význam i jeho teoreticko-metodologické úvahy, opřené o impozantní znalost evropské literatury. Zkorigoval dosavadní pokusy o definici pojmu městského práva a v souladu s teorií Gerharda Dilchera se přiklání k užití tzv. svazků kritérií, vymezujících danou kategorii na širším základě. Pro naše poměry je významný Kejřův rozbor nejstarší podoby magdeburského práva v českých zemích, v němž dokazuje totožnost pojmu magdeburského práva v listinách 13. století s právem soukromým (a trestním) a procesním, uplatňovaným na městském soudu v rámci imunitního okrsku. Dobovému chápání pojmu městského práva v době přemyslovských králů je širší pojetí zahrnující také principy organizace a správy města údajně naprosto cizí. Zároveň Kejř upozorňuje na skutečnost, že po většinu 13. století není doloženo užívání psané podoby tohoto práva, které se tak šíří jen jako právo obyčejové. Právně podřízená města se sice zaštiťují termínem magdeburské právo, ale neznamená to přímou vazbu na Magdeburk; vždy je přebíráno právo sousedních měst.

⁵⁹ IDEM, *České město ve středověku*, Praha 1992, zvl. s. 247-256.

⁶⁰ IDEM, *Hlavní výsledky studia středověkých měst v českých zemích*, in: In memoriam Josefa Macka, Praha 1996, s. 209-225.

⁶¹ Jiří KEJŘ, *Zwei Studien über die Anfänge der Städteforschung in den böhmischen Ländern*. I. Die ältesten böhmischen und mährischen Städte, *Historica* 16, 1969, s. 81-116.

Teprve po roce 1282, kdy Litoměřice dostávají sdělení právních článků přímo od magdeburských šefů, lze uvažovat o dalším šíření jeho psané podoby místo dosavadních obyčejů a zvyklostí německojazyčných kolonistů.⁶² Nejstarší města v právní slova smyslu (příp. tzv. institucionální města) vznikají vždy s panovníkovým svolením buď na jeho půdě, nebo na pozemcích závislých institucí (kláštery), což je důsledkem potřeby kolonistů zajistit nejistý podnik maximální možnou mocenskou a právní autoritou. To je i jedním z důležitých momentů, omezujících vůbec možnost utváření měst v nestabilních dobách před rokem 1197.⁶³

V roce 1998 J. Kejř shrnul své dlouhodobé výzkumy nejstarší fáze vývoje českých měst v rozsáhlé studii, která přehledně v bodech probírá jejich charakteristické rysy. Městská problematika 13. století je tak vůbec poprvé důkladně analyzována z právněhistorického hlediska v širokém záběru v rámci celého království, což dává výsledkům značnou váhu. Kromě detailní práce s listinným materiálem je důležitá také autorova snaha pojímat česká města v kontextu širšího středoevropského prostoru, čemuž odpovídá obsáhlá použitá (především německojazyčná) literatura. S ohledem na přenos instituce města v hotových formách z blízkých oblastí římské říše, navíc zprostředkovaný vrstvou německy hovořících osadníků, konstatuje neexistenci tzv. institucionálního města před 13. stoletím u nás. V konfrontaci několika modelů vysvětlujících samotný pojem městské právo se přiklání k pojetí G. Dilchera, podle kterého je vlastní městské právo užší než soubor veškerých práv města, neboť nezahrnuje městskou správu, vnitřní zřízení a poměr k pánu města. Proto sem počítá pouze právo soukromé, trestní a procesní spolu s výkonnou pravomocí k jejich zajištění, tedy vlastně okruh práva v kompetenci městských orgánů. Dokládá to na příkladech několika listin, kde je v rámci dispozice rozveden obecný výraz městské právo výčtem jeho složek, konkrétně předpisů materiálních a procesních. Kromě obecných tezí se věnuje i magdeburskému právu a sleduje detailně jeho pronikání nejprve do Slezska, na Moravu a do Čech. Je ovšem otázkou, zda z náhodně dochovaných zpráv při jejich známém nepoměru vůči

⁶² K magdeburskému právu zvláště IDEM, *Městské zřízení v českém státě ve 13. století*, ČsČH 27, 1979, s. 226-252.

⁶³ IDEM, *Nad počátky našich měst*, ČsČH 24, 1976, s. 377-401; IDEM, *Možnosti a meze právněhistorického bádání o počátcích měst*, PhS 20, 1977, s. 177-203.

deperditum lze skutečně vyvozovat dalekosáhlé závěry o prioritě některých měst. Důležité je definitivní vyvrácení starších názorů, podle nichž se magdeburské právo šíří u nás až ve druhé polovině 13. století, a dokládá naopak jeho časný průnik již v době Přemysla Otakara I.; pražský okruh se naproti tomu formuje podstatně později. Bylo to právo obyčejové, písemně zachycené podstatně později, ale přesto posloužilo jako vzor pro další vznikající obce. Obvykle se ani nepřejímá obšírný soupis právních článků, ale zvyklosti mateřského města upevňované praxí a podle obecných právních zásad. Vždy bývá jako přímý vzor uváděno domácí a geograficky blízké město, což usnadňuje budoucí komunikaci. V této souvislosti autor upozorňuje na fakt, že zatímco průběh šíření magdeburského práva v rámci střední Evropy je poměrně dobře prozkoumán, znalosti o jeho vlastním obsahu jsou naproti tomu takřka mizivé. Proto nelze ve 13. století ani přesněji určit rozdíly mezi tímto a dalšími právy, která se u nás prosazují zejména v jižních oblastech. Městské právo je dynamický systém, ovlivňovaný vnitřními i vnějšími vlivy (autonomie oproti zásahů pána města). Příslušnost do určité právní rodiny neznamena totožnost práva ve všech městech, ale spíše jeho příbuznost, ostatně ani samotný právní okruh se nemusí krýt s dosahem vrchní stolice.⁶⁴ Definitivní tečkou za jedním ze sporných bodů právní historie měst v Čechách je Kejřova studie o tzv. norimberském právu v českých zemích z roku 2002, chápaném jako údajný zastřešující pojem pro velkou skupinu měst v čele s Prahou vedle práva magdeburského. Autor potvrdil starší rozbor Bedřicha Mendla a doložil, že na rozdíl od magdeburské právní oblasti s rozsáhlými rodinami městských práv v trvalém spojení se zahraničními vrchními stolicemi (Litoměřice, Olomouc) se pro jižní části Čech nedá obdobný vztah vůbec doložit. Jedinou výjimkou je Cheb a malý okruh městeček v západních Čechách, skutečně užívajících norimberské právo, jehož se dotýká známá listina a údajný doklad o vztahu Prahy k Norimberku z roku 1387.⁶⁵

Dlouhodobě se otázkám spojeným s procesem kolonizace a nového práva příchozích osadníků v kontextu střední Evropy věnuje v řadě studií

⁶⁴ IDEM, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, zvl. s. 21-32, 138-172.

⁶⁵ IDEM, *Das böhmische Städtewesen und das „Nürnberger Recht“*, in: *Der weite Blick des Historikers. Peter Johanek zum 65. Geburtstag*, Köln-Weimar-Wien 2002, s. 113-124.

Josef Žemlička, který na základě bohaté pramenné základny konstatuje blízkost imunitních výsad, tzv. německého práva (*ius teutonicum*) a počátků městského zřízení. Teprve pozdějším vývojem se zvýrazňují rozdíly mezi oběma posledně jmenovanými složkami, ovšem obě jsou i nadále hnacím motorem převratných změn v dobách posledních přemyslovských králů.⁶⁶ Dotýká se počátků magdeburského úprava v Čechách a vyslovuje hypotézu, že první kontakty budoucí vrchní stolice v Litoměřicích s magdeburskými právními naučeními lze klást do doby kolem roku 1260, když například Vratislav dostává magdeburské právo v obšírné formě v roce 1261. Klade také velmi důležitou – a jen těžko zodpověditelnou – otázku, co vlastně bylo obsahem onoho magdeburského práva v prvotních fázích jeho užívání, a odpověď hledá v obecných zásadách městského práva.⁶⁷ Pro počátky magdeburského městského práva ve Slezsku a na Moravě jsou důležité práce Martina Wihody a Jaroslava Bakaly, osvětlující genezi městského zřízení a jeho proměny od počátků 13. století, přičemž jejich závěry jsou velmi užitečné i pro sledování téže problematiky v českých zemích. Kromě časové priority je pro slezské a moravské poměry zřetelná větší variabilita zdrojů magdeburského práva.⁶⁸

Souhrnné zpracování svých dlouholetých výzkumů ohledně Litoměřic a jejich nejstarší etapy práva a správy podal v roce 2006 Jindřich Tomas v rámci edice nejstarší litoměřické městské knihy. Vyzdvihl mimořádnou úroveň vzdělanosti litoměřického prostředí již ve druhé polovině 13. století, doloženou prameny listinnými i literárními, kterou považuje za důležitou podmínku pro rychlý vzestup města také po stránce právní, a stranou nezůstala ani právní naučení z Magdeburku.⁶⁹

⁶⁶ Např. Josef ŽEMLIČKA, *Němci, německé právo a transformační změny 13. století* (Několik úvah a jeden závěr), *Archaeologia Historica* 28, 2003, s. 33-46; Josef ŽEMLIČKA, *K ujímání a formám německého práva v českých zemích*, *Marginalia Historica* 6, 2002, s. 7-38, a další studie téhož autora viz soupis literatury.

⁶⁷ Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198-1253*, Praha 2002, s. 282-284.

⁶⁸ Např. Pavel KOUŘIL - Martin WIHODA, *Etnické trojmezí? Výpověď písemných a hmotných pramenů k etnické struktuře moravsko-slezského pomezí v epoše vrcholného středověku*, *Archaeologia Historica* 28, 2003, s. 69-111; Jaroslav BAKALA, *Moravkoslezské pomezí v proměnách 13. věku*. Výbor článků a studií, edd. Martin WIHODA – Petr ELBL, Brno 2002.

⁶⁹ Jindřich TOMAS – Michaela HRUBÁ, *Nejstarší městská kniha a její vztah k písemnostem v Litoměřicích od 11. do 16. století*, in: *Městská kniha Litoměřic (1341) – 1562 v kontextu písemností městské kanceláře*, *Libri Civitatis III*, Ústí nad Labem 2006, s. 9-31; výbor jeho

Magdeburskému právu, konkrétně právu manželskému a dědickému, věnovala pozornost v rámci širšího záběru také Michaela Hrubá ve své práci publikované v roce 2002, zkoumající pozůstalostní praxi a testamentární právo předbělohorských měst v severozápadních Čechách. Ačkoli těžiště studie spočívá převážně v mladších dobách 16. a 17. století, zabývá se i starším vývojem a pokouší se ukázat rozdíly ve sledované tematice mezi oběma právními okruhy v Čechách.⁷⁰ Nový přehled dějin správy v českých zemích z roku 2005 přinesl stručné zařazení městského práva do kontextu městské správy, ovšem nevyhnul se drobným nepřesnostem.⁷¹

Litoměřickému právu v širším slova smyslu je věnována studie Jana Mareše z roku 2007, zaměřená na postižení klíčových bodů jeho vývoje v předhusitské době. Pokouší se dát obsah vágnímu pojmu magdeburského práva a upozorňuje na některé možné zdroje pravděpodobně ovlivňující konkrétní podobu jeho užívání v Litoměřicích.⁷² Problematice jednoho ze specifických institutů magdeburského práva v litoměřické oblasti, tzv. ženské výbavy čili *gerade*, je věnována další stať téhož autora z roku 2007. Na základě analýzy a komparace různých typů pramenů – od normativních (privilegia, právní sbírky) k dokladům právní praxe (soudní knihy, právní naučení) se statický obraz tématu sledovaného dosud převážně prostřednictvím norem podstatně mění, zejména díky přihlédnutí k praxi v různých městech téhož právního okruhu. Možnosti hlubší analýzy jsou ovšem limitovány nedostatečným dochováním pramenů pro více měst. Srovnání jednoho z významnějších měst litoměřické oblasti Loun se dvěma menšími městečky Duchcovem a Českou Kamenicí ukazuje poněkud překvapivou skutečnost, že v obou menších obcích se tradiční obsah pojmu

prací připravili Jan KLÁPŠTĚ – Oldřich KOTYZA (edd.), *Jindřich Tomas, Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*, Litoměřice 1999.

⁷⁰ Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002, zvl. s. 47-77.

⁷¹ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích*. Od počátků státu po současnost, Praha 2005, zvl. s. 202-212. Tzv. *Saské zrcadlo* ani z něj vycházející tzv. *Švábské zrcadlo* nelze nazývat soubory městských práv, rovněž závaznost zákazu odvolání za hranice království a následně omezení právních vztahů s Magdeburkem nejsou zdaleka tak jednoznačné.

⁷² Jan MAREŠ, *Litoměřické městské právo v předhusitské době*, in: Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów, Poznań 2007, s. 211-216; doklady některých charakteristických rysů magdeburského práva v praxi viz J. MAREŠ, *Lounská soudní kniha I C 2 jako pramen k dějinám města Loun*. SAP 50, 2000, s. 3-119.

ženské výbavy rychle posunuje směrem k pouze formálně chápanému institutu, používanému při popisu dědického majetku a práv, zatímco v Lounech se bez ohledu na již dříve poskytnutou dispoziční volnost v dědických záležitostech až do počátku 15. století stále plně respektují zásady vyjádřené již Saským zrcadlem.⁷³

Stručný nástin starší i novější literatury k tématice magdeburského městského práva jako jedné z odnoží *ius teutonicum* především v Čechách ukazuje na určitou stagnaci bádání v posledních desetiletích, nepochybně související s obecnějším odklonem od právněhistorického pojetí dějin. Nejstarší vrstva studií z 19. a počátku 20. století jednak v pozitivistickém duchu shromáždila a vytěžila množství pramenného materiálu a zároveň vyšla řada dosud zásadních edic (J. Čelakovský), ovšem na druhé straně do značné míry petrifikovala okruh námětů a otázek, řešených v rámci zkoumání jen postupně doplňovaných a zpřesňovaných pramenů. Do jiné roviny posunul bádání o městském právu i městech vůbec V. Vojtíšek a B. Mendl, jejichž výsledky určily směr i podobu bádání na další dlouhá léta. Desítky monografických zpracování městských knih, velmi cenného materiálu zachycujícího skutečně živé právo, byly ve stopách V. Vojtíška pojaty jako diplomaticko-správní rozbor materiálu, bohužel obvykle již bez přesahu směrem k poznání užívaného práva.⁷⁴ Výjimkou jsou hlavně dosud nedocenené práce W. Weizsäckera, nejen založené na širokém spektru pramenů, ale zároveň pronikající hlouběji do podstaty městského práva. Ocenit je třeba také Weizsäckerův důraz na prameny vzniklé z každodenní praxe městských soudů, tedy odpovědi vyšších stolic v podobě tzv. právní naučení, jejichž úlohu při formování a dalším vývoji městského práva u nás nelze podceňovat. I přes dobové nacionalistické zabarvení některých pasáží, což ostatně neplatí jen pro tohoto autora, jsou jeho studie dosud nejlepšími příspěvky k dějinám magdeburského práva v Čechách a lze jen litovat, že nedospěly k souhrnnému monografickému zpracování. K poznání mladších fází vývoje magdeburského práva přispěli zejména Q. Kastner a J. Štěpán

⁷³ Viz výše pozn. č. 72.

⁷⁴ Naštěstí to neplatí obecně, viz např. podnětnou studii Viléma HEROLDA, *O nejstarší městské knize lounské*, SAP 21, 1971, s. 32-92

svými studii zaměřenými převážně na poslední stadia jeho existence během 16. století. Na velmi vysoké úrovni jsou od druhé poloviny 20. století příspěvky J. Kejře a F. Hoffmanna, věnované ovšem širšímu okruhu otázek a dotýkající se magdeburského práva nikoli jako hlavního tématu. Zejména důkladný rozbor počátků měst z diplomatického hlediska s kritickými komentáři dosavadních výsledků je dobrou základnou pro další výzkumy, které se ale již budou muset v interdisciplinárním duchu opřít zejména o bohaté závěry archeologických zkoumání.

Pro samotnou oblast historie městského práva se nabízí možnost přesunout pozornost od dosud více či méně otevřeně primárních dějin správních k výzkumu běžné právní praxe. Předpokladem k tomuto postupu je mimo jiné zpřístupnění množství dosud needitovaného pramenného materiálu (sbírky právních naučení, soudní knihy), které s ohledem na nevelkou rychlost, značnou pracnost a z toho plynoucí hubené výsledky dosavadní editorské činnosti bude vyžadovat použití jiných edičních metod. Jestliže za půldruhého století editorských snah lze pro období 14. a 15. století evidovat necelých šest desítek edic in extenso nejčastěji dochovaného materiálu – městských knih⁷⁵ – a ani v oblasti dalších pramenů není situace výrazně příznivější, spíše naopak, je zřejmé, že tímto způsobem není možné očekávat v dohledné době změnu k lepšímu. S ohledem na obvykle uváděné problémy (nedostatek editorů, finančních prostředků, času nebo náročnost takové práce obecně) se logicky nabízí otázka po smyslu editorského úsilí, zda totiž vynaložené prostředky a čas investovaný do přípravy konkrétní edice odpovídají očekávanému přínosu celého procesu. Jednou z možných cest je digitalizace materiálu a umožnění přístupu přes internet v úměrně kvalitním rozlišení, což neznamená nic jiného než dostatečnou čitelnost na monitorech počítačů, obvykle pracujících s rozlišením 96 dpi. Konkrétní řešení je pochopitelně otázkou technickou, ale jak ukazují dosavadní pokusy v této oblasti, není třeba ani drahá technika ani vývoj zvláštních zpřístupňovacích nástrojů, neboť běžné komerční formáty a prohlížeče jsou

⁷⁵ Srv. Ludmila SULITKOVÁ, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku* (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích), *Práce z Archivu Akademie věd B*, 17, Praha 2004, s. 206-215.

k tomuto účelu více než dostatečné.⁷⁶ Zkušenosti ze SOkA Louny ukazují, že za pomoci běžného digitálního fotoaparátu lze během velmi krátké doby pořídit značné množství kvalitních záznamů, které díky možnosti dalšího zpracování v počítači poskytují badateli zcela dostačující obraz originálu a chrání tak cenné prameny před možným poškozením.

⁷⁶ Velmi jednoduchou, leč plně vyhovující formou byl zpřístupněn například litoměřický právní rukopis z 15. století, tzv. *Práva saszká*, uložený dnes v parlamentní knihovně, na adrese <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/kps/knih/prawa/prawa.htm?O=3>.

„My máme právo magdeburské, a konec!“

Václav Beneš Třebízský, Svatba litoměřická

II. Magdeburské právo a počátky Litoměřic

Jedním z důvodů, proč se právo města Magdeburku, kdysi oblíbené falce otonských panovníků a od roku 968 sídla arcibiskupa, stalo během středověku jedním z nejrozšířenějších právních systémů v rozsáhlé oblasti střední a východní Evropy, je nepochybně jeho starobylost a velmi raná tendence k písemnému zachycení. Po polovině 12. století se objevují první písemné doklady o vytvoření městského práva ve více městech na východní hranici tehdejší římské říše – kromě Magdeburku jsou to Halle, Lipsko, Hamburk, Lübeck.⁷⁷ V následujících řádcích pod pojem magdeburského práva zahrnuji nejen moderně řečeno právo civilní a trestní s procesními předpisy, ale s ohledem na nedostatek pramenů i v širším smyslu městskou správu, zřízení a privilegia pána města. Ostatně sami magdeburští šefové ve svých právních sděleních rovněž míchají zmíněné kategorie bez rozdílu, viz dále. V širší souvislosti lze uvažovat o vlivu Gratianovy kodifikace starších církevních předpisů a zejména z ní vycházející právní nauky založené na písemné fixaci zvykového práva. Čtvrtý lateránský koncil v roce 1215 s důrazem na prosazování kanonického práva pak zároveň dal energický podnět k téže tendenci u dosud jen ústně tradovaného práva světského. Pouze zdánlivým paradoxem je v této souvislosti skutečnost, že v Magdeburku nikdy nevznikla písemná kodifikace vlastního městského práva v užším slova smyslu. Magdeburské právo je totiž od počátku ve své podstatě souborem výroků či ortelů šefů, je to právo nalézané⁷⁸ v jednotlivých případech na základě zkušenosti právních znalců. Tito spíše vyučení než učení právníci (více *gelernte* než *gelehrte*)⁷⁹ se kromě vlastní praxe velmi brzy opírají o písemně zachycené zvykové právo zemské coby subsidiární pramen, neboť během celého 13. století se ve sděleních práva pro jiná města

⁷⁷ G. SCHUBART-FIKENTSCHER, *Die Verbreitung*, s. 30.

⁷⁸ Ve smyslu *Urteilsfindung* – nalezení rozsudku podle práva, nikoli tvorba práva samotného, viz J. KEJŘ, *Právní dějiny středověku dnes – a co dále?*, ČČH 102, 2004, s. 558; G. SCHUBART-FIKENTSCHER, *Die Verbreitung*, s. 50-51; srv. též heslo *Urteil* v LMA, 2000..

⁷⁹ Friedrich EBEL, *Statutum und ius fori im deutschen Spätmittelalter*, in: *Unseren frunflichen grus*, s. 47.

objevují zcela běžně přímé opisy článků Saského zrcadla a později k nim přibývají i další soukromé právní knihy (vikpildní právo, glosy). Již ve druhé polovině 12. století začínají v rámci kolonizačního tlaku na znovuzískané oblasti východně od Labe zmínky o udělení magdeburského městského práva dalším lokalitám, nejprve markrabětem Albrechtem Medvědem pro Stendal a Otou Míšeňským pro Lipsko, a Magdeburk se pro takto obdařená města stává vrchní stolicí; v případě Lipska je vůbec poprvé jmenované *ius magdeburgense* navíc kombinováno s právem Halle, které je možná nejstarším členem magdeburského okruhu a i později vystupuje jako město po právní stránce Magdeburku nejbližší.⁸⁰ Důvodem těchto kroků nepochybně byla praktická úvaha o převzetí známého a osvědčeného lokálního městského práva, případně lze uvažovat i o iniciativě samotných budoucích měšťanů tohoto práva znalých.⁸¹ Je zřejmé, že se muselo jednat o (na svou dobu) propracovaný systém práva a správy, vhodný pro nově lokované obce. Zvláště v původně slovanských oblastech působí magdeburské právo jako moderní a velmi praktický právní systém, který při plánovité lokační expanzi zajišťuje městské komunitě dostatečně vymezený imunitní prostor, chráněný před zásahy okolního šlechtického prostředí a zároveň striktně právně odlišený od vesnického prostředí.⁸²

Při zkoumání měst v rámci téhož okruhu práva je nutné neustále zohledňovat známou individualitu jednotlivých obcí. Vztah města k vyšší stolicí nemusí znamenat – a také obvykle neznamena – identitu po stránce správní, ačkoli pokud je vyšší stolice zároveň právním vzorem pro nově lokovanou obec, je nepochybně také alespoň zpočátku vzorem jejího vnitřního uspořádání. Charakteristickým rysem Magdeburku ve funkci nejvyšší stolice rozsáhlé oblasti – na rozdíl třeba od rychle se prosazujícího Lipska – je neochota brát v potaz lokální právní zvyklosti či statuta dotazujících se nižších soudů, prolamovaná jen postupně v souvislosti se

⁸⁰ *Vulgáta*, čl. 10 „Estque Maydeburgum civitas totius provinciae Saxonum precipua capitalis ac senior et civitas Hallensis super iure illius fundata est ac utraque uno utitur iure.“ Souhrnně k tomu též H. LÜCK, *Über den Sachsenspiegel*, s. 66-67.

⁸¹ Rolf LIEBERWIRTH, *Das Privileg des Erzbischofs Wichmann und das Magdeburger Recht*, s. 12-14; Gertrud SCHUBART-FIKENTSCHER, *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa*, s. 64-65.

⁸² Friedrich EBEL, *Die Spruchstätigkeit des Magdeburger Schöppenstuhls für Niedersachsen*, in: *Unseren fruntlichen grus*, s. 91-92.

sílicí poptávkou od 15. století.⁸³ Souvisí to zřejmě s procesem, jímž se ze zvyku (statutu apod.) stává po určité době právo. Tato zdánlivá nevýhoda, vzbuzující nevoli zejména u učených právníků, ale vede v důsledku k sjednocování právní praxe daleko přes hranice lokálních odlišností vzdálených městských obcí. Urputná snaha o „čistotu“ práva a důsledné lpění na základních užívaných textech magdeburského práva jsou typickými znaky významných právních stolic ve středo- a východoevropském prostoru. Je to pochopitelný důsledek snahy o udržení si výjimečného postavení nejen v rámci okruhu daného městského práva, ale zároveň oproti právu zemskému, neboť magdeburské právo je základním stavebním kamenem výlučnosti města. Platí to zejména pro významnou Vratislav, ale jak bude ukázáno dále, tak v neméně míře i pro Litoměřice. Výše uvedené pravidlo o přenášení městského práva z geograficky blízkého významného města⁸⁴ ovšem výrazně narušují právě některé budoucí vrchní stolice typu Litoměřic, které se bez ohledu na jiné bližší vzory obracejí rovnou k nejvyšší autoritě. Eliminuje se tím postupné předávání právních vzorů z jednoho města do druhého, které obvykle ani nevyžaduje písemnou formu, a je to také důvod zmiňované „čistoty“ práva. Pro dobu počátečního rozvoje magdeburského práva a jeho rychlého šíření do střední Evropy je možné se opřít o nepočtenou skupinu pramenů, které ukazují postupný vývoj a precizaci jednotlivých oblastí právního života v dané oblasti. Kromě Wichmannova privilegia z roku 1188, sdělení práva z Halle pro Slezskou Středu z roku 1235 a údajně pro Zlotoryje určeného souboru práv z doby před rokem 1241 jsou to především právní sdělení pro Vratislav a Zhořelec, jimiž vrcholí a zároveň se uzavírá řada přehledů práva, autorizovaných magdeburskými šefy a popřípadě i městskou radou.⁸⁵ Dobou těchto sdělení práv je 13. a počátek 14. století, kdy se nejprve díky aktivitě středoevropských panovníků a poté i

⁸³ Např. výrok pro Litoměřice ze 2. poloviny 15. století, kde na dotaz litoměřických magdeburských kmetů nechávají výši pokuty za nekvalitní pečivo na ustanovení rady a jen v případě neexistence patřičného statutu má platit příslušný článek užívaného práva: „Pakli byste některé jiné svolení na to usadili se staršími města přidanými k radě, tehda vedle takového svolení mají zachováni býti. Jestli by kdo přes to se nezachoval, tehdy půjde na takového pokuta, která v právích položena jest.“, viz Wilhelm WEIZSÄCKER (ed.), *Magdeburger Schöffensprüche*, č. 34.

⁸⁴ Viz J. KEJŘ, *Vznik*, s. 21-32.

⁸⁵ F. EBEL, *Des spreke wy*, s. 431-432, texty shromážděny u E. T. GAUPP (ed.), *Das alte magdeburgische und hallische Recht*, Aalen 1966 (pův. vydání Breslau 1826).

dalších pozemkových vrchností konstituuje síť stovek nových měst.⁸⁶ V mladších dobách převládají jednotlivé dotazy a odpovědi magdeburské stolice, později zmanipulované do podoby rozsáhlých sbírek, např. pro Chelmno (Kulm) 1363, Halle 1364 a další města. Vratislav k roku 1261 a 1295 a Zhořelec k roku 1304 jsou v blízkém okolí Litoměřic nejznámějšími příklady, v nichž se města zaštitěná autoritou vrchností obracují přímo na Magdeburk a žádají o autorizované znění základních právních článků. S ohledem na nesystematičnost coby charakteristický rys středověkého nejen městského práva nepřekvapí, že ani v těchto případech nelze hovořit o úplném znění magdeburského práva v moderním slova smyslu. Již samotný nevelký rozsah napovídá, že v těchto sděleních jsou obsaženy právní úpravy jen vybraných a pro obě strany pravděpodobně nejdůležitějších oblastí městského života. S autorizovanými opisy právních článků zřejmě byly zasílány také subsidiární prameny práva typu Saského zrcadla či později vikpildního práva ve formě tzv. Vulgáty s glosou. Jak zajímavě ukazuje vratislavský případ, nemuselo takové sdělení petentům stačit a docházelo proto nejen k dalšímu dotazu, ale dokonce i k zásahu do vlastního magdeburského textu. Listina z roku 1261 je totiž kromě samotného textu ověřeného pečeti knížete Jindřicha III. Slezského a Magdeburku opatřena na dorsu přípisem, který k původním čtyřiašedesáti článkům svévolně přidává dalších dvanáct, pravděpodobně převzatých ze zároveň zasláního textu zemského práva Saského zrcadla a jakési neznámé předlohy. Ani tato manipulace ovšem pro praktickou potřebu města evidentně nepostačovala, takže v roce 1295 následovalo další sdělení práva, tentokrát již bez účasti pána města.⁸⁷ Rozsahem více než dvojnásobné je sdělení práva pro Zhořelec z roku 1304, jehož 141 článků nebylo zachyceno formou běžného listu šefů, ale rovnou v podobě kodexu.⁸⁸ K těmto kodifikacím svého druhu se řadí obdobné sdělení magdeburského práva pro Litoměřice z roku 1282, které se bohužel nezachovalo a jedinou informací o něm podává průvodní dopis magdeburských šefů. Tento důležitý moment ve vývoji nejen litoměřického práva si zaslouží bližší pozornost zejména proto, že dosavadní bádání se

⁸⁶ G. SCHUBART-FIKENTSCHER, *Die Verbreitung*, s. 30-31.

⁸⁷ F. EBEL v úvodu k edici *Magdeburger Recht II/1*, s. XIII-XIV.

⁸⁸ HRG, heslo *Magdeburger Recht*.

s výjimkou W. Weizsäckera a J. Tomase omezilo na pouhé konstatování faktu samotného.⁸⁹ Protože toto první a v rámci měst českého království jediné doložené vyžádání si autentického znění základních právní článků přímo z Magdeburku představuje novou kvalitu v dosavadním prostředí zvykového práva, nebude od věci pokusit se alespoň v hrubých obrysech přiblížit možnou podobu právních počátků Litoměřic v době před recepcí písemně zachyceného práva.

Díky výzkumům Jindřicha Tomase je prvotní fáze existence Litoměřic jako města dobře zdokumentována a v souladu s dalšími autory lze jejich počátky položit do doby mezi lety 1219-1228, případně 1234.⁹⁰ Významné správní centrum se vedle Děčína a Bíliny od počátků českého státu objevuje mezi nejdůležitějšími opevněnými sídlišti v severozápadních Čechách a nepřekvapuje proto jeho rychlý, byť komplikovaný vývoj směrem k institucionálnímu městu. Není nezbytné na tomto místě opakovat přehled pramenů, postačí konstatování, že pro již existující město s konstituovaným systémem správy lze nejpozději k roku 1262 doložit užívání magdeburského práva. Formulářová sbírka Jindřicha Vlacha obsahující údajnou listinu Přemysla Otakara II. pro nejmenované město a udělení magdeburského práva pravděpodobně z doby mezi roky 1251-1262, jejíž určení pro Litoměřice a vůbec otázka pravosti zůstávají otevřené, není v této souvislosti důležitá; nanejvýše by mohla potvrzovat delší tradici užívání tohoto práva, předpokladatelnou rovněž na základě znění výše zmíněné listiny z roku 1262.⁹¹ Královské privilegium z roku 1262 určené *judici et civibus in Lithomierzicz* lze zařadit do okruhu obdobných imunitních ustanovení z téže doby, vyjímající měšťany z pravomoci zemského soudu a krajských úřadů a

⁸⁹ J. TOMAS, *Města v severozápadních Čechách ve 13. století*, in: Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu, s. 27; IDEM ve spolupráci s M. HRUBOU, *Liber civitatis Litomericensis*. Nejstarší městská kniha, s. 16; W. WEIZSÄCKER, *Beiträge zur Rechtsgeschichte*, passim.

⁹⁰ J. TOMAS, *Řešení vlastnických vztahů k území vznikajících královských měst ve 13. století*, in: Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu, s. 31-32; s obsáhlou literaturou IDEM, *Počátky města Litoměřic I*, in: *ibidem*, s. 120-122; J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, s. 100, 120; s kartografickým zobrazením v různých fázích vývoje litoměřické aglomerace viz *Historický atlas měst České republiky*, sv. 1, Litoměřice, 1996; Oldřich KOTYZA– Jan SMETANA– JINDŘICH Tomas a kol., *Dějiny města Litoměřic*, s. 108-109.

⁹¹ J. VOIGT (ed.), *Das urkundliche Formelbuch des königlichen Notars Henricus Italicus aus der Zeit des Königs Otakar II. und Wenzel II. von Böhmen*, Prag 1863, č. 109; zdrženlivě k tomu J. KEJŘ, *Vznik*, s. 155.

zajišťující jim výlučné užívání specifického práva. Neporušitelnost této imunitní výsady je pojištěna ustanovením, že panovník rozhodující *causas vestras* (tj. měšťanů) sám nebo v zastoupení některým ze šlechticů je vždy povinen *ius et consuetudines Maydurgensium conservare* čili zachovávat právo a obyčeje magdeburských (měšťanů).⁹² Ačkoli listinné formulace tohoto typu nelze co do zachycení reality přeceňovat, v tomto případě zřejmě stylizátor textu privilegia dobře vystihl nejednoznačnou podstatu udělené imunity. Litoměřičtí v této době neměli k dispozici žádný právní text, takže se museli opírat jen o právní povědomí předních členů obce. Jestliže král i pro své prostředníky slibuje dodržování zmíněných právních zásad, je to další doklad o obecném povědomí o magdeburském právu v Čechách ve 13. století.⁹³ Podle mladší zprávy kroniky tzv. Beneše minority z 15. století nebylo pro nejbližší okolí Přemysla Otakara II. magdeburské právo vůbec neznámým pojmem, k čemuž zřejmě přispěly i příbuzenské vztahy s Wettiny a Askánci, a král sám se údajně měl v roce 1272 zabývat myšlenkou na jeho využití při snaze o sjednocení práva v celé zemi. Pokud k tomuto záměru král skutečně dospěl, hlavní úlohu při křivoklátských úvahách samozřejmě měli vzdělaní právní znalci, takže není nutné zavrhnout možnost detailních znalostí soudobých magdeburských poměrů mezi panovníkovými *fideles*.⁹⁴ Proto se lze jen dohadovat, zda už v tomto případě nebylo oddělení *ius* a *consuetudines* odrazem v magdeburském okruhu obvyklého striktního rozlišování práva a statut, odrazu kompetenčního oddělování tamního kolegia šefů a vznikající městské rady.⁹⁵

Pro představu o možných inspiračních zdrojích královských úvah a prameni vědomostí a zkušeností samotných litoměřických měšťanů, jejichž první gründerská generace byla zřejmě právě počátkem šedesátých let 13. století částečně střídána už rodilými Litoměřičany, je nezbytně nutné nahlédnout do dějin samotného Magdeburku. Zdůrazňovaná individualita

⁹² K obsahu pojmu *magdeburské právo-německé právo* v širokém záběru G. SCHUBART-FIKENTSCHER, *Die Verbreitung*, s. 36-39.

⁹³ K tomu J. KEJŘ, *Vznik*, s. 154-156.

⁹⁴ Příslušnou pasáž uvádí Václav NOVOTNÝ, *Rozmach české moci za Přemysla II. Otakara (1253-1271)*. České dějiny I/4, Praha 1937, s. 276-278 „...de iure Maydeburgensium et aliarum terrarum et regionum meliora...exigere et confirmare in regno suo, iura vilia et inutilia amputando...“; nověji s přehledem dalších kodifikačních pokusů ze 13. a 14. století a obsáhlými citacemi z pramenů G. Ch. PFEIFER, *Ius Regale Mntanorum*, s. 9-17.

⁹⁵ CIM II, č. 11.

městských obcí neznamena neexistenci shodných rysů, ostatně přenášení právních a správních zásad a pozdější právní kontakt značnou mírou shody přímo předpokládá jako nezbytný podklad pro implementaci v novém prostředí. Tato hypotéza se používá i pro poměry v dalších oblastech magdeburského práva, zejména v polských zemích.⁹⁶ Podrobný nástin vnitřního vývoje Magdeburku po stránce zřízení a správy podal již v roce 1915 v dosud nepřekonaném díle Rudolf Schranil, takže zde postačí jen stručná skica.⁹⁷ Kolem roku 875 je doložena coby právní osoba vystupující kupecká komunita s jistým stupněm autonomie, další zprávy jsou ale velmi skoupé a jen ojediněle ve 12. století přinášejí doklady o nespecifikovaných *cives* čili měšťanech a *schöppen* čili šefech. Během celého 12. století se magdeburské právo postupně formuje vedle zemského práva, s nímž přes narůstající odlišnosti nadále zůstává blízce příbuzné. Nejstarším dokladem o již delší dobu existujícím magdeburském městském právu je proslulá listina arcibiskupa Wichmanna z roku 1188, vydaná jako v mnoha obdobných případech s úmyslem pomoci městu těžce poničenému požárem. Nekonstituuje novou normu, pouze přizpůsobuje články zvykového práva praxi. Její těžiště spočívá v úpravě užívaného procesního a materiálního práva, pravděpodobně na žádost měšťanů zbaveného nejvíce obtížných součástí. Pro budoucí vývoj je důležitý hned první článek privilegia, odstraňující tzv. *vare* čili nebezpečí ztráty celé pře při nedodržení přesně stanovených formálních pravidel (s výjimkou přísahy při získání nebo zcizení majetku). *Vare* byla ve starších germánských právech velmi rozšířeným institutem, který ale v prostředí střetávání se obchodníků a osadníků z různých krajů způsoboval neznalým místních práv obrovské problémy. Archaický právní zvyk nebyl slučitelný s potřebami dynamického světa obchodníků, u nichž převládal důraz na obsah aktu (koupě, prodej) nad jeho formou. Tento velmi tíživý prvek ostatně arcibiskup Wichmann cílevědomě mýtil i v dalších částech svého panství v souvislosti se snahou posílit rozvoj oblastí východně od Labe, kde nové podmínky vyžadovaly

⁹⁶ R. LIEBERWIRTH, *Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteuropäischen Rechtsordnungen*, Berlin 1986, s. 9.

⁹⁷ Rudolf SCHRANIL, *Stadtverfassung nach Magdeburger Recht*. Magdeburg und Halle, Breslau 1915.

nová řešení zpětně ovlivňující i starší oblasti říše. Ukazuje to zároveň na důležitý rys magdeburského práva, které je primárně právem kupeckým, a vyžaduje proto (v dobových poměrech) racionální úpravu běžných zvyklostí, vyhovujících uzavřenému prostředí vesnické společnosti. Je to jedna z příčin jeho rychlého šíření, ačkoli se nejedná zdaleka jen o udělení městům, ale rovněž vesnicím. Následující z celkem devíti článků upravují neomezené ručení otce za syna podle výroku práva znalých svědků, pro ochranu městského míru odstraňují tzv. *ambord* čili pozůstatek obyčeje krevní msty, zlepšují postavení žalobce a umožňují obnovu řízení při dopadení uprchlého se stejným účinkem, jako by byl dopaden při činu. Důležitou změnou je také neodkladný proces ve sporných záležitostech mezi měšťany a cizinci a pro poutníky či obchodníky před delší cestou, jimž má být dopomoženo k právu během téhož dne, kdy tato potřeba vznikla. Všechny případy mají řešit svými ortely šefové, ovšem v době jejich nepřítomnosti může purkrabí nebo šultys uznat za právoplatný i ortel vyneseny blíže nespecifikovanými měšťany, což otvírá prostor pro budoucí konstituování městské rady. Poslední ustanovení nabádá k nejpřísnějším trestům proti všem, kdo by rušivě zasahovali do shromáždění měšťanů nebo by se snažili odporovat vůli *meliores* čili vrstvy bohatých měšťanů. Jak je zřejmé, listina podává svědectví o proměnách po delší dobu existující městské správy a malého výseku užívaného práva. Měšťané pod ochranou arcibiskupa již vytvořili samosprávný orgán zvaný *conventus civium* či *burding*, vydávající usnesení a zasahující do nižšího soudnictví; většinu v tomto shromáždění mají zaručenu nepočtení *meliores*, zřejmě obdobně k majoritnímu principu kanonického práva. Vše je ale dosud plně podřízeno pánu města, který zcela libovolně zasahuje do jeho vnitřních struktur. Ve svědečné řadě listiny vystupuje mimo jiné jedenáct měšťanů, nepochybně sbor šefů, jejichž počet v této době stoupl z pěti na jedenáct. Šefové zasedající na soudu společně se šultysem-rychtářem jsou prvními představiteli samosprávného prvku v městské správě (vedle sdružení kupců a řemeslníků), který až teprve o sto let později doplní městská rada do modelu charakteristického pro tento právní okruh. Wichmannovy zásahy do magdeburského práva byly promyšleným pokračováním rozsáhlé „meliorační“ politiky významného církevního knížete, jehož zásluhou se nově dobyté oblasti rychle zaplňovaly kolonisty nesoucími s sebou

magdeburské právo. Ačkoli se v privilegiu obsažené právní zásady v mladších zpracováních prakticky neprojeví, jsou nepochybným podkladem rychlého šíření magdeburského práva a jejich písemná podoba přispívá k silící tendenci po jeho zachycení prostředky trvalejšího charakteru než je nespolehlivá paměť právních praktiků a znalců.⁹⁸

Nastíněný přehled nejstarších článků práva užívaného v Magdeburku lze chápat jako okénko do právního světa magdeburských měšťanů a obyvatel v době, kdy proces utváření tamějšího zřízení je stále ve fázi vzniku a postupného ustalování nových forem. Zatímco nejen v Magdeburku, ale také v mnoha dalších městských obcích střední a západní Evropy získávají skupiny obchodníků a řemeslníků obdobná privilegia směřující k dotvoření samosprávné komunity městského charakteru, v českých zemích je situace až do počátku 13. století zcela odlišná. Pouze zdánlivou výjimkou je Praha, přesněji řečeno osada u kostela svatého Petra na Poříčí, pro jejíž obyvatele vydal kníže Soběslav II. v letech 1174-1178 privilegium se svodem právních článků a proslulou větou zdůrazňující osobní svobodu imunizovaných slovy *Noveritis quod Theutonici liberi homines sint*. Důkladná analýza sice prokázala autentičnost jeho textu s možností pozdějších vsuvek, ale především doložila neměstský charakter dokumentu, určeného komunitě pražských Němců, a tedy bez přímého významu pro další vývoj budoucího městského práva.⁹⁹

Městské právo nemůže existovat ve vzduchoprázdnu, ale vždy v rámci městského zřízení. Jestliže obraz magdeburského práva před počátkem 13. století je velmi útržkovitý a s výjimkou Wichmannova privilegia chybějí jakékoli bližší doklady, pro vývoj městské správy je situace poněkud lepší. Pro dobu do poloviny 12. století lze stěží hovořit o stabilním systému správy; jestliže první zmínky o šefech pocházejí z doby mezi lety 1147 a 1154, městská rada se ve správním organismu správy města prosazuje až v letech 1240-1244. Podle některých náznaků lze soudit, že po polovině 12. století se mezi dvanácti rádci arcibiskupa pro městské

⁹⁸ R. LIEBERWIRTH, *Das Privileg des Erzbischofs Wichmann und das Magdeburger Recht*, zvl. s. 17-21; k tomu též F. EBEL, *Magdeburger Recht*, in: *Unseren fruntlichen grus*, s. 221-223; IDEM, *Des spreke wy vor eyn recht*, in: *ibidem*, s. 429-431.

⁹⁹ CDB I, č. 290; srv. novější edice s literaturou u Jiří KEJŘ, *K privilegiu knížete Soběslava II. pro pražské Němce*, PhS 14, 1969, s. 249-257.

záležitosti vyskytuje šest šefů a šest zástupců měšťanů, přičemž v pojmu *burmeister* doloženém k roku 1213 lze zřejmě spatřovat budoucího purkmistra, ačkoli starší literatura v něm vidí pouhého dohlizitele nad trhy. V době mezi lety 1213-1238 již jsou doloženi purkmistři v čele kolegia šefů, střídající se pravidelně po roce.¹⁰⁰ K definitivnímu oddělení obou kolegií dochází až v roce 1294, kdy se purkmistři přidávají k radě, tedy již daleko za horizontem poměrů relevantních pro možný přenos magdeburských vzorů do Litoměřic. V témže z hlediska magdeburské samosprávy zlomovém roce město získává od arcibiskupa úřad šultyse, kompetence šefů se omezuje na přesně vymezenou oblast soudnictví a dochází k dalším změnám, které lze pro účely tohoto pojednání ponechat stranou.¹⁰¹ Vnitřní vývoj vrchních stolic obvykle nebyl při postupném rozšiřování jejich právního okruhu navenek (ze strany právně podřízených obcí) příliš zřetelný a v rámci právních sdělení a naučení se nijak výrazně neprojevoval.¹⁰²

Při pohledu na dobu okolo poloviny 13. století, kdy v Litoměřicích dochází k opakovaným pokusům o rozšíření prvotní lokace a s tím spojenému pokusu o upevnění právních základů města pomocí magdeburského práva, které pravděpodobně bylo dosud užíváno jen jako zvykové, je situace v mateřském Magdeburku do značné míry ustálená a město navenek působí jako enkláva propracovaného městského práva a správy. Ve čtyřicátých letech 13. století v souvislosti s rozšířením města a nárůstem agendy vzniká vedle staršího sboru šefů se šultysem-rychtářem v čele městská rada, zpočátku jen orgán určený pro budování nových hradeb a s tím spojený výběr městských daní. Po většinu 13. století je to vlastně výbor složený ze šefů samotných. Rada proto má oporu ve zcela jiných základech než doživotně a ve jménu římského krále úřadující šefové; ačkoli v jejích počátcích stojí mimořádná situace, vlastně pouhá nutná reorganizace finanční správy, rychle se prosazuje a postupně přebírá roli skutečné hlavy města. Nový orgán je představitelem samosprávy, ovšem stavovsky omezený

¹⁰⁰ R. SCHRANIL, *Stadtverfassung*, s. 190-191, považuje *burmeistera* za relikv venkovského prostředí; proti tomu se ujalo mínění T. GOERLITZE, *Die Anfänge der Schöffen, Bürgermeister und Ratmannen in Magdeburg*, ZRG GA 65, 1947, s. 78-79, že již před samotným vznikem rady existovalo kolegium šefů pod vedením jednoho či více purkmistrů, kteří jsou zároveň členy kolegia; srv. též níže pozn. č. 117.

¹⁰¹ K tomu G. SCHUBART-FIKENTSCHER, *Die Verbreitung*, s. 59-61.

¹⁰² F. EBEL, *Des spreke wy vor eyn recht*, in: *Unseren fruntlichen grus*, s. 462-463.

na *meliores* či *maiores* mezi měšťany, z nichž se každoročně obnovuje. Sbor šefů přitom v této době nechápe radu jako konkurenci ani se nesnaží bránit jejímu rozvoji, neboť její kompetence jsou zcela mimo okruh úkolů spojených s nalézáním ortelů a vysvědčováním právních pořízení. Obě kolegia jsou dále personálně propojena a tento stav trvá až do definitivního zákazu dvojího členství ve 30. letech 14. století.¹⁰³ Systém kolegia šefů v čele s rychtářem zajišťujících agendu soudního charakteru na základě zeměpanské moci a městské rady, autonomně spravující vlastní obec a navenek se zatím nijak výrazně neprojevující, se nepochybně mohl jevit jako velmi vhodný i pro české prostředí, kde již magdeburské právo přinejmenším v oblasti trestního práva bylo dobře známé.¹⁰⁴ Další velkou výhodou bylo písemné zachycení magdeburských právních zásad; právě kolem poloviny 13. století vzniká na základě nedávno sepsaného Saského zrcadla další důkladný svod, šířící se pod názvem vikpildní právo (*Weichbildrecht*) společně se Zrcadlem daleko od místa svého původu. Jeho vznik lze položit do doby mezi léty 1257 a 1261 a společně s tzv. vikpildní kronikou a tzv. právem magdeburských šefů z doby okolo roku 1270 tvoří základ kompilace známé pod jménem vikpildní vulgáta.¹⁰⁵

Je nepravděpodobné, že by výše zmíněné úvahy krále Přemysla Otakara II. nebyly kromě přítomnosti právních znalců podloženy také příslušnými právními texty, v tomto případě „moderními“ úpravami výslovně zmíněného magdeburského práva. Jestliže v magdeburských poměrech bylo rozšíření města po roce 1236 důvodem k správní reorganizaci s dalekosáhlými důsledky, což není zdaleka jediný případ tohoto druhu, nabízí se otázka, zda v obdobné situaci v Litoměřicích nedošlo k podobnému kroku. V letech 1253 došlo k pokusu rozšířit původní nevelkou lokaci do prostoru bývalého správního hradu na Dómském pahorku, který s královským svolením řídili tři přední litoměřičtí měšťané pod vedením osvědčeného rychtáře-lokátoru Lutolda. Ačkoli se podnik nezdařil zdaleka

¹⁰³ R. SCHRANIL, *Stadtverfassung*, s. 199-202.

¹⁰⁴ Znamé privilegium pro Přelouč z roku 1261 CDB V/1, č. 292, vykládá termín magdeburské právo jako *auctoritatem puniendi tam in personis quam in rebus...que ad iudicium...pertinere noscuntur*, což ovšem není veškerý obsah tohoto pojmu; srv. k tomu J. KEJŘ, *Vznik*, s. 151.

¹⁰⁵ R. LIEBERWIRTH, *Eike von Repchow*, s. 32-33; U.-D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher I*, s. 46-48.

podle představ jeho původců a po uplynutí ochranné lhůty sedmi let bylo nutné celou akci znovu podpořit s pomocí krále, dvě panovnické listiny z roku 1262 jsou pro dějiny města důležitým mezníkem. V jedné z nich, určené rychtáři a blíže nespecifikovaným měšťanům, se poprvé výslovně hovoří o užívání magdeburského práva a zároveň vynětí měšťanů z pravomoci krajských sudích a zemského soudu (viz výše). Druhá, upravující podmínky odkladu placení dávek nových osadníků, je adresována všeobecně *universis hanc paginam inspecturis*, neboť neexistuje fyzická ani právní osoba, která by mohla být příjemcem. Podtext je zřejmý – stávající městskou obec je nutné uklidnit a odškodnit za problémy, které nově založená část města mohla starousedlíkům způsobit.¹⁰⁶

Pozornost věnovaná výše vnitřnímu vývoji správy a práva v Magdeburku do poloviny 13. století snad pomůže osvětlit další důležitý milník ve vývoji Litoměřic z roku 1282, tedy bohužel nedochované sdělení magdeburského práva. Výjimečná doba faktického bezvládní v zemi po smrti krále Přemysla Otakara II. umožňovala mimo jiné také dosud výjimečnou aktivitu měst, účastnících se čínorodě jednání o obnově právního pořádku v rozvrácené zemi. Je velmi pravděpodobné, že za vlády silného panovníka by takto otevřené překročení obvyklého rámce daného městům nebylo možné.¹⁰⁷ Pouze v opisu se zachovala obsahem i dobou vzniku pozoruhodná listina devíti magdeburských kmetů z 25. 3. 1282, vlastně průvodní dopis k ohlášenému zaslání souhrnu magdeburského práva.¹⁰⁸ Stylisticky propracovaná arenga a narace přinášejí kromě obecné úvahy o úloze spravedlnosti zajímavý doklad skutečnosti, že magdeburští šefové považovali své právo za udělené z moci císařské (*ius nostre civitatis quod ab imperiali splendore sumpsit exordium*) a jako takové jej rádi sdělovali dalším městům (*libenter aliis impertimur*). Zasláný právní svod byl sepsán zřejmě v podobě listiny opatřené na obou stranách pečeti a šefové v něm *iura nostre civitatis, quibus ipsa regitur...liberaliter de verbo ad verbum destinamus sub uno quidem comprehensa volumine* čili *práva našeho města, jimiž se samo*

¹⁰⁶ CIM II, č. 11 a 12; k tomu ČECHURA Jaroslav, Nezdařená lokace Přemysla Otakara II. na Hoře sv. Štěpána a statky chotěšovského kláštera na Litoměřicku v době předhusitské, Litoměřicko XVII-XX, 1981-1984, s. 43-69.

¹⁰⁷ K tomu W. WEIZSÄCKER, *Beiträge*, s. 11-12.

¹⁰⁸ Viz výše pozn. č. 106.

spravuje, zasíláme shrnutá svobodně slovo od slova v jednom svazku.¹⁰⁹ Vzápětí přejí litoměřickým konšelům a šefům, ať tyto *leges nostras* přijmou s velkou snahou a pilným studiem je natolik dokáží ovládnout, aby podle nich mohli *in suis partibus...rem publicam gubernare* neboli podle mladšího překladu z 15. století *v svých krajích obecné dobré zpravovali*. Ten ale pravděpodobně zohledňuje teprve ve 14. století uznanou pozici města jako vrchní stolice rozsáhlého okruhu, ačkoli se nabízí lákavá domněnka, že je to výraz uvědomělé snahy litoměřických představitelů o zajištění přednostního postavení, případně postavení vrchní stolice. Přitom magdeburští šefové dávají najevo, že se jedná o první písemný kontakt tohoto druhu s Litoměřicemi, o nichž jen neurčitě uvádějí, že *nostris fundata dicitur legibus* neboli *byly prý založeny na našich právech*. Není nutné tuto pasáž považovat za důkaz, že snad magdeburská strana Litoměřice vůbec neznala. Kromě předpokládaných obchodních kontaktů (obě města byla obchodními centry na Labi) je vhodné upozornit na skutečnost, že Magdeburk sdělení svých práv nezasílal žádným bezvýznamným lokalitám, ale ve všech známých případech to byla významná města (Vratislav, Zhořelec, Svídnice a jiná), a za tento akt si obvykle nechal dobře zaplatit. Podnět k zaslání práva vyšel z litoměřické strany *consulum et scabinorum*, což lze považovat za doklad existujících dvou samostatných institucí, městské rady a soudu.¹¹⁰ Magdeburští šefové velmi pravděpodobně ve své odpovědi použili titulaturu z nedochované litoměřické žádosti, v níž vedle sebe vystupovaly oba orgány, takže odpadají terminologické nejasnosti s promiscue užívanými pojmy šefů a konšelů v pramenech české provenience.¹¹¹ To naznačuje, že rada i soud musely mít za sebou určitou dobu působení a jejich společné vystoupení v zájmu města nesvědčí o větších rozporech. Při pravděpodobných počátcích Litoměřic coby města počátkem třicátých let 13. století ještě v samotném Magdeburku nebyla správní dichotomie soud-rada vůbec vytvořena a její

¹⁰⁹ O jeho fyzické podobě soudí F. EBEL, *Des spreke wy*, s. 441, že se jednalo o více listů svázaných do jednoho svazku, tj. onoho *volumen*. Obě vratislavská sdělení mají podobu listin velkého formátu, takže by se litoměřická verze blížila spíše zhořeleckému kodexu. Lze se proto domnívat, že formě více svázaných listů odpovídal i větší rozsah sdělení.

¹¹⁰ KOL. AUT., *Dějiny města Litoměřic*, s. 137.

¹¹¹ Pro Louny s podnětnými přesahy viz V. HEROLD, *O nejstarší*, s. 60-61; dále J. ČECHURA, *Úřad rychtáře*, s. 65-66, poněkud přeceňuje běžné terminologické kolísání *scabini-iurati* a ještě k roku 1331 uvažuje o relativní novosti stolice šefů; proti tomu KOL. AUT., *Dějiny města Litoměřic*, s. 137, a dále J. MAREŠ, *Soudní kniha*, *passim*.

vznik spadá v souvislosti s mimořádnými potřebami až do let čtyřicátých. Pokud tedy první osadníci přicházeli s vlastní zkušeností se systémem magdeburského práva a správy z oblastí pod jeho vlivem (jak napovídají některá jména z doby okolo poloviny 13. století, pravděpodobně se jednalo hlavně o Sasko – Míšeň, Freiberg, Chemnitz), nemohli se ještě v tomto ohledu opřít o plně dotvořený magdeburský vzor. Vliv jiného právního okruhu, například lübeckého práva s výlučným postavením městské rady a neexistencí soudu, lze s ohledem na geografické podmínky vyloučit¹¹², a v době silné panovnické moci jsou úvahy o převratných změnách ve správě města směrem k posílení autonomie obce bez souhlasu krále bezpředmětné. Jako pravděpodobnější se jeví doba po rozšiřování města v 50. a 60. letech 13. století, nejdříve po roce 1262, kdy jsou Litoměřicím králem potvrzovány magdeburské právo a zvyky a v adrese je zmiňován pouze rychtář a měšťané. Jen na okraj stačí poznamenat, že litoměřické prostředí se již ve druhé polovině 13. století řadí mezi místa s velmi vřelým vztahem k písemnému zachycování právních aktů, což má evidentní souvislost s dlouhodobou tradicí zdejší kapituly stejně jako se značným počtem žáků dvou zdejších škol – kapitulní a farní. Právě k roku 1282 je dosvědčeno působení kanovníka zdejší kapituly mistra Jana zároveň v roli městského písaře s vlastní pečetí, užívanou jako kontrasigillum pečeti městské. Podle J. Tomase tento vzdělanec mohl být iniciátorem žádosti o sepsání článků magdeburského práva, ovšem jakékoli doklady pro potvrzení této zajímavé hypotézy bohužel chybí. Na dobové poměry mimořádně silnou tendenci k užívání písma lze soudit také podle jinak obecně nepříliš spolehlivého ukazatele, jakým je relativně značný počet obvykle náhodně dochovaných listin.¹¹³

Pokoušet se ve světě středověkého městského práva a správy o analogie může být velmi ošidné, neboť každé město je jedinečným organismem s nepřeborným množstvím místních zvláštností nejen právního charakteru. Rezignovat na takové snahy úplně ale znamená nemožnost celkového přehledu a vlastně odejmutí opodstatnění obecným výrazům typu

¹¹² HRG, heslo *Lübisches Recht*.

¹¹³ Viz k tomu úvodní stať J. TOMASE v edici *Libri Civitatis III*, s. 16-18; J. ŠEBÁNEK – S. DUŠKOVÁ, *Česká listina doby přemyslovské III*, s. 127-129.

město či městské právo. Při pohledu na dochovaná sdělení práv magdeburských šefů ostatním městům v delším časovém horizontu je zřejmá značná formální i obsahová stálost a stejnorodost zasílaných právních článků, a to i přes některé proměny probíhající v Magdeburku samotném. Proto lze následující řádky brát jako pouhý pokus o možné přiblížení se dnes neexistujícímu prameni na základě předpokladu styčných bodů mezi ním a dalšími dokumenty obdobného ražení. Pro srovnání a hypotetickou rekonstrukci nezachovaného litoměřického *volumen* z roku 1282 se zaměřím na dva časově i geograficky nejbližší příklady z Vratislavi a Zhořelce.

II.1 Vratislav 1261-1295

Sdělení práva pro Vratislav z let 1261 a 1295 patří k nejdůležitějším pramenům středověkého německého práva v oblasti střední a východní Evropy.¹¹⁴ Je otázkou, zda k nim nelze přiřadit také tzv. magdebursko-zlotoryjské právo z doby okolo roku 1238, které podle mínění některých autorů mohlo být původně určeno právě pro Vratislav.¹¹⁵ Kromě samotné nejistoty ohledně určení jeho příjemce jej v tomto případě není podle mého názoru nutné brát na zřetel, neboť jednak vychází ze staršího stavu ještě před závažnými změnami ve správě mateřského města, a navíc v době jeho předpokládaného vzniku byly litoměřické poměry pravděpodobně stále ještě dosti neustálené. Jak již bylo zmíněno výše, první z vratislavských sdělení z roku 1261 bylo před rokem 1295, ale spíše dříve, zmanipulováno zásahem místního písaře a doplněno o dvanáct článků převzatých ze Saského zrcadla. Autentická část sepsaná v Magdeburku obsahuje 64 právních článků a závěrečnou dataci se svědečnou řadou. Ta je ve srovnání s listem magdeburských šefů pro Litoměřice z roku 1282 podstatně bohatší, neboť kromě jmen osmi *schepene* zde svědčí *râtman* rovněž v počtu osmi mužů. To zcela odpovídá soudobému uspořádání magdeburské městské správy, kde se obě kolegia teprve postupně vyhraňují a navenek jménem města vystupují společně.

S magdeburským právním sdělením z roku 1261 je spojena zajímavá listina slezských vévodů Jindřicha III. a jeho bratra Vladislava z téhož roku, v níž oba z pozice pánů města svolují k užívání magdeburského práva ve Vratislavi. Podnět k tomu vyšel z iniciativy vratislavských měšťanů, kromě svolení dostávají dále právo *omnia que ad civitatis honorem sunt instruere desuper et fundare* čili možnost dalších úprav práva podle potřeby ve prospěch města, tedy v podstatě autonomii ve vydávání statut pro vnitřní správu. Oba zeměpáni zároveň listinou podle své vůle mění některé magdeburské právní zvyklosti – určují velikost pokut za provinění *in pena maiori atque minori* na polovinu, osvobozují veškeré příchozí do města z jiných zemí a měst na rok od všech povinných dávek, pokud se zde hodlají

¹¹⁴ K užívání pojmu německého práva nejlépe R. LIEBERWIRTH, *Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteuropäischen Rechtsordnungen*, Berlin 1986, s. 3-6; překlad sdělení z roku 1261 viz v příloze str. 174an.

¹¹⁵ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, s. XIII.

usadit s rodinami a postavit nebo zakoupit dům. Zde jsou zřejmě realisticky zohledněny odlišné finanční možnosti vratislavského prostředí. Pro sebe si vévodové i nadále vyhrazují oblast peněžnictví a vybírání cla. Kromě zmíněných okruhů „regálních práv“ tedy Vratislav dostala plnou volnost v užívání a doplňování magdeburského práva, kterou také v mladších dobách důkladně využila.¹¹⁶

Vlastní text sdělení postrádá propracovanější strukturu, jednotlivé články z různých oblastí soukromého, trestního a procesního práva a správy následují bez zřejmého systému. Evidentní je podle předpokladu vliv Saského zrcadla, pořadí jednotlivých kapitol dokumentu se v hrubých rysech dokonce částečně shoduje s Eikeho právní knihou. Nápadný je na první pohled zřetelný důraz na úpravu postavení a kompetencí městské rady, která v této době byla nejen v Magdeburku stále ještě do značné míry novinkou, a její institucionální zakotvení v systému správy města proto vyžadovalo větší pozornost. Rady se týká hned úvodních šest článků, z nichž první legitimizuje její existenci vůbec. Magdeburku údajně hned při jeho založení byla dána pravomoc řídit se vlastním právem, tvořeným dle potřeby měšťanů. Tento passus vlastně posouvá vznik rady hluboko k počátkům města samotného a dále vysvětluje, že radní jsou voleni na jeden rok a jsou povinni při nástupu do funkce přísahat, že budou střežit městské právo, čest a víru. Důležité je, že radní jsou podle tohoto právního sdělení doplňováni volbou bez vlivu pána města, takže jejich kolegium je na něm zcela nezávislé. Výběr nových radních má probíhat *mit der wisesten liute rate* neboli s radou nejmoudřejších lidí, což nebude nikdo jiný než měšťtí *meliores*, vrstva nejbohatších měšťanů, vystupujících v pramenech už od 12. století jako hybný činitel v životě města. Druhý bod popisuje soudní pravomoc rady nad trhovými záležitostmi, radní mají moc soudit užívání špatných měr a vah, dohlížet na veškerý prodej a zejména trestat podvodné jednání. Pro všechny prohřešky na trhu je stanovena jednotná pokuta tři slovanské marky rovnající se 36 šilinkům. Trh je jedním z konstitutivních činitelů v životě města a zároveň velkým rizikem, dohled nad jeho bezproblémovým průběhem patří k životně důležitým úkolům městské

¹¹⁶ E. T. GAUPP (ed.), *Das alte*, s. 330-333.

správy, takže zdůraznění role radních v úloze dohlížitelů a soudců je zcela logické. V této souvislosti je dobré připomenout existenci magdeburských *burmistrů*, předcházejících vznik rady a plnicích tutéž dohlížitelskou roli v hospodářské oblasti.¹¹⁷ Třetí článek dává radě autonomní pravomoc k vydávání statut s všeobecnou platností a zároveň k trestání těch, kdy by se takovému statutu protivili. Důležitá je výslovně konstatovaná možnost svolat *burding* čili v tomto případě jednání rady kdykoli podle potřeby, pouze s tím omezením, že jednání má být vedeno opět s vědomím městských *meliores*. Čtvrté ustanovení přináší povinnost účastnit se zasedání a ohlašuje sankce pro měšťany, kteří by se nedostavili k jednání ani na znamení dané zvonem, ani na veřejné ohlášení. V obou případech musí opozdilci počítat s pokutou ve výši šesti, respektive pěti šilinků. Pátý bod se vrací k otázce dohledu nad trhovými záležitostmi a dává radním pravomoc rozhodnout o trestu pro kramáře, nařčené z nepoctivého prodeje, jimž hrozí buď pokuta tří šilinků, nebo *hût vnde har* čili tělesný trest. Šestý odstavec uzavírá skupinu článků věnovanou městské radě a stanoví, že špatná míra nebo váha má být prostřednictvím radních napravena; pokuta v tomto případě má činit třicet šest šilinků. Je zřejmé, že městská rada se velmi rychle etablovala jako nejdůležitější činitel magdeburské městské správy a její postavení se následně promítlo do sdělení užívaného práva, ačkoli od této zásadní správní proměny v době sepsání dokumentu uběhla jen dvě desetiletí.¹¹⁸

Po oddílu věnovaném městské radě následuje několik vzájemně souvisejících článků rovněž z oblasti správy. Upravují povinnosti a práva dvou důležitých správních úředníků, jejichž význam spojený s osobou pána města ovšem v souvislosti s vytvořením rady silně poklesl. Pozůstatkem komplikovaného vývoje magdeburské aglomerace pod ochranou arcibiskupů je funkce purkrábiho, *burchgrave*, který v rámci imunity svého pána působí zprvu jako vojenský velitel a později přebírá i funkce správní a soudní.¹¹⁹ Purkrábí je podle znění vratislavského sdělení nejvyšším soudcem ve městě, který třikrát do roka zasedá na *drû bôt ding* čili třech soudech na svátek sv. Agáty, sv. Jana a v oktávu sv. Martina, tedy v únoru, červnu a listopadu.

¹¹⁷ Srv. výše pozn. č. 100; k tomu též LMA, heslo *Bauermeister*.

¹¹⁸ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, články č. 1-6.

¹¹⁹ LMA, heslo *Burggraf, -schaft*.

Pokud tyto dny připadnou na zavité (postní) dny nebo významné svátky, soud se nekoná. Purkrabího může v soudu zastoupit nižší soudce zvaný šultys, ovšem pokud se nedostaví k zasedání soudu a nedokáže, že tak jednal kvůli krajní nouzi, zaplatí purkrabímu pokutu deseti liber. Kompetence purkrabího soudu vymezuje následující ustanovení, podle kterého purkrabí soudí veškerá porušení práva, k nimž dojde čtrnáct dní (přesněji nocí) před termínem určeným k zasedání jeho soudu. Dále je příslušným pro posuzování těžkých provinění, mezi něž patří lage čili loupežnictví, násilí spáchané na ženách a útok na dům spojený s násilím proti jeho obyvatelům.¹²⁰ V případě nepřítomnosti purkrabího mohou měšťané pro vyřešení neodkladné záležitosti v podobě při činu dopadeného zločince (*hanthafte missetât*) sami zvolit na jeho místo dočasného soudce. Pokuta v soudu purkrabího činí tři libry. Po purkrabském soudu následuje soud šultyse, a to po čtrnácti dnech. Má se konat za obdobných okolností jako soud purkrabský, po třech pevně stanovených *echte ding* následují opět po čtrnácti dnech další jednání. Na rozdíl od purkrabího může šultys svůj soud přesunout o den nebo dva, pokud by soudní den připadl na významný svátek. Na šultyse byly kladeny přesně určené personální požadavky, neboť jako zástupce zeměpanské moci má mít svůj úřad propůjčený coby léno, takže nezbytně musí být šlechtického stavu. Důležitá je poznámka, že má pocházet *van deme lande* čili by to neměl být žádný cizinec, ale člověk usedlý v místě svého působení. Ohlašování zasedání šultysova soudu může provést jen on sám nebo jeho soudní posel, výslovně se to zapovídá dalším případným šultysovým pomocníkům. Pokuta pro stranu ztrativší při v jeho soudu činí osm šilinků. Zajímavé je ustanovení, podle kterého pokud v případě šultysova nepřítomnosti dojde k porušení práva, mohou měšťané sami zvolit *einen richtere*, ovšem stejně jako v purkrabském soudu jen pro skutečně neodkladné záležitosti. Tato skupina ustanovení v základních rysech nastiňuje systém soudní správy města se dvěma různými soudci a určuje formální náležitosti soudních jednání. Vedle sebe jsou tak hned na počátku sdělení postaveny nejdůležitější složky městské správy a velmi zhruba je vymezena i jejich oblast působnosti, takže je zřejmé, že původce či

¹²⁰ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 40.

původcové textu v Magdeburku si byli vědomi důležitosti jasné úpravy správních poměrů.¹²¹

Jestliže až dosud bylo možné v pořadí jednotlivých ustanovení hledat určitou logickou návaznost, v dalších oddílech se náznaky systematickosti poněkud stírají. Další úpravy správních a procesních záležitostí jsou totiž nadále roztroušeny porůznu v textu mezi úpravami soukromých práv a práva trestního. Pro přehlednost uvádím jejich reprezentativní výběr na tomto místě s odkazy na příslušný článek právního sdělení. Purkrabí i šultys jsou povinni soudit podle potřeby ve všechny dny spory o dluhy, naproti tomu žádný ze šefů nebo měšťanů vůbec není povinen mimo zasedání soudů jmenovaným úředníkům pomáhat v nalézání ortelů s tou výjimkou, že by se jednalo o zločince dopadeného při činu.¹²² Pokuty uložené purkrabím v zahájeném soudu (*gewette, weregelt*) jsou splatné během šesti týdnů, pohanění některého z šefů v době jednání soudu se pro provinilce rovná pokutě třiceti šilinků a nutnosti zaplatit navíc další pokutu (*gewette*) rychtáři, tj. osobě právě předsedající soudnímu jednání. Podobně je pokutováno provinění proti šefům po vynesení ortelu.¹²³ Každý převod movité i nemovité věci v zahájeném soudu před šefy a rychtářem je zpoplatněn jedním šilinkem, o nějž se rozdělí šefové. Během soudních jednání se dodržuje v germánských právech obvyklé oddělení rolí rychtáře coby pouhého ohlašovatele a vykonavatele ortelů nalezených šefy či v širším smyslu přísedícími, což výslovně potvrzuje článek nařizující rychtáři držet se přesně toho, co kolegium šefů prohlásí za ortel. To dále rozvádí pasáž, podle níž je údajně *jn allen steten* obvyklé výše konstatované, že totiž rychtář nesoudí sám, ale s pomocí kolegia nalézajícího ortely. Ortely jsou vydávány na žádost stran v takovém pořadí, v jakém o ně bylo žádáno. Strany si berou na pomoc řečníky, jejichž slova poté potvrzují na vyzvání rychtáře prostými slovy souhlasu nebo nesouhlasu. Soudem uznaný požadavek na splacení dluhu musí být usvědčeným dlužníkem ještě téhož dne zaplacen, zatímco pokud se ke dluhu dozná, má k zaplacení dlužné částky lhůtu čtrnácti dnů.¹²⁴

¹²¹ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 7-10.

¹²² F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 12.

¹²³ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 17, 32, 33.

¹²⁴ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 23, 24, 25, 35, 62, 63.

Pro případné spory o právní postavení měšťana má zásadní význam úprava důkazu osobní svobody. Pokud někdo označí jiného za *sin eigen* čili svého poddaného, může se dotyčný očistit jako obvykle přísahou se šesti důvěryhodnými lidmi. Na rozdíl od obvyklého přísahání ale v této situaci je potřeba šest příbuzných, a to po třech mužského pohlaví ze strany matky i otce. Důležité je také, že předpis nečiní rozdíl mezi mužem a ženou, což odpovídá zlepšujícímu se postavení žen v městském právu obecně.¹²⁵

Značnou pozornost věnuje sdělení magdeburského práva také okruhu záležitostí, které se dnes souhrnně označují jako právo soukromé. Středověk neznal ostré rozdělení práva na soukromé a veřejné v dnešním slova smyslu, takže v tomto případě postačí vymezit pojem soukromého práva na vztahy mezi osobami nespočívající v jejich společenském postavení či příslušnosti k určitým skupinám.¹²⁶ Jedním z nejpodstatnějších poznávacích znaků magdeburského práva bylo nepochybně právo dědické, které po dlouhou dobu jednoznačně odlišuje města tohoto právního okruhu od ostatních. Ve srovnání s jinými městskými právy v něm déle přežívají starší představy, převzaté ze saského zemského práva a jen postupně přizpůsobované rozvinutému městskému prostředí. Charakteristická je zejména absence jinde obvyklého testamentu, nahrazovaného velmi dlouhou dobu tzv. vzdáním pro případ smrti.¹²⁷ Partner v manželství v rámci tohoto systému není vlastně vůbec považován za dědice, což je hlavním důvodem rozvoje zmíněného institutu vzdání. Právní sdělení pro Vratislav přináší o tomto pojmu řadu dokladů, odkazujících na starší zvyklosti zemského práva Saského zrcadla. Detailní pohled na některé aspekty dědického práva přináší další část této práce, zde postačí zmínit jen hlavní rysy z právní úpravy z roku 1261. Vystupují zde tytéž principy jako v dalších pramenech magdeburského práva ze starší i mladší doby, totiž rovnost sourozenců při dělení pozůstalosti, lhůta roku a dne pro přihlášení se k pozůstalosti bez dědiců, která poté spadá na krále, dědická posloupnost v pořadí dětí bez rozdílu pohlaví, poté rodiče s předností otce, po nich sourozenci bez rozdílu pohlaví. Dispoziční právo

¹²⁵ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 50.

¹²⁶ Tak F. EBEL, *Des spreke wy*, s. 476-477.

¹²⁷ K tomu v českém prostředí pro mladší dobu viz souhrnně M. HRUBÁ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.*“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

muže i ženy s majetkem je ještě *an irme suchebette* omezeno částkou tří šilinků, které mohou darovat bez vědomí druhého z partnerů nebo dědiců.¹²⁸ Ve stopách Saského zrcadla jdou také ustanovení o ztrátě dědického práva pro syny nastoupivší dráhu mnichů, zatímco světští kněží mají práva stejná s ostatními bratry. Nezbytným doplňkem jsou články vysvětlující instituty tzv. *gerade*, *heergewette*, *leibgedinge* a *musteil*, které mají při dělení pozůstalosti přednostní postavení a teprve po jejich oddělení z masy majetku lze hovořit o vlastním dědictví.¹²⁹ Velmi zajímavým svědectvím o obvyklé výbavě ženy a muže jsou výčty jednotlivých movitých věcí příslušných do osobního majetku, tvořící osobní majetek manželů. Tyto tzv. *gerade*- a *heergewette*-katalogy se postupem doby proměňují v souvislosti se změnami městského života a zbavují se původně čistě venkovského charakteru, což ovšem ještě neplatí pro rok 1261. Uvádět zde detailní výčty je zbytečné, neboť se příliš neliší od příslušných pasáží v Saském zrcadle. Přesto je nutné zmínit alespoň zajímavou poznámku sestavovatele tohoto právního sdělení v rámci popisu *heergewette*, podle níž se k ustálenému počtu předmětů (meč, osedlaný kůň, zbroj, ložní prádlo, umyvadlo) někdy svévolně přidávají další součásti. Je to doklad raného vývoje tohoto právního institutu, který jako jeden z přežitků neměstského prostředí velmi brzy přestává vyhovovat a je v různé míře z magdeburského práva vytlačován jinými úpravami.¹³⁰

S právem dědickým je úzce svázáno manželské majetkové právo, rovněž ovládané duchem zvykového zemského práva saského. Po uzavření manželství se veškerý majetek ženy dostává pod *gewere* čili pravomoc muže. Po jeho smrti nemá žena kromě výše zmíněného *gerade* a několika dalších částí movitého majetku nárok na nic jiného než na věci, které jí muž odevzdal za svého života před zahájeným soudem nebo které jí určil jako podporu po dobu jejího žití jako tzv. *leibgedinge*. Posledně jmenované se ovšem po její smrti vrací k dědictví muže. Žena je dále omezena v nakládání s majetkem souhlasem potencionálních dědiců, případně poručníka.

¹²⁸ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 18.

¹²⁹ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 20, 41, 48, 59, 60.

¹³⁰ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 55-58.

Poručníkem ženy je vždy nejbližší příbuzný po meči, který je zároveň také ochráncem pozůstalých dětí.¹³¹

Pro každodenní život města s jeho tržišti, hostinci a dalšími lákadly mají značný význam předpisy z oblasti obligačního, smluvního a dlužního práva. Typickou ukázkou jsou případy dokazování původu koně, kterého žalující doslova popadne a žalovaný se musí očistit přísahou *uf die heiligen*. Kupec koně s nejistým původem, údajně koupeného na trhu, ztrácí vydané peníze a musí původnímu majiteli koně vrátit. Na další častý problém městského prostředí ukazuje úprava sporů o podvodnou hru; pokud někdo jiného žaluje *vmbe topelspil*, nemusí mu žalovaný vůbec odpovídat a žaloba se zamítá. Je to zřejmé odmítnutí samotné podstaty věci a vyjadřuje to jednoznačnou neochotu soudu zabývat se důsledky podvodných či hazardních her. Další předpis upravuje otázku ručení, se smrtí ručitele zaniká i nárok na plnění a pozůstavitelovy děti nemusí případné dluhy platit.¹³²

V oblasti trestního práva se vliv starších saských zvyklostí projevuje rovněž velmi silně, nepodstatné změny ve vratislavském sdělení lze označit spíše jen jako výsledek zpřesňování předpisů zachycených v Saském zrcadle. Přežitkem iracionálních prvků v procesním řízení při řešení závažných provinění je obsáhlý článek pojednávající o pravidlech soudních soubojů, jehož znění je takřka doslovně převzato ze Zrcadla. Detailně jsou popsány jednotlivé ortele, které prostřednictvím rychtáře žalovanému určují postupné kroky. Archaické znění tohoto předpisu vůbec nepočítá s prostředím města, hovoří pouze o skutech spáchaných buď na královské cestě, nebo ve vesnici. Nepřekvapí proto, že v dalších pramenech obdobného charakteru tyto pasáže mizí, neboť světu prakticky založených obchodníků jsou zcela cizí.¹³³

Podrobně jsou pojednány také jednotlivé delikty související se zraněním nebo zabitím, což je s ohledem na do té doby nebyvalé množství a hustotu obyvatelstva ve městech pochopitelný předpoklad k udržení pořádku. Pokud zraněný pokřikem svolá ostatní a před soudem s pomocí *sine schreiman selbe siebede* čili s tradičními šesti pokřikovými svědky prokáže jednoznačně vinu, je trest jednoznačný – za zranění hluboké více než je délka

¹³¹ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 14, 28, 57.

¹³² F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 44, 51, 52.

¹³³ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 64.

nehtu následuje utětí ruky provinilce, zranění s následkem smrti pak odpovídá jednoznačně smrt. Pokud ovšem zraněný neohlásí svou újmu včas a tak *sine klage vornachtet*, může se provinilec očistit přísahou rovněž sám sedmý, tedy společně s dalšími šesti důvěryhodnými svědky.¹³⁴ Poněkud morbidním dojmem dnes působí detailní rozlišování nejen zmíněné hloubky a velikosti ran, ale také jejich barvy a umístění. Pokud byla někomu způsobena zranění holí na zádech či na bříše a zranění dostala nejprve hnědou a poté modrou barvu, může takto zraněný po předchozím svědectví rychtáře a soudu vyzvat pachatele k soudnímu souboji. Pokud ale toto svědectví nemá k dispozici a je zraněný na ruce nebo na hlavě, mohou se obviněný/í osvobodit přísahou. V případě smrtelných ran se zřejmě předpokládá souboj s příbuzným zemřelého, ačkoli to příslušný článek výslovně neuvádí. V případě většího počtu žalovaných se postupuje jako proti jednomu, pouze pokud je žalovaných více než způsobených ran, mohou se očistit přísahou se šesti svědky.¹³⁵ Mezi nejtěžší případy porušení práva, vyhrazené soudu purkrabího coby nejvyššímu představiteli soudní moci ve městě, patří výše uvedené případy na cestách, násilí proti ženě a útok na dům. Právě *heimsuche* je považována za obzvláště těžké provinění, neboť porušuje zásadu nedotknutelnosti měšťanského domu a městského míru vůbec; je potřeba ji dokázat pomocí ukázání poranění a poničeného interiéru, o čemž podají důkaz rychtář a přisedící na soudu. Jejich očitě svědectví pak opravňuje poškozenou stranu k výzvě k soudnímu souboji, zatímco žalovaná strana se nemůže očistit svou přísahou. V trestních případech se také rozlišuje mezi usedlým měšťanem a cizincem, z jehož žaloby – ať už ke střetu došlo ve dne nebo v noci – se může *ein biderve man* osvobodit s pomocí obvyklých šesti svědků.¹³⁶ Kupodivu v těchto člancích většinou nepřichází do úvahy princip *Busse* čili pokání, peněžní pokuty za porušení práva, který je v mladších pramenech obdobného charakteru poměrně častý. Výjimkou jsou porušení v soudu uzavřeného smíru nebo vynesení ortelu. Přími účastníci z jakékoli strany, přemožení svědectvím rychtáře a přisedících šefů, jsou trestáni utětím ruky za zranění a ztrátou hlavy za

¹³⁴ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 11, 13, 38.

¹³⁵ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 21, 39.

¹³⁶ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 27, 40.

smrtelné zranění. Pokud je rušitelem třetí strana, musí zaplatit tzv. *weregelt* ve výši devíti liber za způsobené rány, případně osmnáct liber za smrt.¹³⁷ Součástí trestního práva je také ochrana před opakovanou žalobou, kdy v případě, že by zabitý měl více než tři děti a žalovaný se osvobodil přísahou podle všech pravidel, nesmějí další sourozenci žalobu v téže věci znovu ohlašovat.¹³⁸ Zajímavý je článek upravující soudní řízení v případě, že *binnen wichbilde* dojde ke zranění při střetu mužů slovanského původu. V takovém případě se spor řeší v řeči *diu ime angeboren ist* čili v mateřštině zúčastněných. Tento velmi moderně znějící předpis ukazuje přizpůsobování magdeburského práva podmínkám smíšených jazykových oblastí a nepochybně přispěl k zpřístupnění práva i pro cizojazyčné (=neněmecké) obyvatelstvo.¹³⁹

Stručný přehled nejdůležitějších článků sdělení práva pro Vratislav z roku 1261 ukazuje, jaké oblasti práva považovali ve své době magdeburští šefové za nejdůležitější pro vzdálené významné město v rané fázi jeho rozvoje. Zahnuje právo soukromé a trestní s celou řadou předpisů procesního charakteru a konstitutivní články o městské správě v podobě obsáhlého korpusu čtyřiašedesáti bodů. Není to kodifikace ve smyslu úplného znění předpisů ze všech okruhů práva užívaného ve městě, což ostatně není vůbec účelem obdobných „zpisemňovacích“ snah,¹⁴⁰ ale pouhý výtah dosti nesourodě uspořádaných kapitol, jehož cena je i přes onu charakteristickou nesystematičnost obrovská. Již ve své době se toto sdělení stalo základem právního systému jednoho z nejvýznamnějších měst střední Evropy a společně s úpravami z mladších dob (tzv. *Versio Vratislaviensis* čili latinský překlad Saského zrcadla od vratislavského notáře Konráda z Oppeln z doby mezi roky 1272-1292) se dále ve 14. století šířilo v podobě právních sbírek, známých jako nesystematické a systematické právo magdeburských

¹³⁷ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 37; k tomu F. EBEL, *Des spreke wy*, s. 496-497.

¹³⁸ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 42.

¹³⁹ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 54.

¹⁴⁰ G. DILCHER, *Oralität, Verschriftlichung und Wandlungen der Mormstruktur in den Stadtrechten des 12. und 13. Jahrhunderts*, in: *Pragmatische Schriftlichkeit*, s.18.

šefů (*Magdeburg-Breslauer unsystematisches a systematisches Schöffengericht*).¹⁴¹

Jeho výpovědní hodnotu ještě zvyšuje prokázaná obsahová manipulace ze strany příjemce, tedy vratislavských šefů, kteří svévolně na rub magdeburské listiny doplnili dvanáct dalších článků. Vznik přípisu lze klást do doby mezi roky 1261 a 1295, tedy před vydání druhé listiny magdeburského práva pro Vratislav. Tento zásah nepochybně motivovala snaha o doplnění těch záležitostí, pocítovaných jako nedostatečně řešené původním textem. Doplnky zčásti opět vycházejí ze Saského zrcadla, ale na rozdíl od převážně stručných bodů magdeburských šefů jsou často několikanásobně delší a zdaleka neprecizují projednávanou látku tak výstižně jako první část sdělení. Největší pozornost je věnována otázkám spojeným se soudními souboji, které zřejmě působily ve vratislavském prostředí značné obtíže. Všechny tři obsáhlé články s tímto tématem přímo navazují na poslední kapitulu originální verze, rovněž věnovanou problematice soubojového ordálu. Rozlišují, zda se porušení práva událo v okruhu města nebo mimo něj, a upravují podmínky pro souboj nerovnorodých protivníků. Rychtářovou povinností je obstarat obviněnému zbraně, konkrétně meč a štít. Příbuzní se mohou vzájemnému souboji vyhnout přísahou se šesti svědky. V kontextu ostatních článků je mimořádně obsáhlý popis samotného souboje, probíhajícího podle přísných pravidel. Kromě rychtáře na průběh dohlíží jím vybraní *boten*, kromě zbraní je přesně popsáno i oblečení obou protivníků. Před začátkem boje musí oba přísahat, zranění znamená konec souboje. Zvítězivší obžalovaný je volný, ovšem musí zaplatit obvyklou pokutu a *gewette* rychtáři. Pokud se žalovaný ani po třech vyzváních nedostaví, má se protivná strana symbolicky připravit k boji a dvakrát udeřit a jednou bodnout *wider den wint*. Tím si zajišťuje stejné účinky jako ve vítězném souboji. Je otázkou, zda takto detailní řešení soubojového ordálu je výrazem naléhavé potřeby osvětlit komplikované náležitosti rozšířeného

¹⁴¹ Podrobně k dalšímu působení F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, s. XV-XX; H. LÜCK, *Über den Sachsenspiegel*, s. 70-71; IDEM, *Magdeburger Law*, s. 143; viz také U. – D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher I*, s. 26-27.

právního institutu, nebo dokladem jeho spíše neobvyklého výskytu a tím větší nutnosti podrobné úpravy pravidel.¹⁴²

Další články stručně upravují velmi různorodou problematiku od ztráty veškerého práva po násilném činu přes procesní formality žaloby, ručení otce za syna při těžších případech porušení práva, ručení za škody způsobené zvířaty, způsob vymáhání nevyplaceného platu pacholkům až po žalobu o dluhy. Jsou to z větší části pouhé doplňky původního textu z roku 1261 a ukazují na hlavní okruhy důležité pro život města – peníze a bezpečí.¹⁴³

Ani manipulace s magdeburským sdělením brzy nestačila běžné praxi vratislavského kolegia šefů, takže v roce 1295 následuje další sdělení práva, tentokrát již vyžádané samostatně bez pomoci pána města. Jeho rozsah je oproti starší verzi sotva poloviční. Třiadvacet článků vykazuje určitou systematickosti v řazení, obsahem jsou jako v předešlém případě úpravy civilního a trestního práva a předpisy procesní, přičemž podle očekávání dominuje právo majetkové. Znění sdělení nebere v potaz možné odlišnosti ve vratislavských poměrech, ve dvou člancích dokonce přímo hovoří o situaci v Magdeburku – žaloba o dluhy je přípustná před magdeburským purkrabím a magdeburský měšťané podléhají soudní pravomoci arcibiskupa, purkrabiho a šultyse, takže je nikdo nesmí předvolávat před jakékoli jiné soudy mimo město.¹⁴⁴ Další body konkretizují již dříve sdělené články, značná pozornost je věnována dluhům. Kromě již zmíněného purkrabského soudu je možné dluhy vymáhat také prostřednictvím rychtáře, ovšem pouze *ane gezuch* čili bez důrazné žaloby se svědky. Takové případy může řešit sám rychtář, který je povinen být vždy v případě potřeby k dispozici na místě soudu. Soudu je zajištěna větší pružnost díky ustanovení, že pokuty uložené po vynesení ortele jsou splatné ještě též den (*wergelt* a *busse* poškozenému, *gewette* rychtáři). Věřitel se může uvázat v držení statku dlužníka po tři dny a noci a má v něm i spát a jíst, aby ukázal své vlastnické právo. Poté má takto držený statek ohlásit na třech po sobě jdoucích soudech a na čtvrtém soudu mu rychtář se šefy vynese ortel, po němž může zboží prodat. Žalobu na krádež

¹⁴² F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 66-68.

¹⁴³ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 69-77.

¹⁴⁴ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 2, čl. č. 1 a 23.

věci má vlastník dokazovat samopřísahou, ovšem v případě již dříve řešeného a zřejmě velmi častého popadu koně je situace složitější a příslušný článek předepisuje řadu formalit nutných k dokázání vlastnictví.¹⁴⁵ Zajímavým bodem je úprava trestných činů násilného charakteru spáchaných ženami. Žalobce musí stejně jako proti muži dokazovat porušení práva přísahou se šesti svědky, rovněž platí zásada okamžitého ohlášení činu. Při prodlevě přes noc se totiž může obžalovaná očistit jednoduchou přísahou.¹⁴⁶ Žena zde tedy vystupuje samostatně jako jedna ze stran sporu, což prolamuje dosud obvyklou zásadu zastupování ženy mužem. Další body upravují záležitosti dědického práva, opětovně je řešena otázka ženského majetku zvaného *gerade*, ručení otce za syna a podobně.

Dohromady se starším sdělením z roku 1261 a vřatislavskými doplňky měli tedy po roce 1295 šefové slezské metropole k dispozici celkem zhruba sto právních článků řešících nejrůznější oblasti městského života. K tomu lze počítat s „autorizovaným“ rukopisem Saského zrcadla, brzy po roce 1261 přeloženým jako tzv. *Versio Vratislaviensis* do latiny, a později ve 14. století se zde rozvíjí samostatná činnost na poli systematizace právního materiálu v podobě obsáhlých sbírek, ukazujících na dlouhodobé působení vrstvy vzdělaných právníků ve smyslu právních znalců (neovlivněných nezbytně římským právem).¹⁴⁷ Rozsáhlá pozornost věnovaná rozboru obou právních sdělení pro vřatislavské šefy ukazuje mnohostrannost dobového pojmu *ius magdeburgense*, a to na příkladu pramene přímo vzešlého z magdeburského prostředí. Srovnatelnou možnost nenabízí žádný jiný typ pramene; jak již bylo zmíněno výše, běžná diplomatická produkce obvykle pojem magdeburského práva nevysvětluje, případně ve zkratce uvádí jen vybrané části celku, často s mylnou představou o úplnosti takto získaného obrazu. Navzdory zřejmé nesystematičnosti obsahové i formální pokrývají jednotlivé články rozsáhlé okruhy moderně řečeno civilního i trestního práva a nevyhýbají se ani oblastem správy a práva procesního. Je nutné zdůraznit, že vřatislavská sdělení nejsou v kontextu činnosti magdeburského kolegia žádným solitérem, ale naopak jen jedním z řady obdobných dokumentů.

¹⁴⁵ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 2, čl. č. 2-8.

¹⁴⁶ F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 2, čl. č. 11.

¹⁴⁷ U. – D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher*, s. 48-49; F. EBEL, *Statutum und ius fori*, s. 54-55.

Přímo se nabízí možnost ověřit jejich výjimečnost či naopak kontinuitu v rámci dlouhodobé „právní politiky“ magdeburských šefů konfrontací s dalším pramenem téhož původu a podobného určení. Tím se také podstatně zvyšuje váha hypotézy o možné podobě nezachovaného právního sdělení pro Litoměřice z roku 1282.

II.2 Zhořelec 1304

Časově i geograficky nejbližší je vratislavským listinám právní sdělení pro Zhořelec pocházející z roku 1304. Zhořelec na rozdíl od Vratislavi nebo Litoměřic nepatřil ve své oblasti k nejvýznamnějším lokalitám v dané oblasti, ale přesto se jako jediné z lužických měst obrátil v roce 1304 přímo na Magdeburk se žádostí o poskytnutí práva. Již o rok dříve město získává od markrabího Heřmana listinné svolení o užívání magdeburského práva; následné sdělení práva v podobě obsáhlého kodexu z mateřského města je jen dalším krokem k potvrzení silící pozice Zhořelce navenek i uvnitř městských zdí. Postupně se zde vytvořila další z velkého množství nižších stolic magdeburského práva, na rozdíl od významnějších měst ale chybějí zprávy o udělení zhořeleckého práva jiným obcím. Sdělení se dochovalo v originále v podobě pergamenového kodexu o 45 listech v dřevěných deskách potažených červenou kůží, tedy skutečně luxusní úpravě odpovídající jeho významu. Dosavadní bádání hledá spojitost tohoto sdělení, sestaveného zřejmě nejméně z pěti různých pramenů, především se staršími dokumenty pro Vratislav. Nepochybně bylo použito také Saské zrcadlo a další neznámé prameny.¹⁴⁸ Stejně jako ve Vratislavi byla sdělení práva z Magdeburku počátkem samostatné a dlouhodobé tradice sestavování dalších právních knih, tak i kodex z roku 1304 se ve Zhořelci stal podkladem pro další kompilační práce, jejichž výsledkem je tzv. zhořelecká právní kniha z první poloviny 14. století.¹⁴⁹

Celkem 140 článků v podobě obsáhlého kodexu v doslova luxusním provedení ukazuje oproti vratislavským sdělení zřejmý posun co do kvantity právního materiálu, ovšem ani v tomto případě nelze hovořit o lépe systematicky zpracovaném dokumentu. První oddíl líčí počátky města Magdeburku za ottonských císařů na základě znění vikpildního práva, přesněji s volnými citacemi z vikpildní kroniky magdeburských šefů. Počátky Magdeburku jsou spojeny se jménem císaře Oty I., jeho syn Ota II. pak městu dal *wigbilde recht alrest nach irre wille cvre vnd nach der wissegisten rate* čili vikpildní právo podle jejich volby a podle rady nejmoudřejších. Tento článek ve vratislavských sděleních chybí a důvodem

¹⁴⁸ W. BECKER, *Magdeburger Recht in der Lausitz*, s. 14-24.

¹⁴⁹ U. – D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher I.*, s. 30.

jeho předeslání před celý text bylo nepochybně zdůraznění významu dokumentu, zaštitěného autoritou nejvýznamnějších císařů 10. století.¹⁵⁰

Následující oddíly již ale vykazují až překvapující míru shody s oběma staršími předlohami. První článek podle Gauppova číslování je téměř doslovným přepisem úvodních čtyř bodů sdělení pro Vratislav z roku 1261, tedy ustanovení o radních a jejich pravomoci, statutech, pokutách za nedostavení se k jednání a za nedodržování správných měr a vah. Ve stejném duchu se nesou i další ustanovení o soudnictví a úlohách purkrabího a šultyse, která do značné míry zachovávají nejen obsah, ale i pořadí vratislavské předlohy. Pouze k některým bodům jsou učiněny dodatky, upřesňující původní formulace nebo je rozšiřující o další úpravy. Týká se to zejména trestního a procesního práva, např. rána způsobená nožem je při soudním jednání brána jako přitěžující okolnost *duplich mort*, spory měšťanů s lidmi přicházejícími odjinud musí rychtář rozsoudit bez odkladu s tím, že případné placení pokut má proběhnout do druhého dne, a podobně.¹⁵¹ Další pasáže se již nedrží vratislavské předlohy tak důsledně, ale přesto lze její vliv jednoznačně stopovat. Zřetelný je také podíl Saského zrcadla, především v úpravách dědického a manželského práva. Od článku číslo 43 až do čl. 62 pak magdeburský kompilátor plynule navázal pomocí mladšího vratislavského sdělení z roku 1295, které mu posloužilo jako podklad pro místy takřka doslovné citace. Nevyhnul se přitom opakování některých částí, takže například komplikovanou otázku soudního souboje při větším počtu potenciálních viníků než způsobených ran řeší v témže duchu dvakrát, stejně jako případ samopřisahy otce na osvobození nevybytého (=právně a majetkově neodděleného) syna.¹⁵² Následující text je pak kompilátem jednak z obou vratislavských sdělení, jednak ze Saského zrcadla s různými doplňky z nejrůznějších oblastí práva a správy včetně proslulých stavebních předpisů

¹⁵⁰ Staré vydání A. F. SCHOTT (ed.), *Sammlungen zu den Deutschen Land- und Stadtrechten I.*, Leipzig 1772, uvádí celkem 141 článků, mladší E. T. GAUPP (ed.), *Das alte magdeburgische und hallische Recht*, 1826 (nový otisk původní verze z roku 1826) pouze 140. Rozdíl je způsoben odlišným číslováním úvodních pasáží. Dále odkazují na Gauppovu edici, zmíněné počátky Magdeburku popisuje Gauppem nečíslovaný úvod sdělení, str. 269; příslušná pasáž ve vikpildní kronice viz A. DANIELS – F. GRUBEN – F. J. KUEHN (edd.), *Sächsisches Weichbildrecht*, s. 33-38; k tomu též U. – D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher I.*, s.46-47.

¹⁵¹ E. T. GAUPP (ed.), *Das alte*, čl. 2-12.

¹⁵² E. T. GAUPP (ed.), *Das alte*, čl. 14 a 63, 49 a 75.

o odtoku vody přes sousední pozemky, stavbu prasečích chlívků, obširných pravidel soudních soubojů a podobně. Vydavatelé zhořeleckého sdělení zřetelně měli k dispozici oba texty vratislavských sdělení (pochopitelně kromě zmíněných doplňků)

Celkový obraz magdeburského práva na základě autorizovaných sdělení šefů se tedy v rozmezí čtyř desítek let ve druhé polovině 13. století a počátkem 14. století nijak podstatně nezměnil, starší znění se objevuje často v takřka doslovné podobě i v mladším dokumentu. Jednotčím momentem je vydavatel těchto sdělení, magdeburské kolegium šefů (po polovině 13. století ve spolupráci s městskou radou), kteří výslovně potvrzují užívání tohoto práva před svým soudem a slibují příslušnému městu právní pomoc. Charakteristickým rysem všech sdělení je dále jejich obecnost ve smyslu úpravy modelových, a nikoli konkrétních případů, jak to bývá u běžných právních naučení. Nejsou to ale ani kodifikace v moderním slova smyslu, což ostatně s ohledem na jejich nepříliš velký rozsah a absenci jednotné autority na rozsáhlém území nelze očekávat. Formální i obsahová stálost dále souvisí se samotným charakterem užívání práva či přesněji nalézání ortelů, jejichž úlohou není tvořit novou právní skutečnost, ale pouze naplnit představu již existujícího zvykového (byť i písemnou formou zachyceného) právního povědomí. Oproti starším právním písemnostem obdobného charakteru, například sdělení práva z Halle pro Slezskou Středu z roku 1235, je kromě narůstajícího objemu textu hlavní změnou zařazení článků o existenci a působnosti městské rady, nepochybně odraz vnitřních správních změn v Magdeburku samém ve čtyřicátých letech 13. století. Jen letmý pohled na hallské sdělení, sepsané na rozdíl od obou mladších v latinském jazyce, poskytuje velmi podobný obraz – na podnět měšťanů se pán města obrací na Halle coby proslulé právní centrum se žádostí o poučení v právních otázkách, na což *scabini in Hallo* odpovídají listinou o 47 člancích. Narace zajímavě přibližuje náhled hallských šefů na zasílaný dokument, kteří *presentem compilavimus paginam et ius civile inscripsimus a nostris senioribus observatum* neboli sestavili tuto listinu a sepsali v ní městské právo,

zachovávané jejich staršími.¹⁵³ Další články lze v různých obměnách nalézt také v obou mladších kompilacích, velmi zřetelný je rovněž důraz na záležitosti spojené s majetkem a obchodem; výjimkou v širším kontextu jsou pouze pasáže věnované cechům pekařů, řezníků a ševců, které se již dále neobjevují.¹⁵⁴ Hallské sdělení je také prvním svého druhu, o němž lze hovořit jako základu pro další vývoj, neboť kontinuita se staršími dokumenty je spíše sporná.¹⁵⁵ Korpus magdeburského práva se tedy minimálně pro dobu 13. století jeví jako velmi stabilní, neboť jak sdělení práva ze samotné metropole v delším časovém rozmezí, tak obdobný dokument z jedné z nižších stolic téhož právního okruhu vykazují obdobnou strukturu i obsah. Zároveň ale také v této době magdeburské právo dokáže pružně reagovat na změny v samotném centru, související se vznikem městské rady a její velmi rychlým ovládnutím života obce. Není divu, že takto propracovaný správní a právní systém, navíc k dispozici v písemné formě, je v očích místních vládců střední a východní Evropy, oblasti dosud městským právem nedotčené a v prudkém pohybu, velmi vhodným prostředkem k podpoře nových sídelních a hospodářských tendencí. Nestojí přitom osamoceně, ale šíří se v neustálé konkurenci dalších více či méně propracovaných městských práv a ve většině případů je volba jedné z nabízejících se variant záležitostí pána města, nepochybně v úzkém dorozumění s měšťany samotnými. Je otázkou, co vlastně způsobilo přitažlivost a rychlý postup (nejen) magdeburského práva. Zdá se, že to byla kromě brzkého písemného zachycení především důkladné propracování oblasti správy, soudnictví a s tím spojeného procesního práva, které na jedné straně poskytovalo samotnému městu dostatečně velkou autonomii a zároveň jasným důrazem na pravomoc pána vyhovovalo také druhé straně. S takto moderně pojatým systémem se ale zároveň předávala řada starších institutů, vyhovujících spíše tradičnímu venkovskému prostředí než rozvíjejícím se městům, takže některé přenesené formy (dědické právo, ordály) měly před sebou ještě různě dlouhý život a jejich racionalizace nebo

¹⁵³ E. T. GAUPP (ed.), *Das alte*, s. 224 an..

¹⁵⁴ E. T. GAUPP (ed.), *Das alte*, s. 227-228.

¹⁵⁵ E. T. GAUPP (ed.), *Das alte*, s. 100-102.

odstraňování právě v magdeburském okruhu zůstávaly nadlouho úkolem budoucnosti.¹⁵⁶

Již bylo opakovaně konstatováno, že zatímco rychlé rozšíření magdeburského městského práva nejen v českých zemích, ale také v širším kontextu střední a východní Evropy ve 13. století je poměrně dobře prozkoumáno, o jeho obsahu jsou k dispozici vědomosti podstatně méně obsáhlé. Pro české země se obvykle uvádí příklad z listiny pro Přelouč z roku 1261, kde je toto právo představeno jako výhradně trestní s výčtem jednotlivých trestů. Kromě obecně problematického vztahu listinných formulací k realitě je v tomto případě nezbytné zdůraznit, že se nejedná o vystižení daného práva v jeho úplnosti, ale pouze o zvýraznění trestní pravomoci města jako jednoho z aspektů daného právního systému. Ten byl nepochybně podstatně složitější.¹⁵⁷ Mohlo by se zdát, že obsah pojmu magdeburského práva v českých zemích ve 13. století zůstává navždy zahalen v temnotě nejistoty. Podle mého názoru ale situace není zdaleka tak pesimistická, neboť výše probíraná kategorie sdělení práva z magdeburského centra může v této souvislosti poskytnout množství cenných údajů. Jsem si vědom různorodosti právních prostředí jednotlivých měst i v rámci jednoho okruhu, kde navzdory stejné „hlavě“ každé město představuje svébytný prvek s potenciálně značným množstvím místních specifik, jejichž existence je většinou jen předpokladatelná a obtížně dokazatelná. Byli si toho vědomi rovněž sami magdeburští šefové, kteří ve svých naučeních až do 15. století nebrali ohled na případné odlišnosti ve zřízení dotazujících se měst a rozhodnutí ve sporných otázkách nebo poučení vydávali vždy podle práva platného v Magdeburku. Dobře to z české strany vyjádřil ještě výrazně pozdější traktát bakaláře Prokopa z poloviny 15. století ve výkladu pojmu *ius speciale* čili oblasti privilegií a statutárního práva: *Contra ius speciale non est ad superiores appellandum. Patet, quia alias una persona posset libertates communes et statuta impedire et sic totam civitatem destruere* čili Proti zvláštnímu právu města se nelze odvolat výše z toho důvodu, že jinak by jedna osoba mohla bránit společným svobodám a statutům, a tím zničit celou obec. Městský notář sám má jeho povahu *diligenter ex litteris et*

¹⁵⁶ J. KEJŘ, *Vznik*, s. 149.

¹⁵⁷ K tomu J. KEJŘ, *Vznik*, s. 151 a 263.

privilegiis ac statutis et consuetudinibus perscrutari. Navzdory značné časové vzdálenosti od pojednávané doby a syntetickému charakteru Prokopovy práce jsou tyto premisy plně uplatnitelné i pro magdeburský okruh.¹⁵⁸

¹⁵⁸ F. MAREŠ (ed.), *Praxis*, s. 5.

II.3 Litoměřice 1282

Po nastínění situace v oblasti právních sdělení z Magdeburku ve 13. a počátkem 14. století v širším kontextu lze nyní přikročit k avizovanému pokusu nikoli snad o rekonstrukci, ale minimálně o vytýčení obrysů nedochovaného sdělení pro Litoměřice z roku 1282. Podkladem bude vratislavský dokument z roku 1261, jehož charakteristické rysy (zdůraznění významu městské rady, struktura a pořadí právních článků) jsou určující i pro mladší sdělení pro Zhořelec z roku 1304. Co si tedy na základě výše probíraných sdělení lze představit pod oněmi *iura nostre civitatis* (i. e. *Magdeburgensis*), *quibus ipsa regitur...sub uno quidem comprehensa volumine?*

Soubor právních článků nebyl zřejmě malého rozsahu, jak napovídá samotné označení *volumen*. Originální vrstva magdeburského sdělení pro Vratislav z roku 1261 obsahuje celkem čtyřiašedesát bodů plus závěrečnou dataci a svědečnou řadu. Dokument určený pro Litoměřické jistě nebyl kratší, naopak podle označení v průvodním dopise i podle srovnání s mladším zhořeleckým kodexem se jednalo o písemnost delší.

První větší oddíl pravděpodobně tvořila ustanovení ohledně vzniku městské rady, jejím postavení a pravomocích v městské správě. Funkce radních byla časově omezena na jeden rok a měli být voleni s vědomím nejmoudřejších z občanů čili městského patriciátu. To vcelku odpovídá skutečnosti, doložené poprvé roku 1262 a opět v roce 1282, že představiteli města jsou *iurati et scabini* a že již v této době lze počítat s existencí dvou různých sborů soudu a rady. Smír ve sporu o mlýn v roce 1262 vysvědčují *iurati et scabini* a magdeburští šefové ve svém listu do Litoměřic o dvě desetiletí později zcela samozřejmě hovoří o litoměřických konšelích a šefech.¹⁵⁹ Radním byla přisouzena pravomoc dohlížet nad nejdůležitější součástí městského života – trhem, posuzovali správnost měr a vah a byli přitom zároveň i výkonným orgánem s pravomocí trestat peněžními i

¹⁵⁹ Listinné formulace nejsou vždy jednoznačné, např. roku 1262 je královská listina adresována pouze rychtáři a měšťanům v Litoměřicích, viz CIM II, č. 1; viz dále CDB V/1, č. 347.

tělesnými tresty. Jednání rady bylo možné svolávat podle aktuální potřeby a jeho závěry měly ve městě všeobecnou platnost.¹⁶⁰

Jestliže články upravující roli městské rady mohly být v litoměřickém prostředí chápány jako vítaná opora již existujícího stavu, některá ustanovení o soudním systému zjevně zdejšími poměrům vyhovovat nemohla. Výčet tří ročních soudů nejvyššího soudce, kterým byl v Magdeburku purkrabí, ani samotná existence dvou různých soudců (purkrabí-šultys) neměly v litoměřické správě místo. Roli purkrabího mohl snad sehrát královský podkomoří, jehož činnost ve vztahu k Litoměřicím ale není ve sledovaném období detailněji doložitelná; podle dokladů z mladších dob podkomoří nikdy nezasedal na třech výročních soudech, ale obvykle města navštěvoval jednou ročně v souvislosti s výběrem peněz a obnovou městské rady, v mimořádných případech (projednávání těžkých zločinů vyhrazených jeho soudu či odvolání) i častěji.¹⁶¹ Naproti tomu úloze magdeburského šultyse ve většině směrů odpovídá litoměřický rychtář – a podle litoměřického vzoru pak i rychtáři dalších měst téhož okruhu – zasedající na třech *echte ding* do roka, po nichž následují běžné soudy v intervalu dvou týdnů. Pro litoměřické prostředí nelze ověřit, zda se shodovala i výše rychtářovy *gewette* osm šilinků, ale například pro jedno z nejkonzervativnějších měst litoměřického okruhu to bezpečně dokládají prameny ještě ze druhé poloviny 14. století. Zprostředkovaně přes lounské prameny přicházejí i další doklady o naplňování magdeburských zvyklostí, například obvyklé ohlašování soudů *voce precona* čili hlasem soudního biřice, jak to uvádí článek č. 10 magdeburského sdělení pro Vratislav.¹⁶²

Značnou pozornost věnuje magdeburské sdělení trestnímu právu, což svědčí o jeho zásadním významu pro udržení míru ve městě a zároveň o potížích s tím spojených. Není třeba zde opakovat veškerá ustanovení, ostatně vinou nedochování dalších pramenů litoměřické provenience nelze ani v náznacích ověřit jejich případné uplatňování v praxi. Totéž bohužel platí pro další rozsáhlý okruh právní problematiky, jehož význam je ve

¹⁶⁰ Srovnej F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. 1-6.

¹⁶¹ Z. FIALA, *Komorník a podkomoří*, Sborník historický 2, 1954, s. 57-82; k roli podkomořího viz rovněž níže v textu.

¹⁶² F. EBEL (ed.), *Magdeburger Recht II/1*, 1, čl. č. 7-10. Dále viz J. ČECHURA, *Úřad rychtáře v Litoměřicích*, s. 57 an.; J. MAREŠ, *Úřad rychtáře v Lounech*, s. 185-210.

středověkém městě zcela zásadní – manželské a dědické právo, a také pro velmi obsáhle řešenou problematiku práva procesního. Pouze coby podpůrný argument pro hypotetické přiblížení nedochovaného sdělení je možné odkázat na detailní rozbory právní praxe na příkladu Loun, vycházející z klasického diplomaticko-správního rozboru vzácně dochované řady knih lounského soudu ze druhé poloviny 14. a první poloviny 15. století, kde se zcela běžně objevují instituty, lhůty a sankce magdeburského práva (*wegelt, busse, gerade, heergewette* a podobně), užívané souběžně také v Litoměřicích. Není sice jisté, zda jejich obsah doslova souhlasí s představou vyjádřenou ve sdělení pro Litoměřice, ale příbuznost je zřejmá a vzor není nutné (a vlastně ani možné) hledat nikde jinde než tamtéž.¹⁶³

Konkrétně vliv sdělení z roku 1282 v právní materii Litoměřic sledovat nelze. Velký požár koncem 13. století zničil starší městské písemnosti a dílo zkázy dokonaly další požáry v mladších dobách. Důležité písemnosti byly uchovávány také v opisech, což mohl být případ také tohoto právního sdělení. Ze 14. století jsou zmínky o užívání právních knih dvojího druhu – buď jednoznačně určitelné jako Saské zrcadlo, míšeňská kniha a podobně, nebo se hovoří jen všeobecně o blíže neurčené knize. Zda se pod tímto označením skrývá případný opis dokumentu z roku 1282, zůstává nezodpovězenou otázkou.¹⁶⁴

¹⁶³ V. HEROLD, *O nejstarší městské knize lounské*, SAP 21, 1971, s. 32-92; J. PAŘEZ, *Lounská městská kancelář a její diplomatika 1418-1442*, SOAL 5, 1992, s. 3-33; J. PAŘEZ, *Lounská městská správa a její úředníci 1418-1442 ve světle diplomatického materiálu lounské provenience*, SOAL 3, 1990, s. 14-30; J. MAREŠ, *Soudní kniha I C 2 jako pramen k dějinám města Loun*, SAP 50, 2000, s. 3-119.

¹⁶⁴ *Dějiny města Litoměřic*, s. 137-139.

II.4 Shrnutí

Nejstarší fázi užívání městského práva v Litoměřicích lze stručně shrnout v několika bodech. Od nejasných počátků města coby právní osoby, sdružující svobodné měšťany a obyvatele pod jednou jurisdikcí, není až do poloviny 13. století vinou nedostatku pramenných opor možné získat konkrétnější informace o stavu městského práva a správy. Nic neodporuje poněkud mladší tradici, podle které bylo město magdeburským právem přímo založeno, ovšem jak již bylo několikrát upozorněno výše, listinné formulace tohoto typu nelze přeceňovat. Prvotní podoba zde užívaného městského práva byla nepochybně zvyková, nezachycená písemně, což plně odpovídá kontextu srovnatelně významných či významnějších center v Čechách a v okolních státech. Jako velmi pravděpodobná trasa příchodu prvních měšťanů-nositelů práva se jeví směr proti proudu Labe ze Saska, takže již tato vrstva osadníků se s magdeburským právem zřejmě seznámila zprostředkovaně v některém z tamních starších center. Otázka údajného přerušení kontinuity v postupu magdeburského práva ve vztahu Litoměřice – Hradec Králové se při dochované pramenné základně stává neřešitelnou a vlastně do značné míry i zbytečnou.¹⁶⁵ Pouhé náznaky existence úřadu rychtáře (termín magdeburského práva *scultetus* – šultys v roce 1234), nikoli dědičného, a jména několika měšťanů nedávají příliš možností nahlédnout do vnitřní struktury formujícího se města. Jestliže současné znalosti městské správy coby rámce pro uplatňování vlastního městského práva jsou pro sledované období minimální, dvojnásob to platí i pro právo samotné. Lze jen předpokládat nezbytné minimum správy pro zajištění základních funkcí města – dohled nad tržištěm, ochrana městského míru, vymahatelnost práva, to vše v rukou rychtáře a snad i nedoloženého sboru jeho pomocníků z řad měšťanů.

Nové impulzy přinášejí snahy o rozšíření areálu města v padesátých a šedesátých letech 13. století pod ochranou Přemysla Otakara II. Z dnešního pohledu je v této době zásadním mezníkem rok 1262, kdy město získává exempci svých obyvatel z pravomoci krajských a všech dalších soudů a zároveň je mu výslovně přiznáno užívání magdeburského městského práva a

¹⁶⁵ Přecenění významu náhodně dochovaných listin u J. KEJŘ, Vznik, s. 154.

zvyklostí. Imunitní charakter městského okrsku je ještě zdůrazněn tím, že panovník slibuje zachovávat toto právo jako jediné platné i pro sebe či své zástupce, pokud se sporné záležitosti budou týkat měšťanů. Není nutné podceňovat povědomí krále a jeho rádců o obsahu takto uděleného práva, i když zpráva o Přemyslově rozjímání nad magdeburským právem se hlásí až k počátku sedmdesátých let. S přímou účastí panovníka se tedy v Litoměřicích v šedesátých letech 13. století dovršilo dosud zřejmě ne zcela uznávané vynětí městského okrsku z vlivu jiných právních okruhů, a byl tak sankcionován již delší dobu existující (nebo alespoň měšťany vytoužený) stav. Ačkoli chybí písemné doklady, právě v této době lze hledat počátky dalšího rozvoje vnitřní správy města, neboť oba lokační pokusy i přes svůj nezdar znamenaly pro dosavadní správní aparát značnou zátěž. V této době také vzniká právní kompilát, známý pod názvem vikpildní právo, a velmi rychle se spolu se Saským zrcadlem šíří po městech magdeburského okruhu mimo jiné i díky tomu, že exempláře některé z těchto sbírek magdeburští šefové přikládají k zasílaným sdělením práva. Jedna nebo obě sbírky byly zřejmě i podkladem výše zmiňovaných panovníkových úvah o zlepšení práva v zemi. Nelze říci, zda se do Litoměřic tyto rukopisy nedostaly ještě za králova života, ale každopádně povědomí zdejších měšťanů o výhodnosti a důležitosti magdeburského práva mohlo souviset i s osobní zkušeností některých z nich v jiných městech – kontakty obchodního či jiného rázu s oblastmi níže po proudu Labe nebyly ojedinělé. Rovněž o dvě desetiletí mladší implementace právních článků přímo z Magdeburku – na rozdíl od první generace měšťanů tentokrát s vynecháním možných mezistupňů v podobě dalších měst magdeburského práva – svědčí o připravené půdě, *zkultivované dlouholetým užíváním zásad téhož práva.*¹⁶⁶

Počín litoměřických *honorabilium virorum consulum et scabinorum* z počátku roku 1282 (nebo možná ještě z konce roku předchozího, neboť magdeburská odpověď z 25. března nepochybně nepřišla okamžitě po doručení žádosti) nemá mezi ostatními městy v Čechách srovnatelnou obdobu. Svým způsobem se vymyká i v rámci střední Evropy, neboť všechny obdobné písemnosti ze 13. století jsou vždy na počátku spojeny

¹⁶⁶ Nejlepší docenění významu listiny z roku 1262 u W. WEIZSÄCKERa, *Beiträge*, s. 10-11.

s iniciativou a záštitou pána daného města, který svou autoritou pomáhá zapůsobit na Magdeburk ve prospěch své obce. Slezská Středa v roce 1235, Vratislav 1261 i Zhořelec 1304, vždy je první kontakt tohoto typu navazován s vědomím a spoluúčastí vládců země. Podle svědectví magdeburského průvodního listu ale podnět vyšel jednoznačně ze strany litoměřických konšelů a šefů, kteří v mimořádné době bezkráloví neváhali použít mimořádný prostředek k zajištění a upevnění vlastního právního systému. Sdělení práva přímo z Magdeburku mělo obvykle za následek vznik vztahu nižší – vyšší soudní stolice, přičemž ale nelze hovořit o instanční vázanosti v dnešním slova smyslu. Výroky magdeburského kolegia šefů nebyly nijak sankcionovány a jejich původci nedohlíželi na dodržení daného rozhodnutí v dotazujícím se městě – působila zde především autorita a prověřená kvalita výroků. Litoměřičtí tak spolu se zasláním svodu právních zásad získali bezprostřední kontakt s centrem právní oblasti a to do budoucna dále posílilo jejich již dříve mimořádné postavení mezi městy v severozápadních Čechách. Sdělení práva z Magdeburku ostatně nezískávala jiná než významná města a sami tamní šefové si byli velmi dobře vědomi významu takto zasílaných dokumentů. Přímou v průvodním listu pro Litoměřice hovoří o naději, že Litoměřičtí díky těmto právům budou schopni spravovat nikoli snad očekávanou *civitatem*, ale dokonce *in suis partibus...rem publicam*, tedy se zde naznačuje možný přesah i mimo vlastní město.¹⁶⁷

Sdělení práva z Magdeburku se během 13. století po obsahové stránce příliš nemění, pouze co do rozsahu lze říci, že s přibývajícím datem letopočtu přibývá i počet posílaných předpisů. Jejich stálost je dána jednak charakterem magdeburského práva a jeho strážců a vykladačů šefů, jednak velmi ranou tendencí magdeburského prostředí k písemnému zachycování práva. Nejpozději od poloviny 13. století byly zřejmě veškerá naučení a výroky opisovány, takže nepřekvapí, když se v rozmezí čtyř desítek let objeví ve sděleních práv pro různá města prakticky totožné formulace nebo celé články. Jestliže výše řečené platí pro práva předaná Vratislavi a Zhořelci ve 13. a počátkem 14. století, není důvod počítat s jiným přístupem ani pro dokument určený Litoměřicím k roku 1282. Nejbližší mu pravděpodobně

¹⁶⁷ CIM II, č. 11.

byla písemnost určená Vratislavi v roce 1261, která v rozsahu přes šest desítek článků obsahuje přehled civilního a trestního práva s řadou procesních a správních předpisů.¹⁶⁸ Výše podaný obsahový rozbor jednotlivých sdělení s důrazem právě na toto vratislavské sdělení lze tedy podle mého názoru brát jako možné minimum pro představu o podobě ztraceného litoměřického dokumentu z roku 1282.

Tím se ovšem podstatně mění pohled na obsah pojmu magdeburského práva v českých zemích od poslední čtvrtiny 13. století výše, minimálně pro postupně rostoucí oblast pod vlivem Litoměřic. Namísto neurčitých odkazů na obecné zásady městského práva se lze opřít o komparaci s rozsáhlými svody právních článků, které ošetřují různorodé oblasti života měšťanů a obyvatel měst. Na rozdíl od rovněž předpokladatelných právních knih typu Saského zrcadla nebo vikpildního práva je obsahem sdělení do značné míry živé právo, ačkoli je vždy nutné přihlížet k rozdílům mezi městy a možným modifikacím magdeburských představ a institutů v jiném prostředí. Zároveň je takto do značné míry zproblematizována výpovědní hodnota listinných formulací ohledně *ius magdeburgense*, které v naprosté většině stereotypně a výběrově (a vlastně i nadbytečně vzhledem k předpokládaným znalostem příjemců) zachycují pouhé výseky z obsahové šíře daného pojmu. Výkladem autorizovaného znění magdeburského práva získávají litoměřičtí šefové jedinečnou možnost buď potvrdit dosavadní praxi, nebo spíše definitivně se prosadit jako skutečná hlava mezi městy na magdeburském právu v Čechách. Taková situace se netvoří krátkou dobu, ovšem uznání již existujícího stavu v tomto smyslu Litoměřice dosahují velmi brzy za vlády Jana Lucemburského v roce 1325 s tím, že se jedná o potvrzení starší tradice.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Stejně i W. WEIZSÄCKER, *Beiträge*, s. 11-12, ovšem pro své tvrzení nepřináší žádný doklad.

¹⁶⁹ CIM II, č. 138.

„...ut non liceat alicui...extra terminos regni nostri
Boemie...quomodolibet appellare.“

Listina Václava IV. z roku 1387

III. Zákaz apelací z roku 1387 a role podkomořího v městském soudnictví

Pojem městského práva bývá chápán různě, buď obecně jako souhrn veškerých právních norem se vztahem k městu i jeho jednotlivým obyvatelům, nebo v užším smyslu jako okruh práva v kompetenci městských orgánů.¹⁷⁰ Oba přístupy mají své opodstatnění a záleží na úhlu pohledu, která varianta je pro sledovaná témata vhodnější. Pro zkoumání jednotlivých právních jevů je nepochybně výhodnější úzce vymezené pojetí práva, při širším záběru včetně souvisejících dějin správy je důležité zabývat se také vnějšími vlivy. Vzhledem k tomu, že městské právo bylo živým organismem procházejícím změnami v čase i prostoru, je nezbytné při postihování právních jevů i právních oblastí jako celku kombinovat všechny dostupné pramenné zdroje, tedy „normativní“ i „živé“. Přitom nelze opominout zásadní skutečnost, která při zpětném pohledu nebývá zcela zřejmá, že totiž středověké městské právo není kodifikováno, a to v českých zemích až do vydání Koldínova zákoníku roku 1579 a jeho definitivního prosazení pro všechna města i v litoměřické oblasti v roce 1610. Z toho důvodu nepřekvapuje značná různorodost právních systémů jednotlivých měst i v rámci téhož okruhu, jen rámcově unifikovaných podle obecných zásad užívaného práva, jednotlivých zásahů panovníka nebo nálezy vrchních soudních stolic.

Základní vrstvu práva, přenášeného zpočátku jen v podobě právních zvyklostí prvních osadníků a obvykle až později zachycovaného písemnou formou, tvoří právní normy mateřské městské obce. V případě Litoměřic je nepřímým důkazem užívání magdeburského práva již před polovinou 13. století confirmace městských výsad Janem Lucemburským z roku 1325, kde se hovoří o „právech, svobodách a zvyklostech magdeburských, kterých užívají odedávna“, přičemž neurčitý časový údaj je vzápětí upřesněn dobou

¹⁷⁰ J. KEJŘ, *Vznik*, s. 30-31, 138-193.

vlády Václava I.¹⁷¹ Ačkoli listinné formulace tohoto typu nelze přeceňovat, s ohledem na další doklady z doby posledních Přemyslovců je používání práva podle magdeburského vzoru pravděpodobné již od počátků lokace města, která spadá do třetiny 13. století.¹⁷² Původní právní zvyklosti se ovšem v novém prostředí mohly proměňovat podle konkrétních podmínek a články práva magdeburského se obohacovaly, doplňovaly a případně rušily autonomní činnosti městské samosprávy, stykem s vyšší právní stolicí nebo panovnickými privilegii. Dobře to dokládá konfirmace městských práv pro Ústí nad Labem podle litoměřického vzoru z roku 1325, kde se potvrzuje obecně užívání magdeburského práva v „soudních záležitostech“ vedle udělení dalších výsad, které mají Litoměřice zejména v oblasti obchodní.¹⁷³ Z toho vyplývá, že přes společný právní vzor bylo každé město zvláštním právním okrskem, jehož jednotlivé rysy se i v rámci téže právní rodiny mohly odlišovat. Právě zásahy pána měst, v případě královských měst krále, mohou na druhé straně být jednotícím prvkem. To je případ známého udělování testamentárního práva měšťanům podle vzoru Starého Města pražského v roce 1372, které dostávají bez rozdílu města z různých právních oblastí, aniž by se tímto dílčím privilegiem měnil celkový charakter užívaného práva.¹⁷⁴ Podobně jednotícím způsobem mohly působit výroky vrchních stolic v případech, kdy nižší instance nebyla schopna daný právní problém vyřešit nebo její výrok neuspokojil obě strany. V magdeburské oblasti přitom výrok vyššího soudu obvykle není pro dotazující se nižší instanci přímo závazný a magdeburští šefové ještě v 15. století neberou v potaz statuta dotazujících se měst, takže konkrétní dopad jejich působnosti je nutné kriticky ověřovat.¹⁷⁵ Městské právo rovněž bylo ve styku s právem zemským, do jehož všeobecné působnosti se právní okrsky měst postupně

¹⁷¹ Jaroslav ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex Iuris Municipalis Regni Bohemiae* (CIM) II, Praha 1895, č. 138. Obecné potvrzení užívání magdeburského práva již v listině Jindřicha Korutanského z roku 1308, CIM II, č. 84.

¹⁷² Souhrnně např. W. WEIZSÄCKER, *Leitmeritz in der sudetenländischen Stadtrechtsgeschichte*, in: *Beiträge zur Rechtsgeschichte von Leitmeritz*. Prag 1944, zvl. s. 9-15; ke vzniku města přehled s literaturou KOL. AUTORŮ, *Dějiny města Litoměřic*. Litoměřice 1997, s. 110.

¹⁷³ CIM II, č. 133.

¹⁷⁴ CIM II, č. 454-513

¹⁷⁵ Podobně v mladší době i v příručce písaře Prokopa, viz František MAREŠ (ed.), *Prokopa písaře Nového Města pražského Praxis Cancellariae*, Praha 1908, s. 5, v pojednání o *ius speciale civitatis*.

prosazovaly s pomocí pána města. Postavení „německého“ práva v českém prostředí obecně vystihuje formulace z tzv. Soběslavova privilegia pro pražské Němce ze sedmdesátých let 12. století: „Noveritis, quod Teutonici liberi homines sunt“.¹⁷⁶ Právě vynětí města z pravomoci krajské správy a zemského soudu je pravidelně jedním z hlavních článků v řadě panovnických konfirmací městských výsad, ovšem styčné plochy mezi oběma právy si vynucovaly úpravy na obou stranách. Vzhledem k důležité roli církve ve všech vrstvách společnosti nijak nepřekvapuje, že kanonickoprávní zásady se projevují i v městském prostředí, kde ovlivňují zejména právo manželské a testamentární. S nimi přichází propracované římské právo, jehož recepce je ovšem poměrně pomalá a ve větší míře záležitostí mladší doby.¹⁷⁷

V roce 1282 si Litoměřice v Magdeburku vyžádaly výše probírané písemné sepsání práva, které se sice nezachovalo, ale podle průvodního dopisu se mělo jednat o „práva naší (magdeburské) obce, jimiž se (litoměřická) spravuje“, tedy pravděpodobně obsáhlejší sdělení obdobné jako třeba pro Vratislav roku 1261 a další města. Sdělení práva mělo obvykle za následek vznik právního vztahu mezi oběma stranami, přímé doklady o naučeních pro Litoměřice z Magdeburku jsou ovšem mladší. Je zřejmé, že do té doby bylo litoměřické právo zvykové, tj. nezachycené písemně, ostatně sami magdeburscí šefové se vyjadřují neurčitě o Litoměřicích jako o obci „prý založené podle našeho práva“.¹⁷⁸ Proto lze jen rámcově uvažovat o právním povědomí představitelů litoměřické samosprávy o magdeburském právu a na základě toho snad také o obdobném správním uspořádání. Litoměřický rychtář a snad zároveň lokátor je poprvé doložen v roce 1237, náznak oddělení šefů a rady přináší zmíněný list z Magdeburku z roku 1282, hovořící o žádosti „ctihodných mužů konšelů a šefů obce litoměřické“. Podle mladších pramenů skutečně ve městě působily dva oddělené sbory konšelů s purkmistrem a šefů v čele s rychtářem, což odpovídá magdeburskému vzoru. Poprvé jsou jmenovitě doloženi konšelé v čele s rychtářem a

¹⁷⁶ *Codex Diplomaticus et Epistolaris Regni Bohemiae* (CDB) I, č. 290.

¹⁷⁷ Viz Miroslav BOHÁČEK, *Římské právo v listinné praxi českých zemí 12.-15. století*, SAP 1974, 24, zvláště s. 480-482.

¹⁷⁸ CIM II, č. 11.

purkmistrem vedle sboru šesti šefů kolem roku 1341.¹⁷⁹ Tato skutečnost bývá v literatuře uváděna jako charakteristický rys magdeburského právního okruhu u nás, ačkoli pro litoměřickou oblast nelze kromě vlastních Litoměřic dvojkolejnost správy tohoto druhu prokázat. Situace se v tomto ohledu podobá spíše zvyklostem lübeckému právního okruhu, kde neexistuje samostatný soud šefů a plně jej nahrazuje městská rada.¹⁸⁰ Zdánlivou výjimku tvoří Louny, kde se pro počátek 14. století objevuje v intitulacích městských listin odlišení čtyř šefů a osmi konšelů. Zcela jistě se ale nejednalo o dědičné šefy, o čemž svědčí kolísání terminologie i dobové svědectví, podle něhož se lounští „*scabini et iurati*“ každoročně mění, a již před polovinou 14. století toto pravděpodobně spíše formální odlišení mizí.¹⁸¹

Z roku 1334 pochází magdeburské naučení pro Litoměřice, podle kterého se litoměřičtí šefové při soudním řízení opírali o „*právo, které od nás máte u vašich knihách*“.¹⁸² Je to důležitý doklad o užívání knihy pravděpodobně vikpildního práva, které se jeví jako z praktického hlediska nezbytný předpoklad pro krátce předtím potvrzené uznání Litoměřic za vrchní odvolací stolicí pro magdeburský okruh v Čechách. Šťastný nález A. Bernta pak přímo doložil existenci takové právní knihy, neboť ve vazbě mladšího právního rukopisu v litoměřickém archivu se skrýval pergamenový dvojlist zachycující tzv. Vulgátu, tedy rozšířené a glosované německé vikpildní právo z druhé poloviny 14. století.¹⁸³

Přední postavení Litoměřic v širší oblasti severních Čech se velmi rychle projevilo – stejně jako v případě Magdeburgu a jeho právem obdařených měst – v jejich funkci právního vzoru a odvolací instance pro další města. S pomínutím podvržené listiny údajně k roku 1237 pro Roudnici

¹⁷⁹ F. EBEL, *ibidem*, s. 226; CIM II, č. 282. Již v roce 1331 jsou v listině doloženi šefové v čele s rychtářem, *Regesta Bohemiae et Moraviae* (RBM) III, č. 1278.

¹⁸⁰ F. EBEL, *Die Bedeutung deutschen Stadtrechts im Norden und Osten des mittelalterlichen Europa*, in: *Unseren fruntlichen Grus*, s. 398.

¹⁸¹ Jan MAREŠ, *Úřad rychtáře v Lounech a jeho držitelé v předhusitské době*, Ústecký sborník historický 2001, s. 192-193.

¹⁸² J. ČELAKOVSKÝ, *O právních rukopisech*, s. 553.

¹⁸³ Alois BERNT, *Ein geschriebenes deutsches Stadtrecht von Leitmeritz aus dem XIV. Jahrhundert*, *Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 42, 1904, s. 185-202.

nad Labem¹⁸⁴ pochází nejstarší doklad o potvrzení litoměřického práva jinému městu z doby okolo roku 1276, ale roli právního vzoru mohly Litoměřice hrát již dříve.¹⁸⁵ První zmínka o postavení Litoměřic coby vrchní stolice pochází z magdeburského právního naučení z roku 1324, o rok později jsou Janem Lucemburským přímo prohlášeny za odvolací stolicí pro ostatní česká města magdeburského práva, jak tomu údajně bylo doposud.¹⁸⁶ Z rozsáhlého okruhu severočeských měst, která se měla obracet v nejasných případech do Litoměřic, již v roce 1338 díky královskému privilegii na vlastní soud bez odvolávání se výše vypadla Malá Strana. Postupně vzniklá soustava závislých měst se dále hierarchizovala, ve východní oblasti litoměřického práva se prosadil především významný Hradec Králové jako nižší odvolací instance pro okolní města a městečka.¹⁸⁷ Další potvrzení Litoměřic jako vrchní stolice celé oblasti přináší listina Václava IV. z roku 1387, jejíž význam bývá vykládán různě a která si zasluhuje soustavnější pozornost.¹⁸⁸ Dokladem zájmu panovníka i měšťanů samotných o sjednocení právních poměrů v jednotlivých obcích je řada listin pro více než tři desítky královských měst z roku 1372, upravujících obecně dědické právo podle vzoru Starého Města pražského. S ohledem na komplikovaná ustanovení magdeburského práva o přednosti původní rodiny zůstavitelky vůči pozůstalému manželovi a dětem to byla změna směřující k výraznému zjednodušení, ačkoli starší zvyklosti se i poté v litoměřické oblasti setrvačností udržovaly.¹⁸⁹ Ještě v roce 1416 na žádost města Mostu král Václav IV. mění ustanovení ohledně dosud platných dědických

¹⁸⁴ J. TOMAS, *Problém vzniku městských knih v Litoměřicích a v Roudnici nad Labem*, in: *Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*, Litoměřice 1999, s. 243.

¹⁸⁵ CDB V, č. 807+; otázka pravosti listiny podrobně Jiří PRAŽÁK, *Privilegium Přemysla I. pro Doksany a jeho konfirmace z roku 1276*, SAP 5, 1955, s. 159-203.

¹⁸⁶ W. WEIZSÄCKER (ed.), *Magdeburger Schöffensprüche und Rechtsmitteilungen*, č.4; *CIM II*, č. 138; viz též W. Weizsäcker, *Beiträge*, s. 13-14.

¹⁸⁷ W. WEIZSÄCKER, *Eindringen und Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Böhmen und Mähren*. Deutsches Archiv für Landes und Volksforschung 1, Leipzig 1937, s. 99. Rozsah litoměřické právní oblasti po starších nástinech v podobě podrobné mapy přináší kol., *Dějiny města Litoměřic*, s. 161.

¹⁸⁸ Z nedávné doby ji využil při mém rozboru J. KEJŘ, *Das böhmische Städtewesen und das „Nürnbergere Recht“*, in: *Der weite Blick des Historikers. Peter Johaneke zum 65. Geburtstag*, Köln-Weimar-Wien 2000, s. 113-124.

¹⁸⁹ Viz pozn. č. 69 a 160; k tomu souhrnně Michaela HRUBÁ, *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle“*. *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002, s. 47-64.

magdeburských zvyklostí a na rozdíl od shrnujících formulací z roku 1372 detailně vypočítává jednotlivé problematické body.¹⁹⁰

Listina z roku 1387 ustanovující Zikmunda Hulera podkomořím a zároveň se dotýkající oblastí městských práv v Čechách je dlouhodobě známa a vytěžována jak v rámci specializovaných monografií, tak pro přehledové práce. Jak napovídají nejisté formulace a různé výsledné soudy ve zmíněných pracích, činí výklad důležitých pasáží této listiny dlouhodobě obtížné. Podle doplněného přehledu dějin správy se tehdy Litoměřice staly „závazně“ vrchní stolicí pro města v severoněmeckém okruhu a „*ojediněle se i dále vyskytovaly žádosti o poučení do Magdeburku*“, ačkoli právě 15. a první polovina 16. století jsou doslova zlatou dobou těchto žádostí.¹⁹¹ Nejlepší rozbor problematiky přinesla práce W. Weizsäckera, který odlišuje apelaci a poučení a připouští možnost odvolání proti ortelům bez účasti podkomořního nebo hofrychtěře.¹⁹² Poměrně blízko se k podstatě listiny dobrali také autoři monumentálních dějin Litoměřic, kteří konstatují, že sice roku 1387 byl králem vydán zákaz odvolávat se za hranice království, ale „*zdá se, že šlo jen o ty pře, které soudil podkomoří jako nejvyšší královský úředník nad městy*.“¹⁹³

Na základě dosavadní literatury je tedy zřejmé, že panovník se v roce 1387 pokusil o jeden z mnoha celkově nepřilíš systematických zásahů do správního systému. Jeho význam a konkrétní dopad ale zůstává nejistý. Snahy zeměpánů o odstranění nebo alespoň větší kontrolu nad příliš internacionálním systémem magdeburských právních rodin jsou přitom ve střední Evropě staršího data. Navzdory známé zdrženlivosti, s kterou magdeburští šefové přistupovali k formulování svých výroků v oblastech netýkajících se přímo magdeburského práva v úzkém slova smyslu, mohl být samotný fakt možnosti hledat poučení za hranicemi země považován za zásah do suverenity zeměpána. Nejvýraznější kroky v tomto směru lze připsat polskému králi Kazimíru Velikému, který v roce 1356 zřídil v Krakově na Wawelu *ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis* čili

¹⁹⁰ CIM II, č. 864; další k tomu viz níže v kapitole o ženské výbavě.

¹⁹¹ J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 204.

¹⁹² W. WEIZSÄCKER, *Beiträge*, s. 22-23.

¹⁹³ Viz výše, pozn. č. 184; dále např. J. SPĚVÁČEK, *Václav IV.*, s. 215-216; KOL. AUT., *Dějiny města Litoměřic*, s. 136.

zvláštní vrchní soud pro všechna města magdeburského práva v Malopolsku. Nová instituce byla zároveň vybavena opisy Saského zrcadla a dalších magdeburských právních knih, takže mohla nalézat ortely zcela nezávisle na centru. S jejím vznikem byl ovšem také spojen zákaz odvolávat se do Magdeburku.¹⁹⁴ Kroky Václava IV. mířily stejným směrem, přičemž místo budování samostatné instituce byla zvolena cesta využití již existujících struktur.

Listina není dochována v originále, pouze ve formulářové sbírce, takže ji nelze ani přesně datovat a je nutné se spokojit s přibližným určením doby vydání před 7. listopadem roku 1387, kdy je datována následující písemnost částečně obdobného obsahu.¹⁹⁵ Obsahově bohatý dokument si zaslouží detailnější rozbor, neboť jinak se snadno ztrácejí důležité souvislosti a odkazy. Dispozici tvoří jmenování Zikmunda Hulera podkomořím a určení jeho pravomocí v soudnictví společně s hofrychtěrem ve všech případech týkajících se královské komory a obecně městských záležitostí. V tomto rámci pak přichází proslulá pasáž o zákazu odvolávání se do Magdeburku a Norimberka, místo nichž mají roli rozhodčího sehrát Litoměřice a Staré Město pražské. Podkomoří má *una cum iudice curie... prout hoc a longis retroactis temporibus in regno nostro Boemie tentum est... quasilibet causas nostram regalem cameram concernentes nostris auctoritate et nomine... iudicare et... terminare* neboli dostává oprávnění k výkonu soudní moci jménem vládce v oblasti přímého králova panování. Následuje popis situace, která byla hlavní příčinou vydání listiny. Stalo se prý velmi častým jevem, že někteří obyvatelé a věrní království Českého *a sentenciis scabinorum* čili od rozhodnutí blíže nespecifikovaných kmetů si zvykli odvolávat se k jiným městům a soudcům. To samo o sobě ještě není takový problém, neboť právní postup od nižší instance k vyšší byl nejen v českém městském prostředí zcela běžnou věcí. Pro pochopení podstaty královského zásahu je nutné ocitovat příslušnou pasáž v plném znění: „...idcirco ne in hoc in posterum aliqua consurgat dubietas, in facto appellacionum huiusmodi hunc volumus et decernimus ordinem observari, **ut non liceat**

¹⁹⁴ S literaturou H. LÜCK, *Über den Sachsenspiegel*, s. 71-72 a IDEM, *Wirkungen des Sachsenspiegels und des Magdeburger Rechts*, s. 274-275; v širších souvislostech R. LIEBERWIRTH, *Das sächsisch-magdeburgische Recht*, s. 9-12.

¹⁹⁵ CIM II, č. 618.

alicui, cuiuscumque condicionis, status, gradus seu dignitatis existeret, a quacumque diffinitiva sententia, in presencia nostri predicti subcamerarii seu iudicis curie vel alterius ipsorum per iudices, iuratos et scabinos ad hoc deputatos super quibuscunque causis, litibus seu controversiis lata, ad quemcumque iudicem seu iudices extra terminos regni nostri Boemie, quovis exquisito ingenio, quomodolibet appellare.“ Ve volném překladu zní tato část zhruba takto: „...proto, aby v budoucnu nevznikla nějaká pochybnost, rozhodujeme a chceme (tj. král) v případě takovýchto odvolání zachovávat takový pořádek, **aby nebylo dovoleno** nikomu žádného stavu ani důstojenství **odvolávat se od jakéhokoli rozhodčího výroku, vynesného v přítomnosti našeho řečeného podkomořího nebo hofrychtěře nebo někoho jiného** k tomu určenými rychtáři, přísežnými a kmety v jakýchkoli sporech a případech, **k žádnému soudci nebo soudcům mimo hranice našeho království** z jakéhokoli popudu.“ Zvýrazněné pasáže obsahují onu podstatnou informaci, která dosud nebyla doceněna, že totiž tento zákaz se týká pouze těch sporných případů, které již byly projednány před nejvyšší autoritou podkomořího nebo rovnocenných úředníků a byly touto autoritou už jednou rozhodnuty (*sententia diffinitiva*). Pokud pomínu otázku použité terminologie, která nemusí plně odpovídat skutečnosti (např. zcela neprozkoumaná otázka existence skutečné *appellatio* se všemi důsledky v rámci skupiny měst litoměřického, potažmo magdeburského práva¹⁹⁶), je při souvislém čtení situace zcela jasná. Opatření nemíří proti fungujícímu systému odvolávání se a žádostí o naučení u vrchních soudů, pouze chce podpořit výlučné postavení nejvyšších úředníků pro dohled nad královskými městy a jejich vrcholnou autoritu v oblasti soudnictví. Z hlediska suverénní zeměpanské moci jistě nebylo přípustné, aby se od rozhodnutí učiněné v jejím jméně bylo možné odvolávat k jakékoli další autoritě, navíc ještě mimo hranice království. Tato tendence byla pravděpodobně nejsilnější v oblasti severoněmeckého práva, tedy právě v Litoměřicích, neboť tento právní okruh se vyznačuje velmi silnými pouty mezi právní hlavou a ostatními městy.¹⁹⁷ Zároveň zůstává zachována tradiční zvyklost odvolat se přímo ke králi, zdůrazněná jako možnost pro oba právní okruhy.

¹⁹⁶ Viz níže, pozn. č. 343.

¹⁹⁷ Srv. V. HEROLD, *O nejstarší městské knize lounské*, s. 54.

Následuje známý a nedávno J. Kejřem znovu řešený problém s tzv. norimberským právem¹⁹⁸, neboť listina v další části textu určuje příslušná odvolací místa pro výše zmíněné případy – Litoměřice pro oblast *ius Magdeburgense*, Staré Město pražské pro *ius Nurembergense*. Jak již bylo zmíněno výše, v případě Litoměřic to není poprvé, kdy toto město bylo určeno jako hlava celého právního okruhu. Důležité je, že králův zásah se nedotýká samotné podstaty právního vztahu mezi českými městy a zahraniční odvolací stolicí, ale pouze vyhrazené skupiny záležitostí, projednávaných před městskými soudy za přítomnosti podkomořího a dalších příslušných úředníků. Porůznu roztroušených zpráv o soudní činnosti podkomořího ve vztahu ke královským městům je značné množství, není nutné na tomto místě podávat jejich přehled a postačí jen nastínit nejdůležitějších momentů. Právě probíraná listina z roku 1387 je pokračováním nepříliš systematických snah českých panovníků o úpravu vztahů jednoho z nejdůležitějších úředníků a jedné z jeho oblastí působení – královských měst.

Výčty případů vyhrazených soudu podkomořího se v jednotlivých dokumentech navzájem dost výrazně odlišují. První seznam pochází z roku 1307 a římský král Albrecht v něm potvrzuje práva věnných měst v čele s Hradcem Králové. Soudní pravomoc podkomořího je omezena ve prospěch rychtáře a přísežných „...*exceptis tribus causis, videlicet falso, stupro et presumpcionem temeraria, que heimsuchung wlgariter dicitur...*“, tedy s výjimkou falšování mince, násilí na ženě a útoku na dům, známého z německojazyčné právní literatury jako *heimsuchung*. Velmi podobně zní výčet záležitostí, které podle magdeburského práva patří před nejvyššího soudce – purkrabího.¹⁹⁹ Následuje privilegium Jana Lucemburského pro Kadaň z roku 1319, které v podobném duchu vypočítává rovněž případy vyhrazené pravomoci krále nebo podkomořího, totiž „...*de stupro seu violacione virginis, de nocturnis incendiis et de falsitatibus ac falsariis argenti vel denariorum, que tres cause ad nostrum et camerarii nostri*

¹⁹⁸ J. KEJŘ, *Das böhmische Städtewesen und das „Nürnberger Recht“*, in: *Der weite Blick des Historikers. Peter Johaneck zum 65. Geburtstag*, Köln-Weimar-Wien 2002, s. 113-124; autor věnuje pozornost zejména údajnému norimberskému právu a překvapivě uvádí pouze všeobecný zákaz apelací do zahraničí bez ohledu na naopak přesné vymezení takových případů v listině obsažené.

¹⁹⁹ CIM II, č. 83; srovnej též výše, pozn. č. 119.

iudicium spectare noscuntur.“ Kromě ženského násilí a falšování mince zde místo útoku na dům přichází úmyslné zakládání požárů v noci, v době převažujících dřevěných stavebních konstrukcí skutečná metla středověkého města.²⁰⁰ Objevuje se sice i možnost, že v případě podkomořího nepřítomnosti nebo spíše nedosažitelnosti mohou rychtář a přísežní rozhodnout sami, ovšem formulace listiny pro Louny z roku 1336 hovoří neurčitě o „...*qui in vestro iudicio detenti et nota infamie denigrati fuerint...*“. To nevypovídá nic o podstatě provinění ani příslušnosti takového porušení práva výhradně před podkomořího soud.²⁰¹

Známý zásah panovníka do pravomocí podkomořího vůči královským městům z roku 1337 neobsahuje sice konkrétní výčet záležitostí vyhrazených podkomořímu, ale příslušná pasáž přesto stojí za pozornost. Přísežní královských měst dostávají pravomoc soudit „*homicidia et quaslibet alias causas, casibus et causis nobis ab antiquo reservatis, presertim super quibus ad nos vel ad ipsum subcamerarium appellatum non exstiterit...*“, tedy všechny případy včetně vražd s výjimkou nespécifikovaných přečinů vyhrazených ode dávna soudu krále, zvláště pokud se žádná ze stran neodvolá ke králi ani k podkomořímu.²⁰² Prakticky totožná formulace ohledně odvolání se k vyšší instanci následuje i ve formulářovém kusu pravděpodobně z roku 1339 pro Most, v němž se rychtářova pravomoc v soudnictví vztahuje na „*cause homicidii, mutilacionis et vulnerum apertorum, et breviter omnes et singule cause, que ad alcius ius se trahunt, super quibus ad nos vel vel regni nostri subcamerarium appellatum non fuerit*“, a to při zachování údajného starodávného práva ve městě obvyklého. Zmíněné případy vraždy, zmrzačení a otevřených ran jsou obdobou výše dotčených katalogů těžkých vin, ovšem tentokrát nejsou vyhrazeny podkomořímu nebo králi s tou výjimkou, pokud se k němu strany neodvolají coby k vyššímu právu.²⁰³

Je tedy zřejmé, že uvedené katalogy porušení práv vyhrazených králi či příslušnému úředníkovi mají na základě listinných dokladů určité shodné rysy. Objevují se v nich případy násilí na ženách, falšování mince a násilné

²⁰⁰ CIM II, č. 111.

²⁰¹ CIM II, č. 189.

²⁰² CIM II, č. 199-201; viz k tomu též J. Kejř, Organisation und Verwaltung, s. 80an.

²⁰³ CIM II, č. 215.

činy vůbec, především vraždy a těžká zranění. Přitom je ale zřetelná tendence k posilování pravomoci městských soudů v čele s rychtáři a zároveň odlehčení agendě podkomořího, neboť v roce 1337 jsou městské jurisdikci přenechány i dosud obvykle vyhrazené případy, pokud nedojde k odvolání se některé ze stran k vyššímu právu. K velmi podrobné úpravě této problematiky došlo zásahem krále v roce 1405, kdy listinou dochovanou pouze v opise v kopiáři Václav IV. přesně určil „*die nochgeschriebene stücke, die uns als einen kunig czu Beheim und nymands anders von recht angehoren...*“ Jménem krále měl tyto záležitosti řešit nově jmenovaný podkomoří biskup Konrád z Vechty. Více pozornosti věnoval této listině W. Weizsäcker, který ji dává do souvislosti se známými usneseními zemského sněmu proti zemským škůdcům z téhož roku. Téměř tři desítky vyhrazených případů zahrnují všechny již dříve jmenované položky jako násilné činy, falšování mince, násilí na ženách a podobně. K tomu je navíc je přidáno přes dvě desítky dalších přečinů týkajících se trestního práva, městské správy a samosprávy, procesních pochybení, křivého svědectví a dalších věcí až po ochranu vdov a sirotků. Podle názoru W. Weizsäckera a J. Čelakovského se od té doby, tedy po roce 1405, začínají objevovat porůznu v rukopisech opisy těchto provinění pod názvem *ruga regalis*. Doklady jsou vesměs pozdější, z první poloviny 15. století pro Prahu, Vodňany, Most, o něco mladší je seznam pro Litoměřice. W. Weizsäcker na základě mosteckého soupisu dokládá účel takovýchto stížných seznamů, které měly být oznámeny (*zu rügen*) v soudu podkomořímu, jakmile dorazí do města k obnovování rady.²⁰⁴ Samotný termín *ruga regalis* čili královská stížnost je zřejmě místním specifíkem, který se neobjevuje v jiných oblastech magdeburského práva. V přesněji nedatovaném magdeburském naučení pro jedno z měst litoměřického okruhu z doby okolo poloviny 15. století magdeburských šefové přímo říkají, že podle lokálních zvyklostí nemohou rozhodovat: „...*czoz v ubycziegi mate, czo se tkne rugi, na tom nam neslussij ziadneho prawa rzieczy.*“²⁰⁵ Tento termín nezná ani příruční slovník německých právních dějin, podle něhož *Rüegericht* nebo *Rügeverfahren* jsou označením

²⁰⁴ CIM I, č. 122; k tomu W. WEIZSÄCKER, *Beiträge*, s. 17-18; J. ČELAKOVSKÝ, *Úřad podkomoříský*, tento institut neuvádí; litoměřický seznam z rukopisu J. Koženého je dostupný v parlamentní knihovně na adrese <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/Normal/bs.jpg>.

²⁰⁵ W. WEIZSÄCKER (ed.), *Magdeburger Schöffensprüche*, č. 21.

právních institutů z raného středověku z období franské monarchie. Pouze obecně zmiňuje také skutečnost, že oba slouží ve starší právnické terminologii k označení soudního stížnosti, což vcelku odpovídá projednávané problematice. V souvislosti s posilováním moci státu ve franské době se ukazovala silnější potřeba zásahu „z moci úřední“ u těžkých zločinů než dosud obvyklá osobní žaloba poškozené strany.²⁰⁶

Specifický úřad podkomořího, obstarávající vlastně veškerý běžný kontakt mezi králem a královskými městy (např. v sousední římské říši tento správní článek chybí), tak v českých poměrech působil na všestranné zesílení diplomatické aktivity měst. Během 14. století se písemný styk měst s králem (podkomořím) zintenzivňuje, a to nikoli jednostranně, královská města se zároveň stávají důležitými komunikačními body s povinností publikovat královská nařízení.²⁰⁷

Obraz činnosti podkomořího na základě zmíněných normativních pramenů tedy vypadá asi takto: královský úředník společně s doprovodem (komorní písař, hofrychtěř) soudí v zastoupení krále vybrané přečiny proti právu, a to vždy buď po příjezdu do konkrétního města a stížnosti měšťanů, nebo na základě odvolání některé ze stran od městského soudu. Neurčitě vymezený katalog takto vyhrazených provinění je zpočátku velmi úzký, v první polovině 14. století jsou vyjmenovány jen některé okruhy (vraždy, násilí na ženách, falšování mince). Postupně se v tomto směru rozšiřuje pravomoc městských soudů, které v roce 1337 dostávají možnost řešit i dosud vyhrazené případy, pokud nedojde k odvolání k podkomořimu nebo králi. V roce 1387 je pak dále podpořena autorita podkomořího coby zástupce krále tím, že je vydán zákaz odvolávat se od jím samotným již jednou rozhodnutých sporů k zahraničním soudním instancím. Zůstává přitom zachována stará zvyklost umožňující odvolat se přímo ke králi. Teprve v roce 1405 je písemně zachycen dosud jen zvykově předávaný katalog těžkých provinění patřících před podkomořím soud. Pokud se ovšem nabízí možnost přihlídnout kromě normy také k dobové právní praxi, výše nastíněný obraz se poněkud mění.

²⁰⁶ HRG, heslo *Rüegericht, Rügeverfahren*.

²⁰⁷ K tomu přehledně HLAVÁČEK Ivan, *Die Kommunikation der Reichsstädte und der böhmisch-königlichen Städte mit der Zentralgewalt unter Karl IV. und besonders Wenzel IV.*, in: *La diplomatie urbaine en Europe au Moyen Âge*, Gand 1998, s. 195-216.

Soudní knihy lounského městského soudu poskytují k tématu řadu dokladů, a to již z doby před zmíněnými královskými zásahy. Nejlépe je fungování mechanismu městských stížností ve vyhrazených případech vidět v procesu s měšťanem Hejnlíčkem, k němuž došlo v roce 1382.²⁰⁸ Tehdejší podkomoří Hánek Brunův byl osobně přítomen prosincovému soudnímu jednání vyvolanému na podnět městské rady. Důvodem byly excesy jednoho z nejbohatších měšťanů a zároveň radního zvaného Hejnlíček, pocházejícího z rodu dědičných rychtářů Berů. Jedním z celkem pěti bodů obžaloby bylo zcizení městského majetku, oznámené před časem podkomořímu listem městské rady „*veluti dominus subcamerarius in reuga antiquorum scabinorum ipsius Heyndliczconis coniuratorum sociorum scriptum invenit et recepit.*“²⁰⁹ Písemná stížnost podkomořímu je zmíněna v tomtéž případě ještě jednou, když byl Hejnlíček obviněn z úmyslné ztráty jakéhosi staršího *liber testamentalis*, což byla kniha zachycující odkazy měšťanů směřované k obci, „*sicut antiqui jurati in reuga sua domino subcamerario in scriptis porrexerunt*“ čili jak staří přísežní (tj. odstupující rada) ve své písemné stížnosti oznámili panu podkomořímu.²¹⁰ *Reuga* je v tomto případě písemná stížnost městské rady podkomořímu, oproti Weizsäckerovu mínění doručená podkomořímu s určitým odstupem před příjezdem do města.

Hejnlíčkův proces vedený na základě stížnosti podkomořímu, zvané v lounském prostředí *reuga* či *ruga*, nebyl zdaleka jediným dokladem tohoto správního institutu. V roce 1397 byl jiný lounský měšťan zproštěn obžaloby vznesené podkomořským písařem Prokopem „*eo quod in rugam est innotatus*“, o tři roky později byli dva lounští řezníci vyhoštěni z města pro zničení krámků konkurence na náměstí „*veluti ad consules id ipsum delatum fuit et ipsi consules id ipsum ad rugam iposuerunt.*“²¹¹ Na základě zápisů ze soudních jednání za přítomnosti podkomořího nelze jednoznačně určit, zda tyto písemné stížnosti byly podkladem pro projednávané záležitosti ve všech případech, ale je zřejmé, že se jednalo o zavedený a zcela obvyklý procesní postup. Nejstarší doklad v materiálu lounské provenience pochází z roku

²⁰⁸ AM Louny, sign. I C 2, f. 28-29v; detailní rozbor procesu J. MAREŠ, *Soudní kniha*, s. 74-83.

²⁰⁹ I C 2, f. 29.

²¹⁰ I C 2, f. 29v.

²¹¹ I C 3, f. 45, 83v.

1382, ale lze předpokládat starší tradici. Praxe odvolávat se k podkomořího soudu je dosvědčena již výše uvedenými listinami z první poloviny 14. století, které obsahují pouze rámcově vymezené okruhy ponechané v kompetenci králova zástupce pro dohled nad městy. V magdeburském městském právu tomuto uspořádání zhruba odpovídá rozsah pravomocí purkrabího, rovněž soudícího vybrané těžší přečiny proti právu.²¹² Právě v těchto vyhrazených záležitostech, nejpozději od druhé poloviny 14. století písemně zachycovaných konšeli v listech zvaných *ruga* či *reuga* a zasílaných podkomořímu před jeho příjezdem k obnově městské rady, lze podle mého názoru hledat cíl králova zákazu z roku 1387 ohledně odvolávání se za hranice země. Svědčí pro to mimo jiné zejména obrovský počet dochovaných odvolání do Magdeburka ze 14. až 16. století, jejichž předmětem jsou záležitosti mimo výše jmenovanou skupinu. Při pohledu na materiál shromážděný ve Weizsäckerově edici je evidentní, které právní případy byly nejčastější příčinou dotazů k nejvyšší stoličce magdeburského práva. Jednoznačně převažují komplikované otázky dědického práva, následují řešení procesních pochybení či nejistoty, dluhů, dohled nad řemesly až po marginálie jako pořádek řemesel při slavnostních průvodech a podobně.²¹³ Soupisy zvané *ruga regalis* po roce 1405 tedy zachycují a pouze zpřesňují starší zvyklosti, udržované do té doby jen na základě tradičního povědomí zúčastněných stran. Samotnou listinu z roku 1387 nelze chápat jako definitivní zákaz odvolávání se mimo hranice státu, ale spíše coby snahu o zvýšení autority podkomořího v oblasti jeho působení v městském soudnictví, a tím i o podpoření autority krále jako nejvyššího soudce v zemi.

²¹² Srovnej výše pozn. č. 120, dále k tomu W. WEIZSÄCKER, *Beiträge*, s. 18, který tuto analogii dále rozvádí i pro magdeburského šultyse jako protějšek městského rychtáře.

²¹³ W. WEIZSÄCKER (ed.), *Magdeburger Schöffensprüche*, passim.

„Wolt ihr horen unde vornemen, waz zu der gerade gehorit...“

Tzv. vikpildní vulgáta 23, 1

IV. Ženská výbava v litoměřickém městském právu v předhusitské době

Zatímco charakteristické rysy litoměřické právní oblasti a její postupný vývoj jsou díky zejména starším právním historikům známy, skutečná právní praxe zůstává převážně stranou pozornosti. Je to dáno na jedné straně různou mírou dochování relevantních pramenů, zejména městských knih soudních, zachycujících „živé“ právo, a na straně druhé i metodickou a heuristickou náročností takového postupu, navíc s nejistým výsledkem. Pro litoměřický okruh se možnost konfrontace privilegií a normativních právních příruček, dochovaných ve větším množství až od druhé poloviny 15. století, s běžnou právní praxí městských soudů nabízí jen v několika málo městech. Nejlepší situace v tomto ohledu je v případě města Loun, kde je dochována téměř souvislá řada osmi soudních knih z rozmezí let 1347-1517.²¹⁴ Letmý pohled do soupisu městských knih pak naznačí další možné záchytné body, které lze využít pro budoucí komparaci v širší oblasti: Kolín, Litomyšl, Nymburk, Malá Strana.²¹⁵ Sledování jednotlivých právních jevů v rámci litoměřické oblasti (např. komplikované otázky vývoje dědického práva) se může stát východiskem jak pro hlubší poznání jejího vývoje, tak i pro srovnání s dalšími právními okruhy.

Role žen v dějinách je v posledních desetiletích oblíbeným tématem historických prací, pojímaných nejrůznějšími způsoby. Zatímco pro novověké období je k dispozici velmi široká škála pramenů, jejichž vhodná kombinace a zpracování umožňují podávat zajímavé a někdy dokonce i čtivé odpovědi na rozmanité otázky, pro starší dějiny je situace výrazně odlišná. Kromě samotného faktu existence užší pramenné základny je limitujícím faktorem výzkumu i její častá jazyková a paleografická nedostupnost, čemuž odpovídá i v poměru výrazně nižší intenzita a hloubka zpracování tématu.

²¹⁴ Státní okresní archiv Louny, fond Archiv města Loun č. 1, sign. I C 1-1 C 8.

²¹⁵ Srv. Rostislav NOVÝ, *Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 4, 1963, passim.

Větší pozornost se přitom pochopitelně věnuje spíše výjimečným postavám, ačkoli nechybějí ani pokusy o shrnující pohledy.²¹⁶

Tato kapitola si neklade za cíl rozmnožit řady biograficky laděných vhlédů do každodenností konkrétních postav, ani konstruovat modely chování a myšlenkových světů. Vědomě se obrací pouze k jednomu aspektu života měšťanek a obyvatelek středověkých měst, totiž k soužití, působení a střetávání se právních norem a praxe v úzké oblasti dědických a manželských práv. Pro snazší pochopení a vylíčení jevů je vždy nezbytné usilovat o poznání jejich pozadí, vymezení hranic a možností jednání jednotlivých aktérů v dobovém kontextu, a teprve s tímto zázemím se pokoušet o obecnější, případně subtilnější závěry. Platí to obzvláště v okruzích spojených s právní historií, jejíž nedostatečná znalost zkresluje dosažené výsledky. Nepochopení základních dobových reálií (např. absence testamentu v magdeburském právním okruhu) může vést k ukvapeným soudům, což se v poslední době ukázalo například v oblasti „abnormality“ měšťanských testamentů.²¹⁷

V právněhistorických studiích má tematika postavení ženy coby subjektu i objektu práva dlouhodobou tradici, což je s ohledem na samozřejmost právního jednání i samotné právní existence žen pochopitelné. Zejména záplava literatury z období vrcholného rozkvětu právní historie ovšem obvykle nesleduje úlohu ženy jako hlavní téma svého záběru, spíše v závislosti na metodě práce ji pojednává jako součást rozboru jednotlivých právních jevů nebo pramenů. Od druhé poloviny minulého století se situace

²¹⁶ Stručné kritické shrnutí české produkce Jana RATAJOVÁ, *Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii*, Kuděj 2005/1-2, s. 159-173; ukázkou různých přístupů k tématu jsou souhrny Jiří PEŠEK – Václav LEDVINKA (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, Documenta Pragensia 13, Praha 1996, nebo Milena LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002; pro období středověku stačí odkázat na přehled Edith ENNENOVÁ, *Ženy ve středověku*, Praha 2001 a literaturu citovanou v pozn. 3, k českým poměrům vedle příslušných oddílů v Martin NODL – František ŠMAHEL (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002, jsou to zejména studie Boženy KOPIČKOVÉ s přehledem starší literatury, např. *Ženská otázka v českém středověku*, Československý časopis historický 37, 1989, s. 561-574 a 682-696; též, *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské společnosti*, Práce Historického ústavu ČAV A-4, Praha 1992.

²¹⁷ Viz stať Martina NODLA, *Středověký testament jako abnormalita*, in: Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ (edd.), *Pozdně středověké testamety v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 73-85; pro srovnání stať z téhož sborníku Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Zásady testamentární praxe královského města na jihoněmeckém právu (na příkladu Brna)*, s. 39-53, představuje solidní základ pro další bádání.

mění a v souvislosti s rostoucím zájmem o dějiny žen se objevuje řada obecných i speciálně zaměřených prací, často kombinujících historicko-právní přístup s dalšími metodami výzkumu.²¹⁸ Zejména starší studie ovšem dostatečně nerozlišují charakter užívaných pramenů, což v případě tzv. normativních právních zdrojů vede k zkreslení a idealizování skutečnosti. Charakteristice středověkého způsobu písemného zachycování zvykových právních zásad jako procesu mnohem více ideálně preskriptivního než reálně deskriptivního charakteru²¹⁹ velmi dobře odpovídá situace v oblasti předpisů regulujících postavení žen, které byly vždy jen pasivním objektem těchto tvořivých snah bez možnosti jakkoli aktivně do nich zasahovat. Tím více vyniká nutnost komparace normy s právní praxí, navíc i zde je ve středověku vždy zásadním činitelem mužský prvek, od právních znalců přes přísedící soudů až po písaře zapisujícího výsledek právního jednání, popř. biřice svolávajícího nález veřejně před soudem. Archaický princip důvěry v právo, zachovávané cestou zvyku prostřednictvím mužů zkušených v soudním jednání, jen pomalu podléhá principu rozumového zdůvodňování rozsudku.²²⁰ Tento stav naprosté mužské převahy je zakotven nejen ve vrstvách právních, ale zejména v oblasti náboženské. Postačí zmínit obecně křesťanskou nauku o prvotním hříchu či názorovou orientaci středověkých myslitelů v čele s Tomášem Akvinským, ze značné části ženám přinejmenším nepřející.²²¹ Středověká právní norma přitom dlouhou dobu není pojmem srovnatelným s dnešní představou zákonů, neexistence jednotné moci zákonodárné vede k nesnadno uchopitelné právní partikularitě, nehledě k obtížím s jejím uplatňováním a případně sankcionováním v praxi. Proces kodifikace obou hlavních okruhů světských práv u nás – zemského a městského - je velmi pomalý a jeho výsledky lze v českých zemích sledovat v praktickém životě až od přelomu pozdního

²¹⁸ Shrnutí ve druhém svazku monumentálního díla Georges DUBY – Michelle PERROT (edd.), *Geschichte der Frauen, Band 2: Mittelalter*, hrsg. von Christiane KLAPISCH-ZUBER, Frankfurt-New York 1993; bibliografie další novější literatury k tématu viz např. <http://www.feministischer-juristinnentag.de/>, <http://www.feministisches-studienbuch.de/download/Rechtsgeschichte.pdf>.

²¹⁹ Výstižná formulace CLAUDIA OPITZ, *Frauenalltag im Spätmittelalter (1250-1500)*, in: *Geschichte der Frauen*, s. 284-285 (viz pozn. 3).

²²⁰ Hans HATTENHAUER, *Evropské dějiny práva*, Praha 1998, s. 239.

²²¹ Přehledně *Theologische Realenzyklopädie*, Band XI, W. de Gruyter – Berlin – New York 1983, heslo Frau, str. 436-441.

středověku a novověku, kdy Vladislavské zřízení zemské a Koldínův zákoník pro města vytvářejí pevnější rámec právního života a překonávají dosavadní rozkolísanost a libovůli, zatímco na zásadě písemnosti postavené právo církevní získává podstatně přesnější kontury již od dob monumentálního díla Gratianova.

Zejména v oblasti městského práva je velmi obtížné hovořit o jednotném systému, a to i v rámci tvořících se skupin dceřinných měst, zaštiťovaných právem mateřské obce. Při pohledu na rozmanité prameny městského práva a často nejistý způsob jejich aplikace v jednotlivých městských obcích je evidentní nevyhnutelná různorodost výsledných modelů. Pro poměry v království posledních Přemyslovců je důležité zjištění, že novotvary v podobě nově lokovaných měst nehledají vlastní cesty a postupy, což ostatně vzhledem k nesrovnatelně silnějšímu postavení panovnické moci než v sousedních částech římské říše není nijak překvapivé. Jak pro panovníka či případně další podněcovatele lokací, tak pro samotné aktéry založení je výhodnější využít funkční formy organizace opakovaně již osvědčené na mnoha místech, takže lze hovořit o přebírání již na určitém stupni vývoje ustálených institutů práva a správy. Odpadá tím fáze prvotního zápasu měst a jejich práva za samotnou existenci v soupeření se zvykovými systémy zemských práv. Celý proces v našich podmínkách usnadňuje skutečnost, že jeho hybatelem je od počátku ve velké míře nejvyšší moc ve státě, panovník.²²² Tento předpoklad přebírání vyspělejší praxe ovšem v českém prostředí naráží na tíživý nedostatek konkrétních dokladů, a to právě pro kritickou dobu vrcholné vlny městských lokací v průběhu 13. století. Zatímco pro oblast Brna a Jihlavy jsou již ve druhé polovině 13. století k dispozici shrnutí základních právních článků, pro sledovaný okruh magdeburského práva v severozápadních Čechách je situace podstatně horší.²²³ Přímou se nabízí otázka, co vlastně mohlo být v době vzniku a

²²² Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 118-121.

²²³ Obtíže činí i samotné vymezení územního rozsahu magdeburského práva vzhledem k proměnám v pozdním středověku, viz František HOFFMANN, *K oblastem českých práv městských*, Studie o rukopisech 14, 1975, s. 37-39, a jeho kritiku starší práce Antonína HAASE, *Právní oblasti českých měst*, Časopis společnosti přátel starožitností 60, 1952, s. 15-24, ; Výčet jednotlivých měst také Quido KASTNER, *Litoměřická právní oblast do počátku 17. století*, Litoměřicko 14, 1974, s. 67-84, mapa maximálního geografického rozsahu užívání litoměřického práva bez rozlišení časových rovin Oldřich KOTYZA – Jan SMETANA – Jindřich TOMAS a kol., *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 161.

formování zdejších nejstarších měst obsahem jejich práv? I při omezení pohledu jen na oblast budoucího litoměřického práva, tedy měst postupně přebírajících magdeburské právo prostřednictvím Litoměřic či později Litoměřicím právně podřízených, lze pouze konstatovat, že pro prvotní fázi jejich existence až do doby 80. let 13. století se pohybujeme čistě v rovině hypotéz. Jak vyplývá z nejstaršího dochovaného dokladu komunikace mezi Litoměřicemi a Magdeburkem z roku 1282, magdeburští šefové v té době neměli o právu užívaném v Litoměřicích žádné informace („obec prý založena naším právem“).²²⁴ Pravděpodobnost nějakého staršího kontaktu či sdělení práva, jako například známé naučení z Halle pro Neumarkt (Slezská Středa) z roku 1235 nebo potvrzení privilegia magdeburského arcibiskupa Wichmanna z roku 1188 pro Zlotoryje Jindřichem Bradatým v roce 1211,²²⁵ které by snad mezitím upadlo do zapomenutí, je prakticky nulová. Lze se jen dohadovat, že k zmiňovanému datu byl do Litoměřic zaslán svod právních článků snad obdobný tomu, který v roce 1261 a 1295 obdržela Vratislav. Potřeba písemného zachycení a tím i zpřesnění užívaného práva z litoměřické strany naznačuje rostoucí význam města jako centra právní oblasti, výslovně uznaný v roce 1325 Janem Lucemburským,²²⁶ a zároveň s jistým zpožděním odpovídá celoevropské tendenci k záznamu platného světského práva po IV. lateránském koncilu.²²⁷ Nejpozději od konce 13. století se tedy Litoměřice mohly opřít o písemný svod magdeburských práv, nejspíše založený na nějaké soudobé redakci Saského zrcadla či jeho mladších zpracování typu tzv. vikpildního práva,²²⁸ a jejich již v té době nepochybně významné právní postavení se ve vztahu k okolním městům dále upevnilo. Úzká součinnost panovnické moci a Litoměřic jako centra a nejvyšší stolice rozsáhlého právního okruhu, potvrzená opakovaně například v roce 1387, se zřejmě projevila i v jistém pocitu výlučnosti a s tím spojené

²²⁴ Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex Juris Municipalis Regni Bohemiae*, tomus II. (CIM II), Praha 1895, č. 11.

²²⁵ Viz Zbyszko GÓRCZAK, *Najstazse lokacje miejskie w Wielkopolsce (do 1314 r.)*, Poznań 2002, s. 74.

²²⁶ CIM II, č. 138.

²²⁷ Rolf LIEBERWIRTH, *Eike von Repchow und der Sachsenspiegel*. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil. – historische Klasse, Band 122, Berlin 1982, s. 20-21.

²²⁸ Pro představu o možných vzorech Ulrich-Dieter OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters. Band I.*, Köln-Wien 1990, zvl. s. 20-22; viz k tomu též výše v kapitole o nedochovaném sdělení z roku 1282.

konzervativnosti zdejšího práva. Formální a obsahová stálost je ostatně obecným rysem magdeburského práva vůbec, magdeburští šefové až do 15. století rozhodují výhradně na základě vlastních zvyklostí a psaného práva bez ohledu na případné odlišnosti v právních systémech dotazujících se měst.²²⁹ Mimořádnou rigiditu právního myšlení litoměřických šefů nejlépe ilustruje novověký elaborát z roku 1571, označovaný podle úvodních slov Extrakt, který byl v Litoměřicích na žádost Maxmiliána II. vypracován jako podklad pro práci na sjednocení městského práva v celé zemi. Často doslovně přebírá ustanovení Saského zrcadla a vikpilního práva a jako nevyhovující a zastaralý byl při kompilačních pracích na Koldínově Právech městských zcela zavržen.²³⁰ Tento Extrakt byl už jen labutí písni magdeburského práva v Čechách, neboť navzdory odporu zejména Litoměřic a Loun se v roce 1610 sněmovním usnesením o všeobecné platnosti Koldínovy kodifikace uzavřela jeho více než tři staletí trvající působnost. Pokud se tedy Litoměřice v roli vrchní právní stolice od vrcholného středověku až do 17. století opíraly stále o stejné prameny a na rozdíl od např. některých slezských měst zde nevznikly kromě pouhých opisů širokého spektra právních textů žádné podstatnější samostatné kodifikační pokusy, lze obdobnou rigiditu předpokládat u celé jim podléhající právní oblasti.

Výše uvedená konzervativnost ovšem neznamená naprostou neměnnost právního prostředí, neboť každodenní praxe i kontakty s dalšími okruhy nejen městského práva vyžadovaly reakce a případně i úpravy nevyhovujících institutů. Platí to velmi silně právě o okruzích manželského majetkového a dědického práva, které byly jednak vystaveny tlaku církve a jejích právních principů, a svůj vliv měla také postupná proměna životních podmínek v městském prostředí samém. Je nutné si uvědomit, že jeden z pilířů magdeburského městského práva, Saské zrcadlo Eikeho z Reggowa, je produktem první třetiny 13. století a odráží zvyky ještě podstatně starší, které vyhovují mnohem více agrární společnosti saského venkova než

²²⁹ Friedrich EBEL, *Die Spruchstätigkeit des Magdeburgem Schöppenstuhls für Niedersachsen*, s. 95-96, srv. pozn. č. 16.

²³⁰ Text včetně kritického Srovnání vydal Hermenegild JIREČEK (ed.), *Codex Juris Bohemici (CIB), Tomi IV. pars 5. Scripta jurisconsultorum saeculi XVI.*, Pragae 1883, s. 98-147; k tomu shrnutí Jaromír ŠTĚPÁN, *Litoměřický Extrakt z roku 1571. Příspěvek k dějinám magdeburského práva v Čechách*. In: *Miscellanea Historico-Iuridica*. Usp. Václav Vaněček, Praha 1940, s. 256-277.

potřebám peněžního hospodářství rozvíjejících se měst. Ačkoli vlastnictví nemovitosti ještě dlouho zůstává základem pojmu majetek, dědictví, stále důležitější roli hrají peníze, ať už v hotovosti nebo ve formě platů a úvěrů. Církev si od IV. lateránského koncilu mimo jiné úspěšně osobuje dohled nad dodržováním předpisů ohledně právoplatnosti křesťanského manželství, prosazuje jeho faktickou nerozlučitelnost mimo přesně stanovené případy, a zejména z hlediska starších zvykových práv tak omezuje dosavadní značnou volnost muže coby poručníka ženy. V této situaci nemůže ani městské právo zůstat stranou a zatímco v některých městech dochází k potřebným úpravám zákonodárnou iniciativou obce samé, byť i dodatečně posvěcenou vyšší mocí, pro české země je obvyklejší zásah panovnické autority, která ze své moci mění dosavadní zvyklosti. Tyto zásahy se týkají jak jednotlivých měst, tak celých skupin, což je například známý případ úpravy dědického práva pro královská města v Čechách v roce 1372, a zároveň se tím pokládají základní prvky pro budoucí sjednocení městských práv.

Nejprve budu věnovat pozornost nejdůležitějším kodifikačním pokusům a jejich vztahu ke sledovanému tématu, které byly známy a užívány v Litoměřicích, a tedy s velkou pravděpodobností zprostředkovaně i v dalších městech v dosahu jejich právního okruhu. Ojedinělý doklad existence jakékoli právní knihy v majetku města samozřejmě neznamená jistotu ohledně jejího skutečného užití, neboť praktická potřeba nutila města z různých okruhů seznámit se s právními odlišnostmi sousedů, ale v případě Litoměřic rozhodně v případě jednotlivých právních knih magdeburského práva nelze mluvit o nahodilosti a jejich užívání je dobře doložitelné. Poté se zaměřím na další doklady normativního či preskriptivního rázu, zejména zásahy panovnické moci do instituce dědického práva privilegii pro jednotlivé obce nebo celé skupiny královských měst. Stranou a úkolem do budoucna zatím zůstanou velmi zajímavé doklady vzniklé z činnosti odvolacích stolic a shromážděné v různých sbírkách právních naučení, obsahujících skutečně „živé“ právo, ovšem dosud naprosto nedostatečně zpracované. Mimo pozornost nezůstane ani důležitá komparace teorie prezentované právní normou s praxí na příkladu středověkých Loun, které

mají pro daný záměr k dispozici velmi vhodný a obsáhlý pramenný materiál v podobě dochované řady soudních knih od poloviny 14. století.

Dosud jedinou českou prací věnovanou přímo tématu „*gerade*“ je pojednání A. Haase, který na základě dlouholetého studia městských listin a městské problematiky vůbec podal stručný přehled vzniku a vývoje tohoto právního institutu.²³¹ Pracuje převážně s prameny normativního charakteru a právní praxe se dotýká jen v případě nejstarší městské knihy České Kamenice a několika právních naučení z Litoměřic. Dochází k závěru, že nejstarší zmínky o specifické úpravě ženské výbavy (v dobovém překladu z 15. století „nábytku“) z osmdesátých let 14. století jsou zároveň dokladem jejího ústupu stejně jako v sousedních oblastech saských a polských. V obdobném duchu je vedena další studie téhož autora, věnovaná otázce vdovského dědického podílu v městském právu.²³² Z přehledových prací věnovali tomuto tématu větší pozornost M. Stieber a T. Saturník, novější studie chybí.²³³ Rozsahem nevelké, zato hutné a výstižné je heslo *gerade* v Ottově slovníku, které fundovaně shrnuje obsah pojmu a jeho charakteristické rysy.²³⁴ Převážně na pramenném materiálu lounské provenience je založeno heslo *grad* v Gebauerově staročeském slovníku.²³⁵

Naproti tomu německojazyčná právní literatura věnovala zejména v 19. a v první polovině 20. století značné úsilí zkoumání nejen *gerade*, ale celého právního systému Saského zrcadla. Jejím charakteristickým rysem je bohužel nejednoznačnost závěrů v konkrétních záležitostech, kdy na základě téhož zkoumaného materiálu badatelé docházejí k zcela opačným výsledkům. Přehled o výskytu tohoto institutu ve vydaných pramenech starší doby poskytuje *Deutsches Rechtswörterbuch*, dostupný nyní i v internetové podobě.²³⁶ Pro okruh manželského majetkového práva má dosud takřka zakladatelský význam rozsáhlé dílo R. Schrödera, sice v jednotlivostech

²³¹ Antonín HAAS, „Ženský nábytek“ v oblasti českého městského práva, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity 9, 1960, s. 141-150.

²³² Antonín HAAS, *Omezení odúmrti a vdovská třetina v starém českém městském právu*, Právně historické studie 17, 1973, s. 199-218.

²³³ Miloslav STIEBER, *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*, Praha 1923, s.213; Tomáš SATURNÍK, *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*, Praha 1945, s. 163.

²³⁴ *Ottův slovník naučný*, díl 10., Praha 1896, heslo *Gerade*.

²³⁵ Jan GEBAUER, *Slovník staročeský*, díl I., Praha 1903.

²³⁶ Viz <http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw/>.

zastaralý, ale dosud jednoznačně nejúplnější přehled problematiky. Chápe *gerade* jako proměnlivý komplex majetku nerozlišitelný od ostatních movitostí v moci muže a oddělený teprve po skončení manželství.²³⁷ Svou cenu dosud má i velmi obsáhlý souhrn F. von Martitze, zejména pro svou bohatou pramennou základnu, ačkoli o něm platí totéž co o výše zmíněném díle R. Schrödera, že totiž řada závěrů byla novějším bádáním antikvována.²³⁸ Více či méně detailní pohled na *gerade* se pak stal pevnou součástí mladších kompendií dějin německého soukromého práva až po výborné shrnutí K. Kroeschella, který mimo jiné nastolil otázku výkladu klíčové pasáže týkající se výčtu ženské výbavy a poukazuje na její možné nepochopení již v rané fázi opisování textů Zrcadla.²³⁹ Zajímavým pokusem o překonání výzkumů zaměřených výhradně na saské či obecně severoněmecké prameny byl příspěvek P. Hradila k teoretickým podkladům tohoto právního institutu, kde dokazuje existenci obdobné zvyklosti i v dalších okruzích městského práva, zejména jihoněmeckého. Ohledně podstaty této právní zvyklosti dochází k závěru, že se jedná vlastně o nevěstou vnesenou výbavu, kterou coby vdova dostává zpět.²⁴⁰ Vliv církve na starší německé dědické právo přiblížil A. Schultze, zejména v otázkách vlivu původně římského testamentu a jeho vztahu k dědickým zvyklostem městských práv.²⁴¹ Obtížně dostupná je řada nepublikovaných disertací věnovaných tématu během 20. století, jejich výběr přináší literatura k heslu *Gerade* v *Lexikon des Mittelalters*.²⁴² Z novějších prací se sledovaného tématu blíže dotýká F. - W. Fricke, který formou krátkého přehledu shrnuje problematiku manželského práva a snaží se na základě komparace sjednotit často dosti odlišná stanoviska starší literatury.²⁴³ Podstatně širší záběr má M. Rummelová, zaměřující se na postavení ženy ve středověkém saském

²³⁷ Richard SCHRÖDER, *Das eheliche Güterrecht Deutschlands in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*, Berlin 1875.

²³⁸ Ferdinand von MARTITZ, *Das eheliche Güterrecht des Sachsenspiegels und der verwandten Rechtsquellen*, Leipzig 1867, zvl. s. 80-139, 238-367.

²³⁹ Karl KROESCHELL, *Deutsche Rechtsgeschichte*, Band 1, Opladen 1999.

²⁴⁰ Paul HRADIL, *Zur Theorie der Gerade*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanische Abteilung (ZRG (GA)) 31, 1910, s. 67-130.

²⁴¹ Alfred SCHULTZE, *Der Einfluss der Kirche auf die Entwicklung des germanischen Erbrechts*, ZRG (GA) 35, 1914, s. 75-110.

²⁴² *Lexikon des Mittelalters* (LMA), CD-ROM Ausgabe, 2000, heslo *Gerade*.

²⁴³ Friedrich-Wilhelm FRICKE, *Das Eherecht des Sachsenspiegels*, Frankfurt am Main 1978.

zemském právu na základě Saského zrcadla jako celku. Sleduje nejen její právní pozici (způsobilost k právnímu jednání, otázka poručnictví muže), ale detailně interpretuje jednotlivé oblasti manželského, dědického a trestního práva a kritickým zhodnocením dosavadních výkladů koriguje některé starší představy. Podle jejího názoru jmění manželky přechází v důsledku sňatku a následného mužova poručnictví do vlastnictví manžela, a ačkoliv žena zůstává skrytě vlastníkem, nemá vlivem manželovy *gewere*²⁴⁴ ani volné dispoziční právo, což platí i pro *gerade*, spojenou během manželství s ostatním movitým jměním muže. V saském právu zachyceném Saským zrcadlem se tedy udržuje dlouhodobě princip dočasného spojení majetku v manželství pod pravomocí muže, přičemž tato majetková jednota trvá jen po dobu existence svazku, a je tedy pouze vnějšková a časově omezená na rozdíl od principu skutečného spojení majetku manželů s odpovídajícími dopady na dědické právo, známého ze Švábského zrcadla a dalších právních sbírek.²⁴⁵

Fenomén ženské výbavy *gerade* nestojí v soustavě magdeburského práva jako nějaký solitér, ale spolu s mužskou obdobou zvanou *heergewäte* a dalšími specifickými instituty (*musteil*, *leibzucht*) tvoří propracovanou součást systému manželského vlastnického a dědického práva a svými některými aspekty se řadí na pomezí obou zmíněných právních oblastí. Pro přiblížení jeho významu je nezbytné nejprve alespoň stručně nastínit některé charakteristické rysy postavení ženy ve středověkém magdeburském právu obecně. Je přitom dobré si uvědomit, že ačkoli v přehledech vývoje středověkého práva bývá tento institut řazen zcela samozřejmě do oddílu soukromého práva, je to ve skutečnosti jen novodobá systematizace bez opory v pramenech. Středověk neznal striktní rozlišení soukromého a veřejného práva v dnešním významu, dobové právní myšlení je spíše konkrétní, navíc v rámci magdeburského práva neexistovala žádná definitivní kodifikace a proces aplikace práva se opírá jen o výklad

²⁴⁴ Viz níže pozn. č. 247.

²⁴⁵ Mariella RUMMEL, *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel – Landrecht*, Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris 1987, zvl. S. 130-181; M. STIEBER, *Dějiny soukromého práva*, s. 227, odlišuje tyto dva systémy jako formální a statkové společenství.

mezerovitě nakupených nálezů šefů, podpořených neméně nesystematickými sbírkami práva typu vikpildní knihy.²⁴⁶

Ve starším germánském právu je žena zcela v rukou muže, ať už manžela či nejbližšího mužského příbuzného. Osoba neschopná nosit zbraň není plnoprávná a potřebuje i právní ochranu. Muž vystupuje při právních jednáních coby její poručník čili *vormund*,²⁴⁷ a ženě je tak do značné míry znemožněno samostatné vystupování a hájení svých práv. To platí ovšem pouze pro jednání před soudem, jehož význam pro veškeré soukromoprávní pořízení je v oblasti magdeburského práva mimořádný, žena je jinak samostatně způsobilá k právním úkonům mimo soud. Pro další vývoj je důležité, že i provdaná žena zůstává členem své širší pokrevní rodiny a nevstupuje do příbuzenského vztahu s mužem.²⁴⁸ Tyto principy přežívají dlouho do středověku i v městských právech obecně a jen postupně se zmírňují pod vlivem křesťanského chápání ženy jako rovnocenného partnera v manželství, která se v něm tak podílí na sociálním statutu manžela s patřičnými důsledky pro její vlastní postavení. Svou roli hraje i postupný rozpad tradičních rodových struktur, patrný zvláště v městském prostředí. Výrazem archaického poručnictví je v manželském vlastnickém právu přetrvávající správa (nikoli plné vlastnictví, zvláště u nemovitostí) veškerého společného majetku mužem, jen pomalu směřující k majetkovému spoluvlastnictví. Obvyklá pouhá správa společného majetku mužem s užívacím právem (formální společenství²⁴⁹) je zvýrazněna neexistencí vzájemného dědického práva mezi manželi, kdy po zrušení svazku se movitý a nemovitý majetek dělí mezi stranu muže a ženy podle zvláštních pravidel. Z toho důvodu se rychle rozvíjí princip vzájemného darování majetku mezi manželi, zejména s ohledem na předpokládaný budoucí vdovský stav ženy, který nejprve zmírňuje a posléze i vytlačuje starší právní úpravy, mezi jinými i *gerade*.²⁵⁰ Již Saské zrcadlo ruší některé starší dědické zvyklosti znevýhodňující ženu, v městském právu pak během vrcholného a

²⁴⁶ F. EBEL, *Des spreke*, s. 476-477.

²⁴⁷ M. RUMMEL, *Die rechtliche Stellung*, s. 120, rozlišuje obecný výraz *munt* pro moc vztahující se k osobě a k tomu protiklad *gewere* coby panství nad věcí.

²⁴⁸ R. SCHRÖDER, *Das eheliche Güterrecht*, s. 3; F.-W. FRICKE, *Das Eherecht*, s. 6-7.

²⁴⁹ Tak M. STIEBER, *Dějiny soukromého práva*, s. 227.

²⁵⁰ Shrnutí Michaela HRUBÁ, „*Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.*“ *Pozůstalostní praxe a genda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002, s. 47-78.

pozdního středověku mizí i přednost synů před dcerami, což vede k preferenci užší rodiny vhodné pro městské prostředí oproti vesnické snaze zachování majetku v rámci širší rodiny.²⁵¹

Znevýhodnění ženy v dědickém právu kompenzuje zvyk obdarovávat ji věnem, kompenzační charakter má i dosud ne zcela jednoznačně pojímaná ženská výbava zvaná *gerade*. Starší význam slova (též *rade*, *rheda* či *mahalareda*, *paraphernalia*, *supellectilis*²⁵²) označoval snad věci náležející k ozdobám nevěsty. V saském zemském a následně i v magdeburském městském právu je to zvláštní soubor movitých věcí, které jsou jednoznačně charakterizovány svou podstatou a využitím coby věci ženské, vlastně výbava domácnosti náležející během trvání manželského svazku do užívání hospodyně.²⁵³ Protože při uzavření manželství se všechny movitosti vnesené ženou dostávají do moci (*gewere*) muže, je během trvání svazku *gerade* formálně i právně nevydělená a konkrétně se definuje se teprve po jeho zrušení. Tehdy zároveň s koncem společné správy majetku dochází k jeho dělení, přičemž podle obvyklého germánskoprávního principu mají rozdílný osud movité a nemovité věci. Zatímco nemovitosti prokazatelně náležející původně muži či ženě dědí zvláště jejich nejbližší pokrevní příbuzní, v případě movitého majetku je princip odděleného dědění podle původu věcí porušen. Vlastnictví nemovitosti je totiž jednoznačně dokazatelné, ovšem v množství movitých věcí tvořících výbavu domácnosti se po delší době původní vlastník určuje obtížně. Proto je uměle určen soubor věcí připadajících ženě bez ohledu na jejich původ, oddělen z masy společně spravovaného majetku a předán buď vdově, nebo nejbližší pozůstalé ženské příbuzné; zbytek movitostí poté připadá straně mužových dědiců. Výbava domácnosti tak vlastně svým způsobem trvale zůstává v oběhu mezi generacemi v rodině – nejprve jako součást věna vneseného do manželství, poté je užívána během trvání svazku a po jeho zrušení přechází opět ve formě věna do nové domácnosti. Tento princip odlišného dědění muže a ženy je pochopitelně životaschopný jen tehdy, pokud se dědická práva liší podle

²⁵¹ F. EBEL, *Des spreke*, s. 480-482.

²⁵² Jakob GRIMM – Wilhelm GRIMM, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1854-1960, heslo *gerade*; srv. W. BUNGENSTOCK, heslo *gerade* v *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*, hg. von Adalbert Erler und Ekkehard Kaufmann, 5 Bd., 1971-1998.

²⁵³ Viz pozn. 245.

pohlaví, a v městském právu proto úměrně s emancipací ženy vůči dědickým právům muže postupně mizí. Soubor věcí tvořících *gerade* bývá v právních sbírkách a naučeních detailně určován více či méně obsáhlým výčtem jednotlivin a změny v těchto katalozích jsou samy o sobě zajímavým svědectvím o proměnách životních podmínek žen a jejich postavení v městské společnosti v různých fázích vývoje magdeburského městského práva.²⁵⁴

²⁵⁴ P. HRADIL, *Zur Theorie*, s. 68-79; R. SCHRÖDER, *Das eheliche Güterrecht*, s. 5-25.

IV.1 Saské zrcadlo

Základním pramenem jak pro uplatňování, tak i pro zpětné poznání městského práva jsou právní knihy definované obvykle jako soukromá sepsání, v nichž zkušené praktici zachycují zvykové právo určité oblasti, převážně v národních jazycích.²⁵⁵ Počátky a rozvoj magdeburského práva jsou spojeny s nejznámější střeoevropskou právní knihou a východiskem většiny mladších právních knih střeoevropského prostoru, tzv. Saským zrcadlem. Mimořádná autorita této právní knihy byla podpořena domněnkou o jejím potvrzení Karlem Velikým a zejména právní předpisy v části zvané *Landrecht*, tj. zemské právo, došly mimořádné obliby a využití v městském prostředí, ačkoli se paradoxně města právě vůči venkovskému prostředí ostře právně vymezovala. Značná nesystematičnost Saského zrcadla (je to vlastně nejstarší německý prozaický text) byla nepodstatná vzhledem k praktické potřebě písemného zachycení práva a snaze o sjednocení dosavadních zvyklostí, navíc další vývojem vznikají glosované (=aktualizované) verze a městští šefové tak mají k dispozici autoritativní shrnutí užívaného práva.²⁵⁶ Jeho znalost v Litoměřicích je nepochybná nejpozději od konce 13. století, ať už v podobě samostatného opisu, nebo zprostředkovaně v jedné z přepracovaných variant tzv. vikipildního práva.²⁵⁷ Nejstarší dochované právní rukopisy se vztahem k Litoměřicím jsou ovšem převážně mladší, z větší části až z druhé poloviny 15. století.²⁵⁸ Zajímavým dokladem užívání Saského zrcadla v českých zemích je známé zavržení čtrnácti článků této sbírky Řehořem XI. v roce 1374 (tzv. *articuli reprobatii*) z podnětu augustiniána Jana Klenkoka, kdy byl nález vyhlášen mezi jinými

²⁵⁵ Ulrich-Dieter OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters, Band I, Beschreibung der Rechtsbücher*, Köln-Wien 1990, s. 19-20; dodnes cenné jsou poznámky Václava VOJTÍŠKA, *O právních rukopisech města Německého Brodu*, in: *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, zvl. s. 116-122.

²⁵⁶ R. LIEBERWIRTH, *Eike von Repchow*, s. 43-49.

²⁵⁷ Srv. Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O právních rukopisech města Litoměřic*, *Časopis českého musea* 53, 1879, s. 143-153 a 54, 1880, s. 542-558; přehledně též Otto PETERKA-Wilhelm WEIZSÄCKER, *Beiträge zur Rechtsgeschichte von Leitmeritz*, Prag 1944, s. 37-42, a *Průvodce po rukopisných fondech v České republice, díl II.*, MARIE TOŠNEROVÁ (red.), *Rukopisné fondy archivů v České republice*, Praha 1998, s. 133-114. Obširná bibliografie k Saskému zrcadlu viz U.-D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher*, s. 87-94, která doplňuje starší přehled u G. KISCH, *Sachsenspiegel-Bibliographie*, ZRG (GA) 90, 1973, s. 73-100.

²⁵⁸ František HOFFMANN, *Rukopisy městských práv v knihovně Národního muzea v Praze*, *Studie o rukopisech* 15, 1976, s. 21-24; U.-D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher*, Band II, s. 644 an.

arcidiecézemi také pro arcibiskupa pražského.²⁵⁹ Katalog *gerade* podle vydání K. A. Eckhardta z roku 1933 otiskl ve svém článku již A. Haas, ovšem neúplně, a doplnil jej českým překladem z rukopisu z počátku 15. století, uloženého v Národním archivu, který se od Eckhardtovy edice podstatně odlišuje.²⁶⁰ Pro srovnání s dalšími prameny není od věci uvést zde příslušnou pasáž článku 24, 3 Zrcadla v plném znění:

„Unde alliz daz zu der råde hôrt, daz sint alle schâph unde gense, kesten mit opgehavenen leden, al garn, bedde, pole, kussene, lînlakene, dischlakene, dwêlen, badelakene, beckene, lûchtere, lîn, unde alle wîphliche cleydere, vingerlîne, unde armgolt, tzapel, saltere, unde alle bûke, die zu goddes dienste hôret, (die vrowen pleget to lesene),²⁶¹ sedelen unde laden, teppedhe, ummehank unde ruchelaken unde al gebende. Diz ist das zu vrowen rode hôret. Noch ist manger hande cleinôte, daz in hôret, al ne nenne ich is nicht sunderlîche, else borst unde schêre unde spêgele. Al laken ungesneden zu vrowen cleyderen, golt noch silver ungeworcht, daz ne hôret den vrowen nicht. Swaz sô boven diz benûmete dinc ist, daz hôret alliz zu deme erve.“²⁶²

V českém doslovném překladu by tento článek zněl asi takto: „A to vše, co patří k výbavě, to jsou všechny ovce a husy,²⁶³ truhly s víky, všechna příze, lůžko, polštáře, podušky, prostěradla, ubrusy, osušky, ručníky, umývadlo, svícný, plátno a všechny ženské šaty, prsteny, náramky, věnečky, žaltáře a všechny knihy náležité k bohoslužbě, které ženy čtou, stolice a truhlice, koberce, závěsy a opony a všechny čelenky. To vše patří k ženské výbavě. Jsou i další maličkosti, které k ní náleží a které zvlášť nejmenuji, jako hřebeny, nůžky a zrcadla. Žádné látky nepostřižené na ženské šaty a

²⁵⁹ J. ČELAKOVSKÝ, *O právních rukopisech*, s. 145; R. LIEBERWIRTH, *Eike von Repchow*, s. 48; Christopher OCKER, *Johannes Klenkok: a Friar's Life*, c. 1310-1374, Philadelphia 1993, s. 42-68.

²⁶⁰ Srv. A. HAAS, *Ženský nábytek*, s. 141.

²⁶¹ Mladší dodatek k třetí recenzi *Zrcadla*, srv. pozn. č. 265, s. 7.

²⁶² Karl August ECKHARDT (ed.), *Sachsenspiegel Landrecht. Fontes Iuris Germanici Antiqui*, Hannover 1933. Vzorovým způsobem včetně promyšleného vyhledávacího systému je zpřístupněn tzv. wolfenbüttelský rukopis, jedna ze čtyř dochovaných iluminovaných verzí *Zrcadla*, na <http://www.sachsenspiegel-online.de/export/index.html>, jenž na foliu 17r přináší instruktivní zobrazení téměř všech v textu pojednávaných věcí z ženské výbavy.

²⁶³ Dohady o nepochopení původního textu opisovači a záměně scâp – skříň za schâph – ovce a gense – celý za gänse – husy jsou sice důvtipné, leč pro dobovou realitu bezcenné vzhledem k tomu, že v mladších překladech se jednoznačně objevují husy s ovci, a tedy byly tak chápány a užívány v běžném právním životě, srv. M. RUMMEL, *Die rechtliche Stellung*, s. 141.

nezpracované zlato a stříbro ženám nenáleží. Cokoliv jiného kromě jmenovaných věcí náleží k erbe (dědictví muže).“

Ačkoli výčet věcí v katalogu je poměrně obsáhlý, zcela jistě nepokrýval v úplnosti všechny k ženské výbavě náležející věci. Přesto poslední věta jednoznačně říká, že vše ostatní připadá muži nebo jeho dědicům a žena na to již dále nemá žádný nárok. V praxi se ovšem postupovalo volněji podle konkrétní situace, jak na to ukazuje třeba i A. Haasem uvedený český překlad, který oproti původnímu textu přináší detailnější výčet domácí zvěře i některé další kusy vybavení domácnosti. Kromě samotného katalogu ovšem Saské zrcadlo upravuje další osudy ženské výbavy řadou předpisů, z nichž alespoň některé zasluhují bližší pozornost. Jak již bylo uvedeno výše, během trvání manželství se existence *gerade* navenek nijak neprojevuje. Teprve po jeho zrušení (obvykle smrtí jednoho z manželů, ovšem je možné i prohlášení neplatnosti) končí také dosavadní správa majetku v rukou muže a dochází k dělení v tom okamžiku existujícího souboru. Nemovitosti se vracejí na stranu svého původu, což je tak samozřejmé, že to podle Zrcadla ani nevyžaduje zvláštní právní úpravu, a movitosti se dělí na *gerade* a všechny ostatní.

Pokud manželství skončí prohlášením neplatnosti, je praxe stejná jako v případě poručnictví nad nezletilými - bývalý manžel je povinen ženě v nezměněné podobě vrátit vše, co do svazku vnesla, tedy kromě *gerade* i všechn prokazatelně její majetek.²⁶⁴ Navíc jí zůstává i *leibzucht* čili doživotní užívací právo k nemovitostem darovaným jí před soudem a *musteil*, případně i jiné věci slíbené jí mužem.²⁶⁵ Jiná situace nastává při úmrtí manžela. Manželské jmění se rozpadá na několik částí, které jsou postupně oddělovány a připadají buď dědickým či na základě vlastnického práva různým stranám. Žena má po oddělení *heergewäte* čili mužské výbavy a jejím předání nejbližšímu příbuznému zemřelého po meči nárok na *morgengabe*, což je záležitost zejména šlechtického prostředí, a vlastnickým právem získává vdovskou *gerade*. Pokud byla některá z věcí za života manžela jím zastavena, je nutné ji nejprve vyplatit. Zvláštním institutem zajišťujícím nutnou obživu vdovy je *musteil* čili poloviční díl potravin

²⁶⁴ A. HEUSLER, *Institutionen des deutschen Privatrechts II*, Leipzig 1886, s. 395.

²⁶⁵ *Saské zrcadlo* III 74.

existujících v den úmrtí muže v domácnosti, zatímco druhá polovina připadá dědicům. Prvních třicet dní po úmrtí manžela je navíc vdova chráněna zvláštní lhůtou, během níž sice dědicové mohou přijít dohlížet na jim připadající dědictví, ale nemají vůči němu ani vdově žádné právo.²⁶⁶ Teprve po třiceti dnech se dědicové mohou ujmout svého dědictví, tedy pozemků a zbylého movitého majetku, a právní úprava pamatuje i na případné komplikace s vydáním patřičných podílů.²⁶⁷ Stejně jako v případě zrušení manželství z důvodů neplatnosti má i vdova nárok na doživotní *leibzucht* na nemovitostech vzdaných před soudem, a to dokonce i v případě opětovného sňatku, a toto právo může ztratit jedině špatnou správou takto svěřeného majetku.²⁶⁸ I z tohoto neúplného přehledu je zřejmé, že postavení vdovy bylo právně i hmotně poměrně dobře zajištěno a ve srovnání s dobou manželství získala i větší dispoziční volnost a navíc nebyla nijak omezována pro případný další sňatek.

Po smrti ženy se do jisté míry opakuje týž postup jako v případě úmrtí muže. Nemovitosti jsou rozděleny podle svého původu mezi mužské a ženské dědice a rovněž *gerade* je oddělena z masы movitého majetku. Saské zrcadlo v tomto případě přímo určuje dva způsoby, jakými žena zůstává dědicí: svou *gerade* dědičným právem na nejbližší ženskou příbuznou (tzv. *niftelgerade*) a nemovitosti nejbližší příbuzné osobě bez rozdílu pohlaví.²⁶⁹ Z toho vyplývá, že všechny ostatní movité věci bez ohledu na jejich původ připadají muži. Kromě toho měl nárok také na část věcí z ženské výbavy, konkrétně mu nejbližší příbuzná zemřelé přebírající *gerade* byla povinna vydat lůžko v tom stavu, v jakém bylo za života manželky, dále jeho stůl s ubrusem, lavici s poduškou a stoličku s polštářem.²⁷⁰ Téměř totožný výčet je předepsán i v opačném případě při vydávání *heergewäte*, kdy má vdova kromě meče, osedlaného koně a nejlepšího brnění navíc přidat lůžko s poduškami, dvě umyvadla a ručník.²⁷¹ Ačkoli se toto ustanovení evidentně týká šlechtického prostředí, lze jej v našich podmínkách sledovat i v pozdním středověku. Účel obou podobných právních úprav je totožný, totiž zajistit

²⁶⁶ Srv. Saské zrcadlo I 22, 1; 24, 1-4.

²⁶⁷ Saské zrcadlo III 15, 2.

²⁶⁸ Saské zrcadlo I 21, 2.

²⁶⁹ Saské zrcadlo I, 27, 1.

²⁷⁰ Saské zrcadlo III 38, 5.

²⁷¹ Saské zrcadlo I 22, 4.

základní vybavení domácnosti pro dědice, u nějž lze očekávat potřebu věcí tohoto druhu. Zřejmě ze stejného důvodu se mezi dědice ženské výbavy dostává se stejným podílem i bratr pozůstalých dcer, pokud nastoupil dráhu světského duchovního, není dosud zajištěn žádným beneficiem a lze tedy předpokládat, že zařízení domácnosti pro něj bude výraznou pomocí. On sám už dále v dědictví žádnou zvláštní výbavu nezanechává.²⁷² Nárok na podíl na matčině výbavě ovšem ztrácí již dříve „vybytá“ čili právně oddělená a provdaná dcera, ačkoli matčiny nemovitosti dědí rovným dílem obě. Při dělení majetku mezi sourozence je nutné všechny nároky na movitosti dokazovat přísahou – s výjimkou *gerade*. Opět zde vystupuje její zvláštní charakter, vymykající se běžným principům dědického práva. Oba druhy *gerade* v případě, že se nepřihlásí žádný dědic, jsou po třiceti dnech předány rychtáři do úschovy na rok a den a pokud ani po této lhůtě není vznesen oprávněný nárok a uznán soudem, zůstávají mu k volnému použití.²⁷³

Je zřejmé, že Saské zrcadlo coby produkt venkovského prostředí zachovává starší princip odlišného dědění ženy a muže se zvýhodněním mužské strany, což odpovídá zásadnímu významu pozemkového majetku a snahám o jeho zachování v rámci pokrevního příbuzenstva. Manželé po sobě vzájemně nedědí nemovitosti ani movitosti, neboť při uplatnění dědického vztahu by docházelo ke ztrátě majetku pokrevní rodiny ve prospěch jiného rodu. Prakticky neřešitelnou otázkou přitom z dnešního pohledu zůstává, do jaké míry jsou nastíněná pravidla výrazem přání jejich spisovatele, do jaké míry odrážejí dobovou realitu a zda byla v této podobě skutečně uplatňována. Protože ale zásady Saského zrcadla díky dalším zpracováním v podobě magdeburského městského práva přežívají a šíří se po rozsáhlých oblastech střední a východní Evropy, je jejich znalost pro přiblížení dalších osudů *gerade* nezbytná.

²⁷² *Saské zrcadlo* I 5, 3.

²⁷³ *Saské zrcadlo* I, 28.

IV.2 Vikpildní právo

Tato nejdůležitější magdeburská právní kniha, vznikající postupně od roku 1260 jako soukromé shrnutí užívaného městského práva na základě starších pramenů (Schöffrecht, Weichbildrecht, Weichbildchronik a dalších) a později glosovaná, došla i díky překladům do latiny a češtiny během 14. a 15. století nejen v prostředí českých měst značného rozšíření jako tzv. Vulgáta.²⁷⁴ Dochované rukopisy původně užívané v Litoměřicích ovšem pocházejí převážně až z 15. století, kdy v souvislosti se změnami v národnostní a jazykové skladbě v mnoha městech severní poloviny Čech dochází k překladům základních příruček magdeburského práva do češtiny.²⁷⁵ Pravděpodobně ve druhé polovině 14. století byl v Litoměřicích možná přímo sepsán, ale především s vysokou mírou pravděpodobnosti užíván výpravný německojazyčný rukopis vikpildního práva, z nějž se dochoval jen zlomek (články 15 a 16) vydaný A. Berntem.²⁷⁶ Pro srovnání s textem Saského zrcadla a rámcovou představu o změnách, k nimž během vývoje městského práva došlo, užívám pasáž ze starého německo-latinského vydání A. Danielse, F. Grubena a F. J. Kuehnse.²⁷⁷ Ačkoli se jedná o edici z pramene mimočeské provenience, míra shody například s podstatně mladším českým překladem vikpildního práva z pera litoměřického písaře Jakuba Koženého z Krbové z roku 1469 je překvapivě velmi vysoká, lépe řečeno jde o doslovný překlad, což potvrzuje tezi o značné rigiditě právního myšlení v širším prostoru magdeburského práva.²⁷⁸ Autoritativní pojetí úvodních článků právní sbírky ostatně nepřipouští žádné pochybnosti o závažnosti zde podávaných právních zásad, autor zjevně zamýšlel podat definitivní přehled problematiky. Podobně jako Zrcadlo se totiž také Vulgáta zaštiťuje císařskou autoritou, konkrétně Ottou Velikým, který založil

²⁷⁴ Přehledně U. – D. OPPITZ, *Deutsche Rechtsbücher*, Band I., s. 47-48; LMA, heslo *Weichbild*.

²⁷⁵ Srv. J. ČELAKOVSKÝ, *c. d.* v pozn. 259.

²⁷⁶ Alois BERNT, *Ein geschriebenes deutsches Stadtrecht von Leitmeritz aus dem 14. Jahrhundert*. Mitteilungen des Vereines für die Geschichte der Deutschen in Böhmen (MVGDB) 42, 1904, s. 185-202; úvahy o užívání této právní knihy W. WEIZSÄCKER, *Leitmeritz in der sudetenländischen Stadrechtsgeschichte*, Prag 1944, s. 38-39; podle sdělení dr. Kotyzové se tento zlomek v SOKA Litoměřice nepodařilo dohledat.

²⁷⁷ D. DANIELS – F. GRUBEN – F. J. KUEHNS (edd.), *Das saechsische Weichbildrecht. Rechtsdenkmäler des deutschen Mittelalters I*, Berlin 1857 (dále *Vulgáta*).

²⁷⁸ Rukopis je uložen v knihovně parlamentu ČR a jednoduchým způsobem zpřístupněn v digitalizované podobě na <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/CS/descr.htm>.

Magdeburk a podle autora jej obdařil tímto právem. Pro právní poměry 14. století, kdy se tato sbírka v mnoha redakcích definitivně formuje, je velmi zajímavá zmínka o zemích a městech odvolávajících se do Magdeburka, mezi něž jsou zcela samozřejmě řazena i města z Čech.²⁷⁹ Problematika *gerade* je na rozdíl od Zrcadla přehledně shrnuta do článku číslo 23:

„Wolt ihr horen unde vornemen, waz zu der gerade gehorit. Do gehoren zu alle wipliche kleidere, unde gesnyttene tuchere, wullen unde lumen, daz frouwen phlegen zu tragen, unde yn iren weren zu haben, unde alles golt unde silber, daz do geworcht ist zu frouwen gezirde, alle vorspan unde vyngerlyn, beslagene gortil, unde syde, geworcht, armgolt, unde ummehenge, sperlachen unde lynlachen, unde badelachen unde vorhenge, bette, phole, kussen, tischlachen, phannen, die man uzmittet unde einen waschkessil, lien unde flachz, garn, roe unde gesoten, buchere, die dy frouwen sollen lesen, gense, enten, schaff, dy vor dem hirtem ghen.

Waz aber ir mann eyn kramer, zo daz er veilen kouff hatte, alzo schalunen, tepte, daz mag die wittwe nicht behalden wenn alzovil, alzo zu irem kamergewande gehoret ader zum hochsten izlichz drie stucke.

Waz er aber eyn gastgebe, so daz er vil bette hatte yn der gastkamere, sy mag dorane nicht mer behalden, wenn alzo hievor gesprochen ist.

Stirbt eynem mane sien wip, ire nehiste nyftile nympt die gerade. Die sal dem manne sien bette berichten, alzo is stunt, do syn wip lebete, unde sine bangk mit einem phole, unde sinen tisch mit eynem tischlachen, unde eyn hanttuch, unde sinen stul mit eynem kussin. Die nehist gespinne nympt kein musteil.“²⁸⁰

Ve výše zmíněném takřka doslovném českém překladu Jakuba Koženého zní příslušná pasáž takto:

„Chceš-li věděti a rozuměti, co jest grod a co k tomu přísluší, k tomu sluší všecko ženské rúcho a přikrojené šaty vlněné a lněné, kteréž paní mají obyčej nésti neb v nich choditi a kteréž pod svú mocí mají; všecko zlato a stříbro, kteréž zděláno jest k ženské okrase, všecky zápony, prsteny, tkanice, hedvábné košilky, loketní spínadla, kortiny, koltry, prostěradla, peřiny,

²⁷⁹ Srv. c. d. v pozn. č. 277, článek 10, podle nějž se mají „...Eapropter omnes de Polonia, Bohemia, de marchia Misnensi et Lusacensi, civitatibusque illis subjectis, qui (!) jure Maydeburgensi locatae sunt“ odvolávat do Halle a přes něj do Magdeburku.

²⁸⁰ *Vulgáta* 23, 1-4.

cechly, rubáše, peří, polštáře, podušky, ubrusy, pánve, kteréž nájemné jsú a všeliké osobě kteréž z peněz najímají, a jeden kotel, v kterémž vobařejí přízi, a jiné šatství, koudel a len, příze obařená i neobařená, knihy v kterýchž ženy čtú, husy, kačice, ovce, kteréž před pastýře obecného ženú a jdú.

Ale byl-li jest muž její kramář, tak že jest prodával čalouny, hrnce neb jiné věci, toho žena nic nemůž míti, jedno tak mnoho což k její komoře potřebí jest, anebo nejvýše toho každého tři kusy.

Pak-li jest byl muž ten takový hospodář, že jest hosti choval a mnoho peřin měl na ložnicích svých, z toho žena nemůž více obdržeti než jakož napřed položeno jest.

Umře-li jednomu muži žena jeho, její nejbližší tetka vezme ten grod a ta má muži tomu jeho lože vypraviti jakož jest stálo za ženy jeho zdraví, a jeho lavici jedním polštářem a stůl ubrusem, a k tomu ruční ubrusec, na jeho stolici jednu podušku přikryti. Ale ta nejbližší přítelkyně po vřetenu nevezme žádného musteile.²⁸¹

Ve srovnání se Saským zrcadlem je na první pohled zřejmý určitý posun v důrazu na jednotlivé věci katalogu. Hospodářské zvířectvo je odsunuto až na konec výčtu s upřesněním, že kromě ovcí a hus se jedná také o kachny, ovšem další nepochybně běžné pěstované a i v obrazových rukopisech často ztvárňované druhy (prasata, slepice) zůstávají mimo pozornost autora. Soupisy věcí přímo náležejících do ženské sféry se odlišují spíše v drobnostech, jejichž výpovědní hodnota je malá, ovšem oproti Zrcadlu je v mladší úpravě více zdůrazněn městský charakter ženské výbavy. Zajímavá poznámka o čtení knih ženami již nezdůrazňuje jejich výhradně bohoslužebný charakter, pouze obecně zmiňuje tuto ženskou zálibu. Zmíněný posun směrem k městskému životu je dobře vidět například na uvedení nájemné pánve na vaření, ale zejména v ustanovení ohledně věcí pozůstalých po kramářské živnosti zemřelého manžela. Pokud totiž ve společné domácnosti po jeho smrti zůstaly věci, které svým charakterem

²⁸¹ <http://www.psp.cz/kps/knih/prawa/CS/descr.htm>, fol. 134; mírně odlišný je naproti tomu výčet v zřejmě soudobém naučení magdeburských kmetů pro Litoměřice, které i s úvahou o jeho výjimečnosti otiskl ve své výběrové edici W. WEIZSÄCKER (ed.), *Magdeburger Schöffensprüche und Rechtsmitteilungen für den Oberhof Leitmeritz*, Stuttgart-Berlin 1943, č. 14. Ve skutečnosti se ale od výčtu ve vikpildní knize nijak dramaticky neodlišuje, pouze je pořadí některých součástí přehozeno; ostatně v textu je přímo zdůrazněno, že se jedná o soupis věcí „*po wykpildowem prawu*.“

odpovídají podstatě *gerade*, ale ve skutečnosti byly součástí mužovy živnosti (čalouny, hrnce), nemá na ně vdova nárok v úplnosti, pouze si může vzít „což k její komoře potřebí jest“, a celkový počet takových věcí je omezen na tři kusy. Obdobný princip uplatňuje novější úprava i v případě, že zemřelý manžel byl hostinským a bylo tedy možné očekávat, že stupeň vybavení domácnosti ložním prádlem bude mnohonásobně překračovat obvyklou míru. Téměř totožné je ustanovení ohledně nároku manžela v případě smrti ženy na vydání části ženské výbavy nejbližší příbuznou, kdy měl muž dostat lůžko upravené jako za života manželky a několik dalších kusů nábytku a prádla. Hlavní rysy institutu *gerade* se přitom v této normativní úpravě nijak nemění, odlišný postup při dědění po muži a po ženě zůstává v platnosti a kromě jistého vlivu městského prostředí na výčet jednotlivých náležitostí lze snad jen konstatovat větší snahu o systematickosti, která Saskému zrcadlu nejen v tomto případě chybí. Ta je dobře zřetelná z připojené glosy, detailně vysvětlující stručný text, a zároveň přinášející podrobný postup při žalobě na nevydání *gerade* včetně doslovných formulací přednesených při soudním jednání. Žena se má nechat zastupovat řečníkem a postupovat podle přesně určených pravidel, spočívajících na dodržování obvyklého procesního postupu stížnost – dotaz na kmety – ortel i v okrajových záležitostech. Přitom se zcela samozřejmě počítá s důkazem pomocí městských knih, případně se dokazuje příslušnost k městské komunitě „*mit der stat register*“.²⁸²

²⁸² *Vulgáta*, s. 284-294; ke glose viz F. EBEL, *Statutum und ius fori im deutschen Spätmittelalter*. In: *Unseren*, s. 64-66.

IV.3 Kniha míšeňská a Extrakt

Pouze pro ilustraci připojuji pasáž z tzv. míšeňské právní knihy, označované také jako *Rozmnožené Saské zrcadlo* či *kniha distinkční*, jejíž znalost v prostředí Malé Strany je doložena již koncem 14. století a lze ji předpokládat v této době i pro Litoměřice.²⁸³ Účelem vzniku této právní sbírky bylo rozlišení (proto kniha distinkční) a komparace starších právních zvyklostí obsažených v Saském zrcadle, vikpildním a církevním právu. Ačkoli nebyla magdeburskými šefy dlouho uznávána za pramen práva, rychle se rozšířila do oblasti Polska a českých zemí a je dochována v mnoha rukopisech převážně z 15. století.²⁸⁴ Neměl jsem k dispozici vydání F. Ortloffa, užívám proto překlad Jakuba Koženého z již zmíněného litoměřického právního rukopisu:

„Ku grodu sluší paní nejlepší rúcho, jeden pár se vši přípravú, plášť, sukňě, surkey(!), to jest kyrzno pod pláště, také k tomu slušejí její nejlepší pachy, její nejlepší suknička, jedno prostěradlo, jedno přikryvadlo, odívadlo, jedna peřina, jedna poduška, jeden ubrus, jedna truhla, jedno zlatohlaví to jest rayz, dva zlaté náramky, všichni prstenové i zápony kromě toho prstena, jenž ona dala na vsnúbení k zavdání molšací. Což jest těchto věcí neodumřelo, těch žádné netřeba dáti, leč by to na nemocnej a v nemocné posteli těchto věcí která na protivenství odcizená byla, a komuž z toho vinu dadí, ten musí to odmluviti svú přísahú, buďto žena nebo muž. Tento grod dávají v vikpildovém právu a v císařském vikpildovém právu. Ale v zemském právě sluší ku grodu všechny ovce, všechny polšcí(!) koni, klisata, všecken skot, svině, ovce ježto před pastuchú jdú, husy aneb hauser, ale krmné svině ty slušejí k dvorové spíži v jednoho každého člověka dvoře. Také slušejí ku grodu všechny ovce jakož tuto napřed stojí psáno, všechny skříně s zdvihnutými víky, všechna příze nedělaná, peřiny, podušky, ubrusové, prostěradla, ruční ubrusové, cechlové, svícnové, plátněné i vlněné rúcho, zlatí náramci, všichni prstenové kromě toho, jenž jí byl k molšocu dán, to jest na vsnúbení, žaltář i všechny knihy, jakož paní obykli (!) sú v nich čísti v kostelech aneb v božích domech a na božích službách, sedadla, židle, truhly, koberce, opony bidelné, zástěry a všecko stavení. Ještě jest rozličné,

²⁸³ F. HOFFMANN, *Rukopisy*, s. 21.

²⁸⁴ J. ČELAKOVSKÝ, *O právních rukopisech*, passim; F. HOFFMANN, *Rukopisy*, s. 21-22.

jenž k tomu sluší, jedno že já toho zvláště nejmenuji, jako nože, šnětky, zrcadla, ale všechno rúcho nekrojené vlněné i plátěné, kterak to jest, to sluší k dědině. A což jest těchto věcí při mužovu životu zastaveno, to vyplat' na kohožto dědí, ač chce.“²⁸⁵

Pokud všechny tři výše uvedené texty z rozmezí dvou století srovnáme s příslušnou kapitolou z tzv. *Extraktu hlavnějších a přednějších artikulův z práv saských anebo magdeburských* z roku 1571, tedy z doby, kdy se užívání magdeburského práva v českých zemích chýlilo ke konci, opět se potvrzuje teze o jeho silné konzervativnosti, ostatně v té době již současníky nepokrytě vytykána. Podle J. Štěpána je *Extrakt* z největší části založen na vikpildním právu a doplňován Saským zrcadlem i knihou distinkční, případně mladšími privilegii a glosami.²⁸⁶ Výčet jednotlivých náležitostí ženské výbavy se skutečně velmi blíží znění vikpildního práva:

„K gruodu sluší všeliké šaty ženské, sukna a plátna k jich potřebám skrájena, a což pro ozdobu svou ženy nosí a pod svým zámekem chovají; k tomu také všeliké zlato aneb stříbro k jich okrasám zvláště zdělané, prstenové, zápony, spínadla, pasy, tkanice, věci od hedbáví strojené, koltry, opory, čechlíky, prostěradla, jedno lože, peřiny, polštářové, podušky, ubrusové, ručníkové, stolové mísy, kotel k praní, len, příze, niti soukané, obvařené i neobvařené, knihy kterýchž užívají, husy, kuřata, ovce, kteréž se do stáda honí.“²⁸⁷

Z téhož zdroje jsou převzata i následující ustanovení pro případ, že zemřelý manžel byl kupcem či hostinským, a jedinou změnou tak je vložení opisu listiny Vladislava Jagellonského pro Litoměřice z roku 1506, která sice není prvním zásahem panovníka do litoměřického dědického práva, ale poprvé výrazně zasahuje do zvyklostí litoměřické vrchní stolice spojených s ženskou výbavou. Netýká se tohoto institutu jako celku, pouze jeho varianty související s dědickým právem, tedy tzv. *niftelgerade*. Na žádost měšťanů král omezuje okruh osob oprávněných k přijmutí výbavy po zemřelé ženě, neboť dosud musel vdovec vydat pod přísahou všechny movité věci, které manželka přinesla do svazku, a to nejen jejím příbuzným z města,

²⁸⁵ Viz výše pozn. č. 281.

²⁸⁶ J. ŠTĚPÁN, *Litoměřický Extrakt*, s. 273-277.

²⁸⁷ *CIB IV/5*, s. 107-108.

ale případně i příslušníkům jiných obcí. To v podmínkách města, které se již odpoutalo od principu personality práva a směřuje jednoznačně k teritoriálnímu pojetí, muselo nutně působit jako nedostatek a ohrožení výlučnosti městského právního okrsku. Nová úprava stanovila, že ženská výbava zůstane pozůstalému manželovi, pokud ze svazku nevzešli žádní další oprávnění dědicové (nevybyté dcery, synové s kněžským svěcením).²⁸⁸ Tím je zároveň prolomena starší zásada vylučující dědění mezi manželi a je to také jasný doklad toho, že *gerade* v jedné ze svých podob definitivně přestala vyhovovat rozvinutému městskému životu a chápání rodiny. Přesto ještě ve druhé polovině 16. století je alespoň v normativní rovině institut ženské výbavy v litoměřickém právu stále živý a objevuje se i ve zmíněném Extraktu. Podle jeho znění je ovšem zřejmé, že již nejde o *niftelgerade*, která byla odstraněna královským privilegiem, ale ve skutečnosti pouze o její druhou variantu zajišťující základní potřeby vdovy.

²⁸⁸ *CIM III*, č. 588; k tomu A. HAAS, *Ženský nábytek*, s. 146-147.

IV.4 Listinné doklady

Z výše uvedeného je zřejmé, že nástin problematiky ženské výbavy na základě právních knih je silně statický, navíc vlivem nedochování předpokládaných starších sbírek a vynuceným užitím jejich mladších překladů lze uvažovat o jistém zkreslení, které snad s ohledem na konstatovanou konzervativnost litoměřického práva nebude zásadního rázu. O listinných dokladech týkajících se *gerade* pojednal podrobně již A. Haas, který dochází k závěru, že k postupnému odstraňování tohoto institutu ve svých městech a městečkách sahají nejprve mocní severočeští šlechtici a teprve poté následují královská města. Za hlavní příčinu rychlejších změn v poddanských městech považuje snahu vrchností zamezit hospodářským ztrátám, které vznikají při vynuceném dělení rodinného majetku a odevzdání jeho části příbuzným mimo město nebo na cizí panství.²⁸⁹ Z předhusitské doby jsou z litoměřické právní oblasti zachovány pouze dvě listiny – z roku 1407 pro vartemburský Děčín a z roku 1416 pro královský Most – které zasluhují bližší pozornost. Půdu pro změny ovšem v jistém smyslu připravují již podstatně starší výsady jak jednotlivým městům od nástupu Lucemburků na český trůn,²⁹⁰ tak zejména hromadné udělení práva svobodné dispozice s majetkem a úprava intestátního dědického práva podle Starého Města pražského pro královská města v letech 1371-1372.²⁹¹ Nakládání s majetkem má přitom vždy probíhat podle zvyklostí zachovávaných „od starodávního času“ v jednotlivých městech, takže se tímto zásahem nemění ani neruší případné místní odlišnosti. Zdůrazněno je ale často opakované teritoriální pojetí právního dosahu privilegií, platných jen pro měšťany a obyvatele trpící s městem, což právě oddělování ženské výbavy v magdeburském právu narušuje.

V roce 1407 vydal Jan z Vartemberka pro své město Děčín listinu, v níž měšťanům povolil dědické právo movitého i nemovitého majetku až do čtvrtého kolena, a v souvislosti s tím bylo nutné upravit také zvláštní dědický institut *niftelgerade*: „*Ouch were sachin, daz denselbin burgern ire elichen*

²⁸⁹ A. HAAS, *Ženský nábytek*, s. 147.

²⁹⁰ Josef ŽEMLIČKA, *Vztah Jana Lucemburského k městům Českého království*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 5, 1998, s. 27-34.

²⁹¹ *CIM II*, č. 446, 449, 454-513; vzorem byla listina Karla IV. pro Staré Město pražské z roku 1366, viz *CIM I*, č. 87.

*weiber abstorben, so sulen alle gerade, beid gros und klein, wi di genant sein, wedir czu ihre eliche manne ungehindirt und gerulichin gefallen.*²⁹²

Zajímavá zmínka rozlišující velkou a malou ženskou výbavu je bohužel příliš stručná, takže se lze jen dohadovat, zda se toto rozdělení projevovalo v praxi, nebo zda se jedná jen o květnatý stylistický obrat. Samotný zvyk oddělovat ženskou výbavu tím ovšem ještě úplně zrušen být nemusel, neboť pro případ smrti manžela se o jejím osudu privilegium nezmiňuje. Neznáme ani děčínskou starší praxi, ale proti využití *gerade* pro zajištění základních životních potřeb čerstvě ovdovělé ženy zřejmě nevznikal zásadní odpor. V tomto případě nezasahuje totiž přímo ani do citlivé oblasti dědického práva, neboť na výbavu měla vdova nárok z titulu vlastnictví.

Listina pro Most z roku 1416 je důležitá zejména tím, že na rozdíl od stručného privilegia pro Děčín velmi podrobně probírá jednotlivé otázky spojené s dědickým a manželským právem a prozrazuje dobrou znalost magdeburského práva v královské kanceláři.²⁹³ Motivem k jejímu vydání byla podle narace stížnost mosteckých měšťanů na blíže nespecifikované škody „*von der gerade wegen*“, ovšem kromě ženské výbavy královské privilegium zasahuje také do dalších magdeburských zvyklostí – jitřního daru zvaného *morgengabe* a mužské zbroje *heergewäte*. Na prvním místě dispozice je uvedena úprava *gerade*, která ji ale neodstraňuje úplně a navíc se týká jen *niftelgerade* čili pozůstalosti po zemřelé ženě. Opakuje se tu situace z děčínské listiny i z podstatně mladší výsady litoměřické z roku 1506 a je zřejmé, že právě otázka neexistence dědického práva mezi manželi, řešená obvykle tzv. vzdáním majetku, byla jedním z citlivých míst magdeburského práva, která v delším časovém horizontu přestávala vyhovovat běžné praxi. Po smrti ženy má podle stručné a ve srovnání s obsáhlými katalogy i výstižné formulace „*alle gerad und alles das, das sich zu gerade ziehen mage und dorzu gehoret*“ připadnout jejímu manželovi, tedy ruší se princip odděleného dědění movitostí v ženské linii příbuzenstva ve prospěch úzké rodiny. I přes tento radikální zásah zůstává v platnosti zásada,

²⁹² CIM III, č. 195; viz též VANĚK Vojtěch, *Listiny z doby předhusitské a husitských válek v okresním archivu v Děčíně (Děčín, Česká Kamenice a Benešov nad Ploučnicí v letech 1383–1424)*, Porta Bohemica 3, 2005, s. 315–356.

²⁹³ CIM II, č. 864; Ludwig SCHLESINGER (ed.), *Stadtbuch von Brück bis zum Jahre 1526*, Prag 1876, č. 157.

podle níž musí manžel vydat část z ženské výbavy nejbližší ženské příbuzné zemřelé manželky „den besten mantel, rok und slewr“, která je usedlá ve městě.²⁹⁴ Pro běžný život bylo praktické ustanovení, podle něhož v případě úmrtí nemajetné ženy, která nemá nic jiného cenného než zmíněné tři kusy oděvu, se nárok ženské příbuzné ruší a vše připadne manželovi. Další výraznější změnou oproti starším zvykostem je podrobný popis osudu *gerade* po smrti vdovy a neprovdané dcery. Pokud zemře vdova, její pozůstalou ženskou výbavu si rozdělí rovnými díly děti bez ohledu na pohlaví a v případě vdovy bezdětné připadne vše nejbližším příbuzným z mužské či ženské strany trpícím s městem. Podobně je upraveno dědění ženské výbavy v případě, že zůstavitelka je neprovdaná a bez rodičů. V takovém případě nastupují coby dědicové sourozenci obou pohlaví a rovnost bez ohledu na pohlaví platí i tehdy, pokud po neprovdané zemřelé nezůstali ani rodiče ani sourozenci. Tehdy jsou oprávněni k dědění podle stejných podílů nejbližší příbuzní pouze s tou podmínkou, že jsou z téhož města. *Gerade* se v tomto pojetí co do způsobu dědění neliší od nemovitého majetku a tím se do značné míry vytrácí její původní určení jako souboru věcí vydělených z masy jmění manželů, které díky svému charakteru a účelu podléhají zvláštním zvykostem. I další články privilegia jsou zajímavým dokladem pomalého posunu v chápání pozice ženy v dědickém právu, zejména na jedné straně přetrvávající podřízenost ženy muži při jakémkoli právním pořízení s majetkem a naproti tomu například v magdeburském právu neobvyklé uplatnění třetinových dědických podílů po smrti muže (vdova třetinu, zbytek děti), běžné v právu pražském a brněnském.²⁹⁵ Svou roli mohla v tomto případě hrát i skutečnost, že Most byl trvale v centru pozornosti saských vévodů a spolu s Louny předmětem dlouhodobé zástavy, a lze tedy očekávat i vliv míšeňské varianty magdeburského práva, rovněž uplatňující třetinový princip. Podobná změna jako *gerade* zasáhla v mosteckém privilegiu i mužskou výbavu *heergewäte*, kterou nyní mohou dědit v případě absence synů i dcery, nebo vůbec nejbližší příbuzní bez rozdílu pohlaví. Tento ideální stav bohužel nelze konfrontovat se skutečnou

²⁹⁴ Je to vlastně obrácená zásada, podle níž má od této příbuzné vdovec nárok na výstroj lůžka, srv. *Saské zrcadlo* III 38, 5; *Vulgáta* 24, 5.

²⁹⁵ K tomu A. HAAS, *Omezení odúmrti*, s. 212-215.

praxí před městským soudem v Mostě, protože starší soudní knihy se nedochovaly, ačkoli jejich vedení lze nejpozději od druhé poloviny 14. století předpokládat a zmíněná listina s nimi přímo počítá.²⁹⁶

Další obdobné listiny pocházejí až z druhé poloviny 15. století a přesahují tak časový záběr této práce. Jednotlivé případy probírá podrobněji A. Haas a není třeba se k jeho závěrům vracet, stačí poukázat na některé shodné rysy. Je zřejmé, že charakteristické rysy magdeburského dědického práva, zvláště v případě ženské a mužské výbavy upřednostňování širšího pokrevního příbuzenstva před užší rodinou vzniklou sňatkem, byly ve městech žijících podle těchto právních zásad pocítovány již od druhé poloviny 14. století jako ne zcela vyhovující. Zatímco královská města se již od dob Karla IV. těšila alespoň z normativního hlediska v základních rysech shodné právní úpravě podle pražského vzoru, poddanská města byla v jiné situaci a stupeň dosažených výhod záležel na jejich vztahu s vrchností. Řada listin upravujících dědické právo přímo zmiňuje zájem samotných měšťanů na změnách, ovšem s ohledem na doložený relativně malý počet takových zásahů pánů měst do užívaného práva se nejednalo alespoň ve starší době z hlediska obcí o zásadní problém. Sbírkou privilegií královských a poddanských měst a městeček shodně ukazují, že těžiště zájmu jednotlivých obcí spočívalo nejen v oblasti obecně ekonomické, ale zároveň i právní, neboť v podmínkách středověkého negativně vymeзованého pojetí svobody je důraz na právo (často ve formě výjimky z práva jiného) nezbytnou podmínkou hospodářské aktivity.

²⁹⁶ CIM II, č. 864 „in der statbuch vorschriben“.

IV.5 Městské knihy

Zatímco prameny normativního rázu poskytly určitý rámcový přehled problematiky *gerade* v širším časovém záběru, pro poznání skutečné právní praxe je nutné se obrátit k dalším typům pramenů. Vzhledem k tomu, že zpracování a zpřístupnění právních naučení z litoměřické oblasti jsou navzdory záslužné práci zejména W. Weizsäckera²⁹⁷ stále nedostatečná a budou v budoucnu vyžadovat zvláštní pozornost, nabízejí se jako další možnost konfrontace normy s praxí zejména městské knihy vznikající z činnosti městských soudů. Letmý pohled na dochované soudní knihy z předhusitského období z litoměřického právního okruhu ukazuje na výjimečnost dochované řady knih lounských, které s výjimkou let 1362-1380 téměř pokrývají dobu od poloviny 14. století až do počátku století šestnáctého.²⁹⁸ Z Litoměřic samých je k dispozici pouze kniha statutů, založená před polovinou 14. století a k tématu bohužel nepřinášející žádné informace. Pouze fragmentárně jsou z předhusitské doby dochovány knihy se soukromoprávní agendou z Nymburka a Kolína, u nějž navíc otázka užívaného práva původně magdeburského typu a jeho příklonu k jihlavské oblasti není uspokojivě vyřešena.²⁹⁹ Specifická je situace Malé Strany, která se již v roce 1338 díky královskému privilegium osamostatňuje ve vztahu k litoměřické vrchní stoličce a později přechází k právu Starého Města pražského. Nevydána zůstává nejstarší kniha Litomyšle z počátku 15. století. Z ostatních měst přicházejí v úvahu především edičně zpřístupněné soudní knihy poddanského Duchcova a České Kamenice, tedy obcí menšího významu, čemuž odpovídá i podoba jejich písemných záznamů.

Ačkoli je na první pohled zřejmé, že městské knihy, zachycující z novodobého hlediska řečeno převážně soukromoprávní agendu civilní i trestní, jsou pro poznání skutečné právní praxe takřka ideálním pramenem, při bližším pohledu je situace podstatně složitější. Zásadní otázkou je již

²⁹⁷ W. Weizsäcker, *Magdeburger Schöfensprüche*.

²⁹⁸ Základní přehled o městských knihách nejen lounských viz katalog Rostislav NOVÝ a kol., *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 4, 1963; nově shrnuto u L. SULITKOVÉ, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Práce z Archivu Akademie věd B, 17, Praha 2004, s. 11-112.

²⁹⁹ F. HOFFMANN, *K oblastem*, s. 45; edice nejstarších zlomků kolínské radní knihy k sledovanému tématu nic nepřináší, srv. V VOJTÍŠEK, *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, in: *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, s. 109-115.

samotná povaha jednotlivých knih, stejně proměnlivých a v detailech se lišících jako města sama. Vedle specializovaných soudních knih z významnějších královských měst, kde lze doložit již ve 14. století delší kancelářskou tradici a jistou úroveň rozvoje samosprávy, stojí často smíšené knihy menších poddanských obcí, jejichž charakter kolísá od případů srovnatelných s městy královskými až po doklady nepříliš rozvinuté městské samosprávy. Důležité je také poznání, do jaké míry daná kniha zachycuje soudní agendu v úplnosti (obligatornost vkladu, vedení knihy v zájmu soudu apod.), což je sice stoprocentně nezjistitelné, ale přesto alespoň rámcová představa pomáhá vyhnout se přecenění či naopak nedocenění jednotlivých případů. V neposlední řadě je nutné mít na paměti, že vzorek měšťanů a obyvatel měst v soudních knihách všeho druhu nereprezentuje celé město, ale pouze tu část, která z vlastní vůle či z nutnosti předstupuje před městský soud. Ačkoli s ohledem na významnou roli soudu v pozdněstředověkých městech a v životě jejich obyvatel vůbec je pravděpodobné, že takto zachycený výsek z celku je zřejmě dost velký, přesto jeho poměr k souhrnu všech lidí ve městě zůstává neznámý.

Několika záznamy týkajícími se ženské výbavy v soudní knize České Kamenice z let 1380-1516 se již zabýval A. Haas, který je považuje za nejstarší doklad o tomto právním fenoménu v Čechách vůbec.³⁰⁰ Ačkoli kamenická kniha zachytila jen několik málo případů, jejich různorodost naznačuje jistou tendenci radních k samostatnému výkladu pojmu ženské výbavy a praktickým modifikacím podle potřeby. Již první doklad z roku 1389 sice ještě hovoří o *gerade* jako o zvláštní součásti dědictví po ženě, ale zároveň dává ženě volnou dispozici s ní při odkazování majetku. Zřejmě ovdovělá matka dvou synů jim odkazuje „*alle ir gut vnd ir dritteyel vnd auch alles das, daz dor eyn genumen ist, daz do geheysen ist dy gerade*“, tedy veškerý svůj majetek včetně vdovské třetiny a ženské výbavy.³⁰¹ Žena zde již vystupuje v právním jednání před soudem samostatně, disponuje s majetkem bez poručníka a bez ohledu na případné nároky ženských příbuzných. *Gerade* se v tomto případě dále neřídí zvláštní dědickou posloupností, a

³⁰⁰ A. HAAS, *Ženský nábytek*, s. 144.

³⁰¹ A. HORCICKA (ed.), *Das älteste Böhmisches Kamnitzer Stadtbuch* (BKS), Prag 1915, č. 31.

neliší se tak od dědění ostatního majetku včetně nemovitostí. Podobně volně zachází s ženskou výbavou zápis z roku 1420, kdy se sestra zemřelé po domluvě vzdává všech nároků na „*das kystinredte vnn gerade*“ ve prospěch jejího pozůstalého syna. Ten jí za to z matčiny výbavy dává „*eyn wyngerlin*“ čili prstýnek.³⁰² Pravděpodobně se jedná o onen prsten „*na vsnúbení k zavdání molšaci*“ z míšeňské knihy distinkční, čemuž odpovídá i výše zmíněné užívání třetinového vdovského podílu. Ženské výbavy coby věna je možné se úplně vzdát, jak dokazuje dcera, která „*hot zich von cziger zeines (tj. otcova) gutes bede gerode vnde vngerode*“, ačkoli tento příliš stručný zápis z roku 1393 nepřináší dostatečné informace o případném jiném způsobu vyrovnání.³⁰³ Komplikovaný případ dědictví po zemřelé vdově s nezletilými dcerami z roku 1393 řeší vdovin švagr se svým otcem tak, že si rozdělí závazky splatné do roka a dne za prodej nemovitého majetku z pozůstalosti, a zaručují se také za řádné vyrovnání se sirotky v době jejich zletilosti. Otec švagra na sebe bere vyplacení „*ix mandel gr. ...vor ir mouutter gerade, von mentil vnde von ieclein vnde von sleygern vnde vor alle gerade*“ a ručí za ně veškerým svým majetkem, takže postupuje v tradičním duchu Saského zrcadla.³⁰⁴ Na původní význam ženské výbavy coby věna přinášeného do manželství nevěstou ukazuje zápis z roku 1405, podle něhož se ženich a tchyně dohodli, že „*gerethe erer tochter*“ si ponechá sama tchyně a místo toho dceři koupí „*eyne vornemeliche gute kw*“ čili pěknou krávu.³⁰⁵ Rozmanitost přístupu k ženskému nábytku v českokamenické knize ukazuje, že v praxi se postupovalo podle konkrétních potřeb a snad jen s obecným povědomím o právních zásadách tradovaných zřejmě ústně. Ani v malém městě koncem 14. století nelze sice zcela vyloučit existenci opisu některé z rozšířených právních knih, případně sbírky naučení, ale více pravděpodobné je spolehnouti se na právní zkušenosti a úsudek sboru šefů tvořících městský soud. Pokud totiž došlo jejich výrokem k třeba i drobné změně v zažitém postupu a žádná ze zúčastněných stran nevznesla odpor a dotaz k vyšší stoličce, která by svým výrokem založeným pravděpodobně na

³⁰² BKS, č. 106.

³⁰³ BKS, č. 47.

³⁰⁴ BKS, č. 54-56.

³⁰⁵ BKS, č. 86.

psaném právu situaci změnila, vstoupila tato změna do souboru možných řešení a mohla se uplatnit i nadále jako již zažitá součást zvykového práva.

Podstatně více materiálu k tématu obsahuje nejstarší dochovaná městská kniha z Duchcova z let 1389-1739, zpřístupněná díky edičnímu úsilí K. Kochmanna.³⁰⁶ Ačkoli zápisy týkající se ženského nábytku jsou v tomto prameni ve srovnání s českokamenickou knihou podstatně četnější, A. Haas je ve své práci překvapivě nevyužil a vůbec se o nich nezmiňuje. Více než čtyři desítky zmínek o *gerade* z tří desetiletí předhusitské doby lze rozčlenit do několika skupin, vážících se k různým typům právních pořízení. Jejich společným rysem je samostatné postavení ženy při jednání před městským soudem, pokud je žena zastupována svým manželem, děje se tak jen v některých případech na základě písemného zmocnění.³⁰⁷ Nejčastěji se institut ženské výbavy objevuje ve spojení se vzájemným vzdáním majetku mezi manželi pro případ smrti, kdy jsou zároveň více či méně podrobně specifikovány jednotlivé položky movitého i nemovitého jmění obou zúčastněných stran. Pro tato pořízení se v praxi duchcovského soudu vyvinul ustálený formulář, zahrnující mimo jiné ustálený obrat s obvyklou květnatou snahou o vystižení právní podstaty projednávaného „*die gerade vnd alles, das czu der gerade gehoret, nictes ausgenommen*“.³⁰⁸ V mnoha případech je přitom *gerade* jedinou položkou, kterou žena vzdává manželovi, ačkoli se u zřejmě bohatších dvojic občas objevují i různé nemovitosti, zejména pole.³⁰⁹ Ilustrativní příklad změněného chápání ženského výbavy je vzdání majetku mezi manželi z roku 1407, kde jsou „*al ir gueter*“ specifikována výčtem „*havs, hof, erbe, herwot, gerade, all farnde vnd vnfarnde habe, wy dy genant ist, nictes avsgenvmen*“ čili dům, dvůr, zděděný majetek, mužská a ženská výbava a všechn movitý a nemovitý majetek.³¹⁰ Samotná ženská výbava tedy není hlavní součástí celého aktu, je pouze formálním upřesněním souboru vzdávaných položek, a v důsledku vzdání pro případ smrti přímo splývá s celým dědictvím.³¹¹ Některé zápisy výslovně pojišťují nárok na

³⁰⁶ K. KOCHMANN (ed.), *Das Stadtbuch von Dux 1389 (SD). Stadt- und Urkundebücher aus Böhmen*, Band VIII, Prag 1941.

³⁰⁷ SD, č. 462.

³⁰⁸ SD, např. č. 306, 476, 868.

³⁰⁹ SD, č. 84.

³¹⁰ SD, č. 531.

³¹¹ SD, č. 476.

vzájemné dědění mezi manželi s tím, že v případě dřívější smrti ženy vedle vdovského podílu či jitřního daru zmiňují mezi majetkem vracejícím se pozůstalému muži i ženskou výbavu.³¹² To ukazuje na skutečnost, že zde bylo do značné míry překonáno starší pojetí *gerade* coby souboru movitostí s odlišným způsobem dědění než u ostatního majetku a plně se uplatnilo volné nakládání s majetkem. Přitom ale povědomí o jejím zvláštním charakteru vede k tomu, že je i nadále setrvačností zmiňována v podstatě nadbytečně, neboť obvyklá formule pro vzdání vždy obsahuje dostačující obraty typu „*all guter, farne und vnfarnde*“, tedy „všechn majetek movitý i nemovitý“, kam by ženská výbava bez nutnosti zdůraznění spadala. Totéž platí i pro mužskou výbavu, zmiňovanou ve většině případů jako další doplněk základní formule vedle *gerade*.³¹³ Základní formulář bývá rozšířen o různá další ustanovení, zejména ohledně stejného dědického podílu přeživšího z manželů s pozůstalými dětmi, případně specifikace dalšího majetku manželky kromě ženské výbavy. Princip správy společného majetku manželů v rukou muže známý ze Saského zrcadla, tedy tzv. formální majetkové společenství, ovšem i nadále zůstává v platnosti, jak dokazují zmínky o mužově výhradní pravomoci nad komplexem vzdaného majetku po dobu jeho života.³¹⁴ Ženský nábytek tak sice již ztratil svou původní funkci samostatného právního institutu zajišťujícího zvláštní dědickou posloupnost určitého souboru předmětů, ale zvyková právní tradice zakořeněná v uvažování šefů, měšťanů a obyvatel si vynutila alespoň jeho v podstatě nadbytečné pojištění v rámci komplexu jmění manželů.

Duchcovská kniha ve vymezeném rámci tří desetiletí obsahuje celou řadu záznamů, v nichž se *gerade* objevuje v nejrůznějších souvislostech, a je zřejmé, že její zakořenění v právním životě města bylo velmi silné. Dokladem o běžném užívání *gerade* jsou pořizení, v nichž žena přijímá výbavu po zemřelé příbuzné a slibuje dále neupomínat povinnou osobu, což bývá někdy zkráceno na pouhou kvitanci formou vyznání.³¹⁵ Žena sama může ručit za vydanou výbavu tím, že slíbí oprávněné osobě „*vuer die*

³¹² *SD*, č. 928.

³¹³ *SD*, např. č. 154, 468.

³¹⁴ *SD*, např. č. 531, 574.

³¹⁵ *SD*, č. 245, 264.

gewer“ čili záruku proti případnému dalšímu žadateli.³¹⁶ V rámci intestátní dědické posloupnosti je již jednoznačně dávana přednost úzké rodině před nároky vzdálenějších příbuzných, po smrti obou rodičů jsou například v roce 1407 z dědění výslovně vyloučeni všichni další příbuzní kromě dětí.³¹⁷ Pokud muž ze společně spravovaného majetku včetně *gerade* hodlá učinit zbožný odkaz, potřebuje k tomu souhlas manželky.³¹⁸ Nároky na ženský nábytek je ve sporných případech nutné dokazovat před městským soudem, podle zvyku nejméně na třech po sobě následujících jednáních, a nedostavivší se strana ztrácí své právo.³¹⁹

Plně v duchu Saského zrcadla i vikpildního práva bylo například v roce 1396 před městským soudem projednáno pořízení s majetkem svobodného muže, který hodlal přijmout kněžské svěcení, a vzdal proto všechny své statky zděděné po otci panu Boršovi z Rýzmburka. Přitom si vymínil, že pokud se opravdu knězem stane, z masy zděděného zboží mu má připadnout *gerade* a má ji držet sám, a to vše se souhlasem svých sester. Pokud by ale svěcení nedosáhl, má ženský nábytek připadnout zmíněným sestřám.³²⁰ Zde se vědomí odlišného charakteru *gerade* od ostatního majetku projevuje velmi silně a ve srovnání s výše zmíněnou dispoziční volností je to zřetelný doklad přežívání starší zvykové normy. Podle Zrcadla i vikpildního práva se má totiž klerik bez prebendy rozdělit o ženskou výbavu s nevybytými sestrami rovným dílem, zde lze uvažovat buď o dohodě mezi sourozenci, nebo spíše se jednalo o dcery již provdané.³²¹

Obdobně se vliv tradice projevuje v roce 1411 v komplikovaném případě pořízení s majetkem, kdy mladý muž si nejprve nechá ortelem šefů potvrdit svou schopnost k právním úkonům a poté si zvolí poručníka a vzdá mu veškeré své movité i nemovité věci s tím, že si po dobu života zajišťuje volnou dispozici. Poručník činí ze své strany totéž, ovšem potřebuje k tomu navíc souhlas své manželky. Ta si kromě souhlasu vymíňuje pro sebe výjimku z provedené rezignace majetku a ponechává si „*ir kleyder, betgewant vnd ir gebende vnd das an sy gehoret von der gerade wegen*“ čili

³¹⁶ SD, č. 227.

³¹⁷ SD, č. 531.

³¹⁸ SD, č. 690.

³¹⁹ SD, č. 842.

³²⁰ SD, č. 222.

³²¹ Srv. Saské zrcadlo I 5, 3; Vulgáta 58, 7.

oblečení, ložní prádlo, závěsy a další věci, náležející k její ženské výbavě.³²² Tento zajímavý zápis zároveň informuje o součástech *gerade* a přes svou stručnost ukazuje, že jejich výčet se v podstatě neliší od přehledů ve výše zmiňovaných právních knihách. Podrobnější katalog přináší i záznam z roku 1400 o vydání ženské výbavy macechou dceři zemřelé, která vyznává převzetí „*bet, gewande, slevher vnd gebende, was der gerade do gewest ist*“, tedy lůžka, oděvů, závojų a závěsů, co náležely k výbavě.³²³

Bohatý materiál z duchcovské soudní knihy ukazuje, že již koncem 14. století došlo v tamním prostředí ke změně v chápání institutu ženské výbavy od výlučného a v rámci možností přesně vymezeného souboru movitostí směrem k pouhému právnímu pojmu bez konkrétního obsahu, zaručujícímu ve formě výčtu spolu s dalšími výrazy (*heergewäte, erbe*) pokud možno úplnost pořízení s majetkem pro případ smrti. Tato změna ale není jednorázová a *gerade* se i nadále vyskytuje také v tradiční podobě, ovšem v řadě případů je jeho funkce omezována ve prospěch principu volné dispozice s nemovitým i movitým jměním bez rozdílu, která ve zkoumaném vzorku převažuje.

Rozsáhlý knihový materiál lounské provenience ze 14. a 15. století byl již předmětem hlubšího zkoumání V. Herolda, J. Pařeza a J. Mareše, kteří se věnovali jednotlivým soudním knihám po stránce diplomatické i obsahové, ovšem pochopitelně v širším záběru a tematiky ženské výbavy se dotkli jen okrajově.³²⁴ Proto je možné na rozdíl od obou předchozích soudních knih se značnou dávkou pravděpodobnosti konstatovat, že jejich role v systému městské správy je dobře prozkoumána, a tím se zvyšuje i relevantnost následujících zjištění. Jsou to specializované knihy zachycující téměř veškerou agendu projednávanou před lounským městským soudem, psané primárně v zájmu konšelů nalézajících právo a v ustálených formách stručně vystihující podstatu právních pořízení, tedy nikoli knihy pamětní či smíšené. Pro účely tohoto článku jsem využil pět needitovaných nejstarších

³²² SD, č. 675.

³²³ SD, č. 393.

³²⁴ Vilém HEROLD, *O nejstarší městské knize lounské*. Sborník archivních prací (SAP) 21, 1971, s. 32-92; Jan PAŘEZ, *Lounská městská správa a její úředníci 1418-1442 ve světle diplomatického materiálu lounské provenience*, Sborník okresního archivu v Lounech (SOAL) 3, 1990, s. 14-30; týž, *Lounská městská kancelář a její diplomatika 1418-1442*, SOAL 5, 1992, s. 3-33; Jan MAREŠ, *Soudní kniha I C 2 jako pramen k dějinám města Loun*, SAP 50, 2000, s. 3-119.

dochovaných knih z rozmezí let 1347-1418, přičemž zápisy soukromoprávního charakteru z jednání před městským soudem zahrnují období let 1352-62, 1380-1392 a 1394-1418.³²⁵ Pro poznání vývoje sledovaného právního institutu je tedy k dispozici bohatý materiál z téměř pěti desetiletí, se započtením nedochovaných knih pak dokonce z rozmezí sedmi desítek let, takže i vzhledem k podstatně větší frekvenci zápisů je tato pramenná základna vhodnější než oba předešlé případy.

Vůbec první zmínka o uplatnění ženské výbavy v právním životě Loun pochází z roku 1362 a je v celé nejstarší soudní knize I C 1 z let 1347-1362 zároveň jediným dokladem tohoto druhu: „*Nicolaus filius Petri de Dobromericz publicavit quod esset propinquior ad bona mobilia que dicuntur di gerad ave sue mortue et stetit primo iudicio et nullus penitus contradixit*“, tedy Mikuláš ohlásil svůj dědický nárok na ženskou výbavu po své zemřelé bábě poprvé před soudem a nikdo neodporoval.³²⁶ Vzápětí se Mikuláš přihlásil i k nemovitostem po své příbuzné, což bylo stvrzeno samostatným zápisem na témže foliu soudní knihy, takže se zřejmě v jeho případě jednalo o jediného oprávněného dědice veškerého majetku bez dalších ženských příbuzných. Ačkoli o vlastním obsahu pojmu *di gerade* se stručně formulovaný zápis nezmiňuje, zcela evidentní je povědomí pořizovatele o odlišném charakteru movitého a nemovitého majetku po ženě, který považoval za nutné zdůraznit samostatnými vklady. Postupuje tedy plně v souladu se zásadami známými ze Saského zrcadla, podle nichž po každé ženě zůstávají dva typy dědictví – movitosti tvořící *gerade* a nemovitý majetek.³²⁷ Tento doklad je bohužel v celé knize ojedinělý a další pocházejí až z doby po roce 1380, takže jej nelze přeceňovat. Naopak je překvapivé, že ve stovkách právních pořízení (cca 400 převážně stručných záznamů za rok)³²⁸ z desetiletí po polovině 14. století se nenacházejí další doklady o uplatnění tohoto právního institutu. S ohledem na to, že v následujících soudních knihách jsou zmínky o *gerade* relativně časté, lze příčinu hledat buď ve změně právní praxe před soudem, což není příliš pravděpodobné, nebo spíše ve změnách záznamového média samotného. Soudní kniha I C 1

³²⁵ SOKA Louny, fond Archiv města Loun, sign. I C 1-I C 5.

³²⁶ I C 1, f. 153.

³²⁷ *Saské zrcadlo* I 27, 1.

³²⁸ V. HEROLD, *O nejstarší*, s. 46.

je rozdělena do dvou částí, z nichž první z let 1347-1351 je svědectvím o mimořádně obtížné situaci města po opakovaných požárech a vzniká čistě utilitárně pro zachycení městských dluhů. Teprve v roce 1352 začínají bez jakéhokoli přechodu, slavnostního nadpisu či jiných forem zvyrazňujících obvykle počátky srovnatelných knih pravidelné záznamy soukromoprávního charakteru s ustáleným formulářem. Jejich charakteristickým znakem ve srovnání s mladšími lounskými knihami je ale maximální stručnost až na hraně srozumitelnosti, daná mimo jiné i malými rozměry knihy, a svou roli nepochybně hraje i osobnost zapisovatele – městského písaře. Vklady byly pořizovány v zájmu soudu, a proto je důraz kladen na doložení postupu soudního jednání a podstata ani výsledek jednání nemusejí být vůbec zachyceny.³²⁹

Stejně jako v duchcovské soudní knize i v lounských tvoří značnou část vkladů zápisy o vzájemném vzdání majetku mezi manželi. Je to důsledek neexistence dědického práva mezi manželem a manželkou a jen pomalého prosazování se legátního testamentu nejen v okruhu litoměřického, ale i magdeburského práva vůbec.³³⁰ V lounské soudní praxi se pro tento typ porřízení ustálila formulace, která jen obecně konstatuje, že manželé „*resignaverunt sibi invicem mutuo et alternatim omnia et singula utriusque eorum bona mobilia et immobilia in quibuscumque rebus consistentes tam habita quam habenda*“, modifikovaná podle konkrétní potřeby.³³¹ Ženská výbava v těchto případech obvykle samostatně zmiňována není, jen výjimečně se objevuje i dispozice s ní. V roce 1417 tak bohatý manžel vzdal své ženě po dobu jejího života 30 kop na domě a polovinu všech svých movitých věcí kromě koní, a navíc ještě „*omnia et singula lectisterniorum vestimenta*“, tedy součást ženské výbavy.³³² Tento zápis byl ovšem zrušen mřežováním a téměř vzápětí doplněn stručným konstatováním, že týž manžel vzdal ženě „*veram seu directam medietatem omnium parafernalium muliebrium dictorum grad.*“³³³ I tento zápis ovšem překrylo mřežování a definitivním se stal teprve krátce na to provedený vklad, podle něhož týž

³²⁹ K tomu srv. V. HEROLD, *O nejstarší*, s. 81-88.

³³⁰ F. EBEL, *Des spreke*, s. 478-480.

³³¹ Počty těchto porřízení se pohybují v desítkách ročně, srv. *IC 1 - IC 5*, passim.

³³² *IC 5*, f. 105v.

³³³ *IC 5*, f. 107.

manžel vzdal ženě 40 kop „*nomine dotalicii*“ čili coby věno, v němž zvýšená částka oproti prvnímu zápisu zřejmě odráží finanční ocenění hodnoty ženské výbavy.³³⁴ Vyjádření hodnoty *gerade* v penězích místo výčtu jednotlivých součástí je v lounském prostředí v této době poměrně častým jevem, viz níže. Výjimkou z převládajícího úzu je i zajímavé pořízení z roku 1405, kdy si židovští manželé navzájem vzdávají veškerý nemovitý i movitý majetek „*tam in debitis quam in paratis pecuniis nec non in aliis quibuscumque rebus videlicet in vadiis, vestimentis lectisterniorum et incessivis*“, tedy opět součástí ženské výbavy.³³⁵ Z ojedinělých zápisů nelze pro běžnou praxi vyvozovat zásadní závěry, výjimečnost obou pořízení je v kontextu obdobných zápisů zřejmá, a lze tedy pouze konstatovat, že v naprosté většině manželských vzdání není ženský nábytek jako jejich zvláštní součást uváděn. To je situace zdánlivě podobná podmínkám v Duchcově, kde je ženská výbava v těchto případech chápána jako pouhý právní pojem bez reálného obsahu. V Lounech ale nepřeborné množství dokladů o běžném respektování zvláštního charakteru *gerade* svědčí spíše o opaku.

Pro snazší orientaci v rozsáhlém materiálu je vhodné pojednat samostatně o případech týkajících se osudů *gerade* po smrti muže a zvláště se věnovat uplatňování dědického práva k souboru ženské výbavy po smrti manželky. Příkladným způsobem byla vyřešena otázka navrácení ženské výbavy po zemřelém muži manželce v roce 1384, kdy si vdova pro své věci přišla za bratrem zemřelého. Podle písařova podání švagr „*dixit ut omnia que eius essent acciperet, sic ipsa omnes res suas accepit*.“³³⁶ Takto bezproblémové řešení ale zdaleka nebývalo pravidlem a je otázkou, do jaké míry byly tyto záležitosti řešeny v rodině nebo předstoupením před soud, neboť pro převod movitostí nebylo soudní ohlášení transakce nezbytnou podmínkou. Spory v otázce vydání ženské výbavy přitom byly dost časté, někdy bylo možné i po počáteční kontroverzi dospět ke smíru, v jiných případech bylo nutné použít oblíbeného prostředku rozhodování sporů – přibrání jednoho či více důvěryhodných rozhodčí. V obou variantách je vždy součástí zápisu prohlášení o ukončení sporu a závazek obou stran jej znovu

³³⁴ IC 5, f. 110v.

³³⁵ IC 4, f. 48.

³³⁶ IC 2, f. 45.

neotvírat.³³⁷ Velmi komplikované dědické spory vznikaly při opakovaném uzavření sňatku po smrti jednoho z partnerů, zvláště pokud byly naživu děti z prvního manželství a narodily se další z nového svazku. V takovéto situaci například v roce 1395 zvolení rozhodčí řešili nároky ovdovělé matky s jednou vlastní dcerou vůči několika dětem z mužova prvního manželství. Žena se přihlásila o podíl na mužově majetku za své dvě zemřelé vlastní dcery, o své věno pojištěné listinou a navíc „*de quibusdam parafernalibus rebus*“ uložených v jeho domě, tedy o svou ženskou výbavu. Pro sledované téma je důležité, že ve výroku rozhodčích je ženě mimo jiné přiřčen dům a všechny zmíněné movitosti, tedy opět je alespoň formálně *gerade* pojištěna zvláště.³³⁸

Přímo instruktivně popisuje ženskou výbavu rozhodčí výrok z roku 1404, kdy konšelé se souhlasem hofrychtěře usmiřují spor matky s dětmi z prvního manželství. Reprezentativní arbitři nebyli zvoleni náhodou, neboť se jednalo o dceru dědičného rychtáře Hány Béra a nyní již znovu provdanou vdovu po kdysi mocném Jeronýmu Halamovi z rodu Vandů, popraveném o čtyři roky dříve pro machinace s městskou pečetí a další neurčené přečiny.³³⁹ Po obsáhlém líčení nemovitostí ve městě i mimo město, na nichž má žena dostat stejný díl se sirotky, následuje pasáž řešící osud ženské výbavy: „*Item omnia et singula vestimenta tam incessiva quam lectisterniarum, que Hana iudex pater domine Anne predictae marito tradens dedit sibi, et cistas seu truhlas et cetera ornamenta muliebria et illa eciam vestimenta incessiva scilicet et lectisternalia, que Halam maritus suus cum ceteris ornamentis pro sua persona sicut lodicem etc. sibi comparavit*“, to vše měla obdržet bez odporu sirotků. Všechna ostatní „*vestimenta, truhnas et cetera ornamenta muliebria*“ připadly sirotkům, Anna navíc obdržela sedm kop z peněz náležejících dětem za neurčené chybějící věci ve výbavě.³⁴⁰ Obšrný zápis ukazuje proměny souboru ženské výbavy během trvání manželství, kdy k původním věcem od otce přibývají další položky coby dary od manžela, a po skončení svazku naopak jejich úbytek, řešený doplacením v hotových

³³⁷ Např. *IC 3*, f. 88v; *IC 4*, f. 137.

³³⁸ *IC 3*, f. 11v.

³³⁹ K tomu J. MAREŠ, *Vzestup a pád lounského měšťana Jeronýma Vandova*. SOAL 10, 2001, s. 48-71.

³⁴⁰ *IC 4*, f. 9v.

penězích. Podobně je například v roce 1417 rozhodnuta otázka nároku dcery na „*vestimenta*“ po matce tím, že jakmile dosáhne zletilosti, bude jí vyplacena náhrada v penězích.³⁴¹ Ta mohla v případě bohatších rodin dosáhnout značné výše, např. v roce 1381 bylo takto „*pro parafernalibus que gerad vulgariter nuncupantur*“ vyplaceno 40 kop grošů.³⁴²

Ojedinelý je případ z roku 1390, kdy je výrokem arbitrů rozhodnuto o dělení ženské výbavy pozůstalé po zemřelém otci(!) dvou provdaných dcer. Jeden ze zetů má věci náležející k výbavě vzít k sobě a držet je až do smrti matky obou žen, a teprve poté si je dcery mohou rozdělit. Důvod této odlišnosti není uveden, v pozadí mohla být vůle vdovy nebo další neznámé vlivy.³⁴³ Pokud nebyla k dispozici žádná příbuzná osoba ženského pohlaví, mohl ženskou výbavu dostat i muž, ačkoli se jednalo spíše o výjimečný případ, například když se v roce 1405 přihlásil muž „*ad parafernalibus dicta grad post obitum Jacobi Rywel derelicta*.“³⁴⁴ Stručný záznam neuvádí bližší okolnosti, ani není specifikován příbuzenský vztah obou aktérů, jen specifický charakter dotyčného souboru věcí je zřejmý. V žádném z nepřeborného množství vkladů se ale neobjevuje možnost, že by ženský nábytek bez dědiců připadl rychtáři, jak to uvádí Saské zrcadlo.³⁴⁵ Dodržování zvyklostí této již půldruhého století staré právní knihy je zřejmé i ze zápisu z roku 1396, kdy se příbuzný na soudu hlásí o věci po zemřelém klerikovi, nacházející se v úschově u městského písaře a školního rektora. Jemu bylo ponecháno na rozhodnutí, jak s nároky a majetkem vůbec naložit, což je v kontextu dobové praxe poměrně neobvyklé – z původně pohnané strany se stává arbiter! Příbuzný dostal „*pro universis rebus*“ 60 grošů a navíc „*quasdam alias res ut cussinum, duo lintheamina, cistam et cetera*“, tedy evidentní součásti původní kněžské *gerade*, a rektor ještě slíbil věnovat dvě kopy grošů kostelu svatého Mikuláše.³⁴⁶ Kněz totiž po své smrti neměl zanechávat nic jiného než dědictví bez specifikace movitých věcí, což sice v tomto případě zůstává zachováno, ale písař považoval přesto za nutné

³⁴¹ *IC* 5, f. 114v.

³⁴² *IC* 2, f. 14v.

³⁴³ *IC* 2, f. 143v.

³⁴⁴ *IC* 4, f. 45v.

³⁴⁵ *Saské zrcadlo* I 28.

³⁴⁶ *IC* 3, f. 32.

některé položky přímo zmínit, neboť povědomí o jejich zvláštním charakteru bylo stále velmi silné.³⁴⁷

Bohatý materiál je v soudních knihách dochován i pro poznání praxe v oblasti tzv. *niftelgerade*, tedy k osudům ženské výbavy po smrti manželky. Pokud mezi nejbližšími ženskými příbuznými nedošlo ke sporu, byla situace velmi jednoduchá. Největší nárok měla pozůstalá dcera, která si od otce vyžádala patřičný soubor movitostí a poté jej kvitovala ze splněného závazku.³⁴⁸ Stejně se postupovalo v případě nároků sestry a dalších oprávněných dědiček, z některých zápisů je zřejmá snaha o definitivní vyřešení nároků možných dalších příbuzných tím, že žena přebírající *gerade* slibuje záruku na veškerém svém majetku proti ostatním žadatelům o vydání.³⁴⁹ Přitom mohla žena vystupovat samostatně jako rovnocenná strana před soudem, ačkoli v některých případech se také dala zastupovat manželem nebo jiným příbuzným, zejména pokud sama nedosáhla zletilosti.³⁵⁰ Značná část vkladů s touto tematikou ale ukazuje, že bezproblémová dohoda nebyla ani mezi příbuznými pravidlem, spíše naopak. Je to sice pochopitelné i s ohledem na typ užitého pramene, zachycujícího vedle nesporné agendy i spory všeho druhu, přesto značný počet soudních napadení, arestací a smírčích výroků dokládá, jaké komplikace v dědickém právu tento institut v praxi působil. Zřejmě z toho důvodu se v nejednoznačných případech pro dokazování dědických oprávnění k movitostem po zemřelé vyvinul zvyk stejný jako u převodů nemovitostí, že totiž dotyčná osoba nechává na čtyřech soudních jednáních „*voce preconā*“ postupně provolávat své nároky, aby se mohli přihlásit další příbuzní. Ti totiž byli oprávnění sporný majetek napadnout a rovněž na čtyřech soudech ohlásit své nároky, a teprve poté se většinou přikročilo k svěření pře zvoleným rozhodčím. Po jejich výroku obě strany obvykle řešení přijaly – v rozsáhlém materiálu jsem nenašel žádnou zmínku o odvolání se v této záležitosti do Litoměřic, případně k podkomořímu - a nezbytnou součástí dohody se stala také záruka proti komukoli dalšímu. Přímou instruktivní příklad poskytují zápisy z roku 1391, kdy nejprve podle rozhodnutí arbitrářů vdovec vydal *gerade* nejbližší příbuzné

³⁴⁷ Srv. *Saské zrcadlo* I 5, 3.

³⁴⁸ Např. *IC* 2, f. 56v.

³⁴⁹ *IC* 2, f. 87v, 165v.

³⁵⁰ Např. *IC* 2, f. 158v.

zemřelé ženy a dva rukojmí se zaručili proti dalším nárokům. Poté příbuzná stála na čtyřech soudech „*et nemo inculpavit seu impedivit eandem*“, takže byla nálezem přísězných prohlášena za osvobozenou ode všech budoucích nároků a stala se skutečnou majitelkou zděděné ženské výbavy.³⁵¹ Přitom v některých nejasných případech byla stanovena lhůta pro vydržení věcí na tradiční rok a den, což se shoduje s obvyklým postupem u nemovitostí, ačkoli i u nich nebyla v praxi tato omezení striktně dodržována. Objevují se i náznaky důkazního řízení, kdy přísězní nařizují pozůstalému manželovi „*ad duas septimanas parafernalia uxoris ponere in iudicio veluti ea et que jurati conspexerunt*“. Přísězní tedy nejprve osobně v domě zemřelé zhlédli věci patřící k ženskému nábytku a pro kontrolu úplnosti je přikázali za dva týdny předložit přímo při soudním jednání.³⁵²

Po obsahové stránce se v lounské právní praxi ženská výbava výrazně neodlišuje od ideálních případů zachycených v právních knihách. Nejčastěji bývá jen stručně zmíněna pod pojmy *gerade*, *grod*, *supellectilia* či *parafernalia* bez další specifikace, někdy je rozpoznatelná v rozsáhlejších pořizování jen podle charakteru příslušných věcí. Nejobsáhlejší katalog viz výše v poznámce č. 126, po méně movitých zůstávalo často jen několik kusů oděvů a lůžkovin, například v roce 1386 žena zanechala „*tunicam ruffam, palium ruffum, scrineum parvum seu cisticulam et plumam dictam perzynka*“.³⁵³ Polštáře, prostěradla a peřiny jsou obvyklou součástí i stručných výčtů, stejně jako různé součásti oděvu, případně skříňky nebo truhly.³⁵⁴ Snaha o stručnost, vlastní většině zápisů v lounských soudních knihách, ani nedává prostor pro detailní popisy, jistě vítané nejen z hlediska právní historie. Důkazem dlouhodobého přežívání tradičních zásad Saského zrcadla i vikpildního práva je zajímavý soupis věcí, z nichž v roce 1405 po smrti manželky vdovec kvituje svou tchyni „*receptis duabus plumalibus, duobus linteaminibus, duobus cussinibus, pulvinari, tunica viridi subducta pellicio albo et pallio muliebri flaveo*“; přijal tedy skutečně součásti lůžka – peřiny, prostěradla, polštáře, které má nejbližší ženská příbuzná manželovi z ženské výbavy vrátit. Oproti zmiňovaným právním knihám ale muž

³⁵¹ IC 2, f. 151, 157.

³⁵² IC 2, f. 117.

³⁵³ IC 2, f. 72v.

³⁵⁴ IC 3, f. 32;

dostává zpět i zelenou košili podšitou bílou kožešinou a žlutý plášť, takže k určité změně dochází.³⁵⁵

Ojedinelé jsou doklady volného nakládání s *gerade* ve smyslu neomezeného vlastnického práva, což vzhledem k výše popsané četnosti výskytu a zakořenění povědomí o výlučném charakteru ženské výbavy nemůže příliš překvapit. Například v roce 1390, který byl pro lounské měšťany výjimečným coby rok hromadných poutí do Říma, odkázala jedna z poutnic na stavbu kostela svatého Mikuláše kromě hotových peněz také „*vestimenta omnia et singula tam lectisterniorum quam alia*“ s tím, že po její případné smrti mají být prodány a stržená částka rovněž věnována na stavbu.³⁵⁶ Snad analogický je případ z roku 1405, kdy vdova po obchodníkovi postupuje své dceři a jejím dětem „*omnes res suas tam instite quam alias universas res mobiles*“ s tím, že je dostanou až po smrti pořizující.³⁵⁷ V roce 1408 si pozůstala vdova s dcerou podle výroku arbitrů dělí mužskou výbavu bez ohledu na mužské příbuzné a navíc matka dceři slibuje polštáře, peřiny a další součásti ženské výbavy, ačkoli ta by na ně měla mít automatický nárok.³⁵⁸ Spolu s výše popsaným vzdáním poloviny ženského nábytku manželem³⁵⁹ jsou to jen velmi řídké doklady o uplatnění odlišného náhledu na jinak tradičně chápaný soubor ženských movitých věcí. Jejich společným rysem je využití principu svobodného nakládání s majetkem, který byl královským městům oficiálně potvrzen v letech 1371-1372 a v praxi se uplatňoval již podstatně dříve. Jak ale ukazuje naprostá většina vkladů týkajících se přímo či nepřímo *gerade*, setrvačnost tohoto původního německoprávního institutu byla v lounském prostředí opravdu značná a ještě ve druhé generaci po úpravě dědického práva podle pražského vzoru jednoznačně převažuje starší praxe. Ke změnám dochází jen postupně, viditelný je zejména posun od vydávání často obtížně definovatelného souboru věcí směrem k peněžní náhradě a v delším časovém horizontu (např. odsunutí výplaty pro dcery do doby jejich zletilosti) zajištění této částky stejně jako u jiných druhů obligací na nemovitosti. Alespoň u některých

³⁵⁵ *IC 4*, f. 59; *Saské zrcadlo I III*, 38, 5; *Vulgáta 23*, 5.

³⁵⁶ *IC 2*, f. 136.

³⁵⁷ *IC 3*, f. 31v.

³⁵⁸ *IC 4*, f. 137.

³⁵⁹ Srv. pozn. č. 333-335.

odchylek lze také uvažovat o vlivu rozhodčích, kteří ve sporných případech řeší majetkoprávní a dědické záležitosti jistě s povědomím o obecných zásadách užívaného práva, ale přesto je mohou modifikovat podle konkrétních okolností.

Stručná sonda do bohatého materiálu zachycujícího soukromoprávní agendu tří různých městských soudů ukazuje podle očekávání podstatně pestřejší obraz než prameny preskriptivního charakteru. Poněkud překvapivé je především rozdílné pojetí ženské výbavy v obou knihách menších měst oproti soudním knihám lounským, která se zejména v praxi duchcovského soudu stává mnohdy jen formální součástí výčtu movitého i nemovitého majetku, a stírá se tak její odlišný charakter. Naproti tomu v prostředí lounském je tradiční chápání *gerade* stále velmi zřetelné a naopak doklady o změnách její archaické podstaty se vyskytují jen sporadicky. Jako jeden z možných důvodů tohoto odlišného směřování lze zatím spíše jen předpokládat podstatně silnější právní vazbu Loun na Litoměřice, jejichž rigidita v uplatňování zásad magdeburského městského práva byla skutečně mimořádná. Odvolání z Loun do Litoměřic jsou v předhusitské době poměrně četná a jak napovídají formulace typu „*sentecia lata est contra de Lutomericz*“ v lounských soudních knihách s následným vynesením nálezu podle litoměřického ortelu³⁶⁰, jednalo se zřejmě o skutečné apelace a nikoli jen konzultace bez závaznosti pro dotazující se stranu, jaké poskytoval mateřský Magdeburk. V žádném ze tří dotčených měst nelze ve sledované době počítat s písemným zachycením užívaného práva, ale je možné, že relativně nižší úroveň právního povědomí v poddanských městečkách (otázka vzdělanosti písaře, členů soudu, úrovně městské školy a podobně) vedla paradoxně k větší samostatnosti v posuzování konkrétních právních případů než v Lounech s rozvinutou městskou kanceláří, doloženou vysokou úrovní vzdělanosti jednotlivých konšelů a s vyšší fixací na písemný záznam právních jednání.³⁶¹ Tato hypotéza ovšem potřebuje ověření na širší materiálové základně i v delším časovém rozmezí, a to zejména za pomoci samotných odvolání či právních naučení z Litoměřic a jejich komparace se soudními knihami.

³⁶⁰ Viz např. v roce 1386 I C 2, f. 81v.

³⁶¹ Srv. výše pozn. č. 324.

IV.6 Shrnutí

V rámci pokusu o detailnější pohled na jeden ze zajímavých institutů magdeburského městského práva v pozdním středověku jsem se zaměřil na tři odlišné typy pramenů, užívané často nerovnoměrně a zejména bez vědomí jejich specifických rolí v právní praxi. Význam moderně řečeno normativních zdrojů středověkého práva lze totiž plněji docenit teprve při jejich konfrontaci s praktickou aplikací zásad v nich obsažených, což umožňují zejména zápisy v soudních knihách a sbírky právních naučení. Proto je při bližším pohledu na existenci a proměny konkrétních právních jevů nezbytné poznání všech využitelných typů pramene, které alespoň částečně může korigovat jednostranné pohledy vznikající opomenutím úlohy buď preskripce, nebo aplikace v právním životě.

Postavení ženy v magdeburském městském právu je odrazem starších právních zvyklostí z dob germánských zákoníků, kde žena stojí plně v moci muže a bez jeho poručnictví je sama nezpůsobilá k právním úkonům. Z hlediska zkoumaného tématu se v něm projevují dlouhodobě do středověku některá archaická rezidua jako například formální majetkové společenství mezi manželi, doprovázené neexistencí vzájemného dědického práva a jen pomalu ustupující preferencí pokrevních svazků před sňatkem vzniklou rodinou. S tím souvisí jen postupně se prosazující znalost principu volného testamentu a velká obliba vzájemného darování majetku mezi manželi. Oproti muži nevýhodné postavení ženy v dědickém právu je kompenzováno obdarováním ve formě věna, vedle nějž se v saském zemském právu udržuje institut tzv. ženské výbavy čili v mluvě právních knih *gerade coby* označení pro zvláštní soubor movitých věcí užívaných během svazku převážně ženou. Prostřednictvím magdeburského práva se tato ženská výbava uplatňuje i v okruhu litoměřického městského práva. Během manželství se *gerade* stává formálně a právně nevydělenou součástí společného majetku pod správou muže a teprve po zrušení manželského svazku, a tím i formálního majetkového společenství, dochází k jejímu konkrétnímu definování a oddělení. Podle okolností je buď předána pozůstalé vdově nebo nejbližší ženské příbuzné zemřelé manželky jako tzv. *niftelgerade* s jen malou kompenzací pro ovdovělého manžela. Zbylé movitosti připadají muži nebo jeho dědicům, takže žena je zřetelně znevýhodněna a teprve s její emancipací

v dědickém právu vůči muži tento princip odlišného dědění podle pohlaví přestává být životaschopný, nehledě na jeho nepraktické důsledky v rodině a městském životě vůbec. Detailní výčty movitých věcí tvořících ženskou výbavu jsou nezbytnou součástí všech základních právních knih v magdeburském právním okruhu. Různé verze a překlady do dalších jazyků ukazují na její postupné a nepříliš výrazné změny, kromě toho jsou tyto katalogy doplňovány řadou dalších předpisů manželského majetkového a dědického práva, upravujících osudy *gerade* po zrušení manželství. V litoměřické právní oblasti byly působením Litoměřic a jejich role vrchní odvolací stolice známy principy Saského zrcadla, vikpildní knihy i knih distinkčních, ostatně vliv nejstarších písemných zachycení saského práva je zásadní ještě v tzv. Extraktu z roku 1571. Z pouhého zjištění jejich znalosti a užívání v Litoměřicích ovšem ještě nelze vyvozovat žádné konkrétnější závěry pro jednotlivá města a městečka v okruhu právního vlivu zdejšího soudu šefů s rychtářem, neboť magdeburské městské právo nebylo nikdy kodifikováno v dnešním slova smyslu a četné příklady ukazují, že obecná zmínka o užívání nějakého typu městského práva neznamena vyloučení vlivů jiných právních okruhů.

Doklady o zásazích městských vrchností do dědických zásad městských práv v předhusitské době nejsou příliš početné a pouze ve dvou případech se týkají přímo sledované problematiky. Kromě známé hromadné úpravy dědického práva královských měst podle vzoru Starého Města pražského z let 1371-1372, platné i pro města litoměřického okruhu, jsou to listiny pro vartemberský Děčín z roku 1407 a královský Most z roku 1416. Obě listiny neruší výslovně institut ženské výbavy jako celek, ale zaměřují se jen na její osudy po smrti manželky, kdy se coby tzv. *niftelgerade* původně vracela nejbližší ženské příbuzné. Děčínská úprava stručně konstatuje, že všechny věci připadají pozůstalému manželovi, zatímco mostecká sice rovněž ruší zvyk zvláštního dědění v linii ženského příbuzenstva, ale zároveň ponechává nejbližší příbuzné nárok na část oděvu po zemřelé. V obou případech tedy mizí *gerade* jako zvláštní institut dědického práva v případě smrti ženy, ačkoli to zřejmě neznamena její úplný zánik, neboť situace po smrti manžela se vůbec neřeší a pravděpodobně ani nevyžadovala změnu. Totéž platí pro podstatně mladší listinu obdobného charakteru, vydanou

Vladislavem Jagellonským pro Litoměřice roku 1506, která rovněž odstraňuje zvláštní dědické nároky ženského příbuzenstva po smrti manželky ve prospěch pozůstalého manžela. Pro předhusitské období bohužel nelze pro nedostatek dalšího materiálu ověřit, jakým způsobem se tato privilegia odrazila v praxi.

Právní naučení z litoměřické oblasti jsou zatím zpřístupněna jen výběrově a těžiště dostupné pramenné základny navíc spočívá převážně v 15. a 16. století, takže jejich využití pro předhusitskou dobu je podmíněno teprve budoucím kritickým zpracováním dosud nedotčeného materiálu. Proto se jako další možnost srovnání normy s praxí nabízejí především městské knihy soudního typu, ačkoli jejich dochování pro dané období je jen zlomkem původního stavu. Navíc je každá taková kniha odrazem rozdílných poměrů v jednotlivých městech a již z toho je zřejmé, že i zde přichází ke slovu příslovečný městský partikularismus, takže bez zasazení daného zdroje do širších souvislostí se výpovědní hodnota získaných informací značně snižuje. Největší pozornost jsem proto věnoval řadě pěti soudních knih lounských, z nichž některé byly již detailně diplomaticky zkoumány a ve srovnání s dalšími užitými prameny z České Kamenice a Duchcova je lze bezpečně zařadit v rámci městské kancelářské produkce. První zpráva o *gerade* v lounském prostředí a zatím i v celém litoměřickém okruhu vůbec pochází z roku 1362, ovšem je dokladem v kontextu nejstarší lounské knihy zcela ojedinělým a tato solitérnost spíše vyvolává další otázky po charakteru právních pořízení, osobě písaře či způsobu vedení knihy samotné. Od 80. let 14. století se situace výrazně mění a *gerade* je v této době samozřejmou součástí právních pořízení, objevuje se ve značném množství a s ustáleným formulářem. Zásady magdeburského práva jsou plně respektovány, zvláštní dědický princip se uplatňuje bez ohledu na již dříve poskytnutou dispoziční volnost a jen v některých případech se projevuje posun v směrem k peněžité náhradě místo výčtu konkrétních movitostí. Nemalou část zpráv o existenci ženské výbavy obsahují právní pořízení ze sporů či zápisy rozhodčích, což na jedné straně dokazuje praktické obtíže spojené s tímto institutem, na straně druhé ale naznačuje jeho význam a zakořeněnost v právním myšlení, neboť nesporné případy zdaleka nemusely být zachycovány v úplnosti. Knihy obou zmíněných menších měst ovšem poskytují poněkud odlišný obraz

praktického užívání ženské výbavy, ve srovnání s lounskými je v nich zřejmý rychlejší přechod od tradičního chápání *gerade* k jejímu začlenění do komplexu dědictví bez zvláštního statutu. V rámci sledovaných úseků několika desetiletí přitom vedle sebe koexistují jak doklady odstraňování staršího stavu, tak naopak i užití tohoto institutu přesně v intencích Saského zrcadla či vikpildní knihy. Navíc s ohledem na početnost výskytu zmínek o *gerade* nelze pro dobu posledních Lucemburků hovořit o závěrečné fázi její existence v litoměřickém právním okruhu, neboť její částečné přežívání coby zvykové právní normy trvá až do 16. století a detailnější pohled na mladší pramenné zdroje z doby po husitských válkách může v tomto ohledu přinést značné překvapení.

V. Závěr

Jak ukázala první část práce, magdeburské městské právo v českých zemích nelze studovat bez komparace s vývojem v dalších oblastech jeho užívání ve střední Evropě. Tento fenomén překračující hranice středověkých států je na jedné straně do značné míry jednotícím prvkem v záplavě místních, církevních a zemských právních okrsků, ovšem zároveň s různou intenzitou podléhá modifikacím v závislosti na místních podmínkách. Zpočátku místní zvykové právo magdeburských měšťanů ve spojení s privilegii pána města a autonomními statuty krystalizuje postupně během 12. století do podoby propracovaného systému, jehož nejstarším dokladem je proslulá listina arcibiskupa Wichmanna z roku 1188 upravující již existující zvyklosti. Charakteristickým rysem magdeburského práva nejen v těchto počátečních fázích existence je těsná souvislost s okolním zemským právem, od něhož se sice během doby různou měrou v jednotlivých případech emancipuje, ale celkově zůstává příbuznost obou systémů zřetelná. Díky tomu se magdeburské právo poté, co v první třetině 13. století dochází zásluhou Eikeho z Repkova k písemnému zachycení saského zemského a lenního práva v tzv. Saském zrcadle, může opřít o tento velmi raný svod právních článků a tím rychleji se rozšiřuje do nově kolonizovaných oblastí středovýchodní Evropy. Tendence k písemnému záznamu právních zásad je v Magdeburku velmi silná, takže po plovině 13. století vzniká na základě právní praxe několik významných textů, mezi nimi i nejstarší vrstva později velmi rozšířeného vikpildního práva. Hlavním hybatelem rozvoje magdeburského práva je tamní kolegium šefů se soudní pravomocí, z něhož se ve 13. století odděluje městská rada. Počátkem 13. století, kdy se objevují první zmínky o užívání tohoto práva v českých zemích, nelze ještě hovořit o ustáleném systému práva a správy v Magdeburku samotném, takže otázka po skutečném obsahu listinných termínů *ius magdeburgense* či *ius maydburgensium* v našem prostředí musí pro tuto dobu zůstat otevřená. Lze se nanejvýš jen dohadovat o právním povědomí prvních příchozích měšťanů a osadníků, migrujících do českých zemí s osobními zkušenostmi z již existujících obcí tohoto práva. Teprve v době posledních přemyslovských králů se jedno z důležitých center severozápadních Čech, výhodně položené město Litoměřice, odhodlává k přímému dotazu do Magdeburku za účelem

získání aktuálního znění magdeburského práva. Tímto počinem končí období pouhého zvykového užívání práva, dosud dostačujícího způsobu zajištění stability v prostředí neustálených organismů nejstarších městských obcí v Čechách, a začíná vědomý přechod k písemné fixaci zprvu právních zásad a postupně také konkrétních případů ve formě městských knih. Nikoli náhodou k získání svodu magdeburského práva dochází v době oslabení královské moci, kdy větší potřeba právní jistoty se spojuje s rostoucím sebevědomím druhé a třetí generace měšťanů. Rok 1282 lze tedy s odstupem chápat jako zásadní mezník ve vývoji magdeburského práva v severozápadních Čechách. Litoměřičtí šefové od této doby disponovali autorizovaným zněním magdeburských právních zásad, podle dochovaného průvodního dopisu nikoli pouhou stručnou listinou, ale rozsáhlejším rukopisem o více listech. To byla zřejmá výhoda ve srovnání s dalšími významnými městy téhož okruhu, například Hradcem Králové, a nelze vyloučit, že celá záležitost cíleně směřovala k později potvrzenému postavení Litoměřic coby vrchní stolice příslušného právního okruhu. Pro představu o konkrétním obsahu tohoto nezachovaného sdělení jsem využil komparaci s obdobnými dokumenty vydanými magdeburskými právními znalci pro geograficky nejblíže města Vratislav a Zhořelec ve druhé polovině 13. a počátkem 14. století. Zejména první sdělení pro Vratislav z roku 1261 lze pro účely komparace chápat jako doklad minimálního možného rozsahu a obsahu litoměřického *volumen*, následující z roku 1295 rovněž pro Vratislav a z roku 1304 pro Zhořelec pak jako doklad nevýrazných změn co do obsahu obdobných dokumentů v rámci delšího období. Projevuje se zde značná konzervativnost magdeburské právní stolice, daná mimo jiné tradičním lpěním na výkladu subsidiárních písemných pramenů práva typu Saského zrcadla a vikpildního práva.

Stručný přehled nejdůležitějších článků sdělení práva pro Vratislav z roku 1261 ukazuje, jaké oblasti práva považovali ve své době magdeburské šefové (a s velkou dávkou pravděpodobnosti i vratislavští příjemci) za nejdůležitější pro vzdálené město v rané fázi jeho rozvoje. Obsáhlý dokument v původním rozsahu čtyřiašedesáti oddílů zahrnuje právo soukromé a trestní s celou řadou předpisů procesního charakteru a konstitutivní články o městské správě v podobě obsáhlého korpusu

čtyřiašedesáti bodů. Není to kodifikace ve smyslu úplného znění předpisů ze všech okruhů práva užívaného ve městě, což ostatně není vůbec účelem obdobných „zpisemňovacích“ snah, ale pouhý výtah dosti nesourodě uspořádaných kapitol, jehož cena je i přes onu charakteristickou nesystematičnost obrovská. Na rozdíl od zlomkovitých výpovědí listinného materiálu, obsahujícího v nejlepším případě povšechné určení charakteru předávaného práva (pro české země se obvykle uvádí příklad z listiny pro Přelouč z roku 1261, kde je toto právo představeno výhradně jako výhradně trestní s výčtem jednotlivých trestů), přibližuje obsah pojmu magdeburské právo v podstatně větší šíři. Po polovině 13. století se toto sdělení stalo základem právního systému jednoho z nejvýznamnějších měst střední Evropy a společně s úpravami z mladších dob (tzv. *Versio Vratislaviensis* čili latinský překlad Saského zrcadla od vratislavského notáře Konráda z Oppeln z doby mezi roky 1272-1292) se dále ve 14. století šířilo v podobě právních sbírek, známých jako nesystematické a systematické právo magdeburských šefů (*Magdeburg-Breslauer unsystematisches a systematisches Schöffengericht*).

Vlastní text sdělení ovšem postrádá propracovanější strukturu a články z různých oblastí soukromého, trestního a procesního práva a správy následují bez zřejmého hlubšího systému. Systematičnost obvykle není středověkým právním dokumentům vlastní, ale jisté charakteristický rysy lze v nakupeném materiálu vytknout. Evidentní je podle předpokladu dominantní vliv Saského zrcadla, pořadí jednotlivých kapitol dokumentu se v hrubých rysech dokonce částečně shoduje s Eikeho právní knihou. Nápadný je na první pohled zřetelný důraz na úpravu postavení a kompetencí městské rady, která v této době byla nejen v Magdeburku stále ještě do značné míry novinkou a její institucionální zakotvení v systému správy města proto vyžadovalo větší pozornost. Rady se týká úvodních šest článků, z nichž první legitimizuje její existenci vůbec a další osvětlují kompetence (vydávání statut, dohled nad hospodářským životem města, výkonná pravomoc) a mechanismus jejího fungování. Následuje několik článků věnovaných systému správy, v němž má hlavní slovo purkrabí a šultys. Rozdělení jejich kompetencí v rámci soudnictví velmi přibližně odpovídá situaci v českých zemích, neboť pod pravomoc purkrabího spadají určité těžší případy

porušení práva obdobně jako u českého podkomořího, zatímco postavení šultyse je velkou měrou shodné s působením městského rychtáře. Umístění podrobné úpravy působnosti městské rady a purkrabího se šultysem na počátek celého sdělení dokládá důležitost, kterou magdeburští šefové přisuzovali jasnému uspořádání správních poměrů ve městě. Následující body ovšem již postrádají rysy systematickosti a pojednávají problematiku převážně z oblasti soukromého a trestního práva promíšeně spolu s dalšími dodatky ze správní a procesní oblasti. Přitom se klade důraz na starý germánský princip oddělení rolí šultyse-soudce coby pouhého ohlašovatele a vykonavatele ortelů nalezených šefy či v širším smyslu přisedícími soudu z řad plnoprávných měšťanů.

Charakteristickým poznávacím znakem magdeburského práva bylo specifické právo dědické, kterým se po dlouhou dobu zřetelně odlišují města tohoto právního okruhu od ostatních. Přežívají v něm starší představy, převzaté ze saského zemského práva a jen postupně přizpůsobované rozvinutému městskému prostředí, zejména absence testamentu, nahrazovaného velmi dlouhou dobu tzv. vzdáním pro případ smrti. Partner v manželství v rámci tohoto systému není vlastně vůbec považován za dědice, což je hlavním důvodem rozvoje zmíněného institutu vzdání. Dále přicházejí tytéž principy jako v dalších pramenech magdeburského práva ze starší i mladší doby, totiž rovnost sourozenců při dělení pozůstalosti, lhůta roku a dne pro přihlášení se k pozůstalosti bez dědiců, která poté spadá na krále, nebo například dědická posloupnost v pořadí děti bez rozdílu pohlaví, poté rodiče s předností otce, po nich sourozenci bez rozdílu pohlaví. S dědickým právem souvisí manželské majetkové právo, rovněž uchovávací zásady známé ze saského práva zemského. Pro každodenní život města s jeho tržišti, hostinci a dalšími lákadly mají značný význam předpisy z oblasti obligačního, smluvního a dlužního práva, jimž je ovšem věnována menší pozornost ve srovnání s trestním právem. Tato velmi důležitá oblast práva je v prvním vratislavském sdělení a ve zmanipulovaných dodatcích z 80. let 13. století ještě zatížena obsáhlou úpravou ordálu formou soudního souboje, která v mladších pramenech mizí. Přesto lze sledovat zřetelnou tendenci k racionalizaci, například jako procesní důkaz u závažných trestných činů je sice stále nutné složit tradiční přísahu se svědky, kteří ale musejí být opravdu

svědky spáchaného činu a nikoli pouhými garanty správnosti vykonané přísahy. Vratislavské právní sdělení z roku 1261 není kodifikací práva v moderním slova smyslu, nepostihuje ani zdaleka všechny oblasti městského života, spíše vymezuje mantinely aplikace dosud zřejmě zvykových právních článků. Jak dokládají dodatky z doby před dalším sdělením z roku 1295 a také toto mladší sdělení samotné, proces písemné fixace práva ve městech magdeburského okruhu zdaleka nebyl přímočarý. Jedním z hlavních důvodů byla absence autoritativní kodifikace magdeburského práva v ucelené podobě, neboť v samotném centru sice byla užívána výše zmíněná subsidiární písemná zachycení práva, ale k definitivnímu sepsání samotného městského práva nikdy nedošlo.

Obě sdělení práva pro Vratislav nejsou v kontextu činnosti magdeburského kolegia žádným solitérem, ale naopak jen jedním z řady obsahově velmi podobných dokumentů. Časově i geograficky nejbližší je v této souvislosti sdělení pro Zhořelec z roku 1304, které dobře ilustruje zmíněnou tezi o dlouhodobé kontinuitě takto šířených právních zásad. Spojitost se staršími dokumenty pro Vratislav je zjevná, nepochybně bylo při jeho sestavování použito také Saské zrcadlo a případně další dosud neurčené prameny. Stejně jako ve Vratislavi byla sdělení práva z Magdeburku počátkem samostatné a dlouhodobé tradice sestavování dalších právních knih, tak i kodex z roku 1304 se ve Zhořelci stal podkladem pro pozdější kompilační práce, jejichž výsledkem je tzv. zhořecká právní kniha z první poloviny 14. století. To je výrazný rozdíl proti Litoměřicím, kde takovéto aktivity nelze ani v mladší době doložit. První článek zhořeckého dokumentu v podobě luxusního kodexu je téměř doslovným přepisem úvodních čtyř bodů sdělení pro Vratislav z roku 1261, tedy ustanovení o radních a jejich pravomoci, statutech, pokutách za nedostavení se k jednání a za nedodržování správných měr a vah. Ve stejném duchu se nesou i další ustanovení o soudnictví a úlohách purkrabího a šultyse, která do značné míry zachovávají nejen obsah, ale i pořadí vratislavské předlohy. Pouze k některým bodům jsou učiněny dodatky, upřesňující původní formulace nebo je rozšiřující o další úpravy. Zbylý text je pak kompilátem jednak z obou vratislavských sdělení, jednak ze Saského zrcadla s doplňky z nejrůznějších oblastí práva a správy včetně proslulých stavebních předpisů

o odtoku vody přes sousední pozemky, stavbě prasečích chlívků, obširných pravidel soudních soubojů a podobně. Vydavatelé zhořeleckého sdělení zřetelně měli k dispozici oba texty vatislavských sdělení, což odpovídá předpokládané praxi opisování takto vydávaných dokumentů magdeburskými vydavateli. Shodné rysy má například i starší sdělení práva z Halle pro Slezskou Středu z roku 1235, lišící se zejména použitím latinského jazyka a detailní úpravou cechovních poměrů. Charakteristickým rysem všech sdělení je dále jejich obecnost ve smyslu úpravy modelových a nikoli konkrétních případů, jak to bývá u běžných právních naučení.

Pomyslný korpus magdeburského práva se tedy na základě autorizovaných sdělení z Magdeburku pro dobu 13. století a počátek 14. století jeví jako velmi stabilní, neboť jak sdělení práva ze samotné metropole v delším časovém rozmezí, tak obdobný dokument z jedné z nižších stolic téhož právního okruhu vykazují obdobnou strukturu i obsah. Naproti tomu kontinuita se staršími doklady (1188, 1211) je kupodivu sporná, ale tato otázka zatím nebyla uspokojivě vyřešena. V této době magdeburské právo ovšem zároveň dokáže pružně reagovat na změny ve správě města, související se vznikem městské rady a její velmi rychlým ovládnutím života obce. Takto propracovaný správní a právní systém byl navíc k dispozici v písemné formě, což posilovalo jeho výhodnost v očích místních vládců střední a východní Evropy, oblasti dosud městským právem nepřilíš dotčené a v prudkém pohybu, pro něž byl velmi vhodným prostředkem k podpoře nových sídelních a hospodářských tendencí. Příčinou jeho přitažlivosti v permanentní konkurenci dalších více či méně propracovaných systémů městského práva bylo kromě brzkého písemného zachycení především důkladné propracování oblasti správy, soudnictví a s tím spojeného procesního práva, které na jedné straně poskytovalo měšťanům dostatečně velkou autonomii a zároveň jasným důrazem na pravomoc pána vyhovovalo také druhé straně. S takto v dobovém kontextu moderně pojatým systémem se ale stále předávala řada starších institutů, vyhovujících spíše tradičnímu venkovskému prostředí než rozvíjejícím se městům, takže některé přenesené formy (dědické právo, ordály) měly před sebou ještě různě dlouhý život a jejich racionalizace nebo odstraňování právě v magdeburském okruhu zůstávaly nadlouho úkolem budoucnosti podle místních podmínek. Jestliže

se tedy celkový obraz magdeburského práva na základě autorizovaných sdělení šefů v rozmezí čtyř desítek let ve druhé polovině 13. století a počátkem následujícího století nijak podstatně nezměnil, je pravděpodobné, že výše popsané obrysy dobově nejbližších sdělení lze vztáhnout i k nedochovanému sdělení pro Litoměřice z roku 1282. Vliv tohoto právního svodu v právní materii Litoměřic bohužel konkrétně sledovat nelze, neboť velký požár koncem 13. století zničil starší městské písemnosti a jediným pozůstatkem systému městského knihovnictví je kniha obsahující převážně statuta městské rady, založená před polovinou 14. století.

Komparací s prameny obdobného charakteru magdeburské proveniencie se ovšem podstatně mění dosavadní pohled na obsah pojmu magdeburského práva v českých zemích od poslední čtvrtiny 13. století výše, minimálně pro postupně rostoucí oblast pod vlivem Litoměřic. Namísto neurčitých odkazů na obecné zásady městského práva se lze opřít o srovnání s rozsáhlými svody právních článků, které v různé míře propracovanosti upravují důležité oblasti života měšťanů a obyvatel měst. Není možné doložit, že by snad do Litoměřic zároveň se svodem práva byla zaslána i další právní pomůcka jako pro Vratislav. Na rozdíl od těchto obsáhlých soupisů práva s problematickým vztahem ke skutečné praxi (to se týká zejména Saského zrcadla) je obsahem sdělení vždy převážně živé právo, vyhovující realitě městského života. Přitom je samozřejmě nutné stále přihlížet k možným značným rozdílům mezi městy a potenciálním modifikacím magdeburských institutů a právních zásad v jiném prostředí. Zároveň je takto do značné míry zproblematizována výpovědní hodnota listinných formulací ohledně *ius magdeburgense*, které v naprosté většině stereotypně a výběrově (a snad i nadbytečně vzhledem k předpokládaným znalostem příjemců) zachycují pouhé výseky z obsahové šíře daného pojmu.

Sdělení práva z roku 1282 mělo zřejmě vliv na další rychlý růst autority litoměřického kolegia šefů v rámci skupiny severozápadních českých měst, neboť výkladem autorizovaného písemného znění magdeburského práva získává litoměřická stolice jedinečnou možnost buď potvrdit dosavadní praxi, nebo spíše definitivně se prosadit jako skutečná právní hlava mezi městy na magdeburském právu v Čechách. Konečné uznání této skutečnosti ze strany královské moci pak následuje poměrně brzy

za vlády Jana Lucemburského v roce 1325 s tím, že se jedná o potvrzení starší tradice.

Druhá kapitola práce je věnována zkoumání normativního zásahu královské moci do systému městského soudnictví z roku 1387, zejména údajného zákazu odvolání se za hranice království a reálného odrazu této listiny v ostatních pramenech. Jmenování Zikmunda Hulera podkomořím bylo spojeno s úpravou jeho kompetencí v oblasti soudnictví, zřejmě vynucenou z královského pohledu neuspokojivým zvykem odvolávat se od nižších stolic k vyšším včetně zahraničních. Nepochybně se tento zákrok týkal především okruhu magdeburského městského práva, tj. Litoměřic, neboť zde byl právní kontakt s Magdeburkem tradičně silnější než v oblastech jihoněmeckého či případněji pražského práva, kde lze podle J. Kejře uvažovat hlavně o Chebu a jeho blízkosti k Norimberku. Pozorné čtení celé zmíněné listiny totiž ukazuje, že záměrem vydavatele nebylo zcela zrušit zaběhlé mechanismy odvolání se k nejvyšší autoritě magdeburského práva, ale pouze v konkrétně vymezených případech zajistit autoritu příslušných úředníků (podkomoří, hofrychtér) a v jejich zastoupení i samotného krále. Zákaz se totiž dotýká jen těch záležitostí, které již byly projednány před nejvyšším soudem podkomořího či příslušných úředníků a byly touto autoritou už jednou jménem krále rozhodnuty (v originále použita formulace *sentencia diffinitiva*). Z hlediska suverénní zeměpanské moci jistě nebylo přípustné, aby se od rozhodnutí učiněné v jejím jméně někdo dále pokoušel odvolávat k jakékoli cizí autoritě, navíc ještě mimo hranice království. Zůstává přitom zachována tradiční možnost odvolání ke králi. Tomu odpovídá i velký počet dochovaných odvolání se do Magdeburku z 15. a počátku 16. století, která pokračovala snad i se vzrůstající intenzitou, ovšem týkala se převážně okruhu soukromého práva (dědického, manželského apod.) Kategorii zmíněných vyhrazených případů je možné sledovat v písemných pramenech od počátku 14. století, přičemž se zpočátku velmi blíží závažným porušením práva, která byla v kompetenci magdeburského purkrabího coby nejvyššího soudce. Listinné doklady z let 1307, 1319 a 1337 buď stručně a zřejmě bez nároku na úplnost vypočítávají tyto přečiny (násilí na ženách, falšování mince, útok na dům), nebo obecně konstatují kompetenci podkomořího a krále, pokud se některá ze stran v těchto

vyhrazených případech nespokojí s ordelem městské rady a rozhodne se k odvolání k podkomořimu nebo ke králi. Teprve z roku 1405 je zachován obsáhlý katalog přesně vymezující tyto vybrané přečiny, později rozšířený a několikrát opakovaný v opisech různé provenience. Bývá nazýván *ruga regalis*, což lze přeložit volně jako stížnost ke králi, a podle dosavadní literatury je rok 1405 datem jeho vzniku. Jak ale ukazují prameny lounské provenience, je *ruga* či *reuga* zcela běžnou součástí soudní praxe již v osmdesátých letech 14. století a počátky tohoto institutu sahají pravděpodobně ještě hlouběji. V roce 1337 jsou tyto zvláštní případy označeny jako vyhrazené králi *ab antiquo* a není důvod o této formulaci pochybovat. Je zajímavé, že termín *ruga* se v dalších oblastech magdeburského práva mimo Čechy neobjevuje a jedná se zřejmě o místní zvyklost. Obsahem tohoto pojmu je písemná stížnost na dané případy přesahující běžný rámeček, adresovaná městskou radou podkomořimu a řešená jím samotným či hofrychtěrem při příjezdu do města a tzv. obnovení městské rady. Nedochovaní pramenného materiálu ze starší doby (soudní knihy) neumožňuje ověřit, zda tento mechanismus skutečně fungoval již v první polovině 14. století; není vyloučeno, že souvisí se staší úpravou kompetencí podkomořiho z roku 1337.

Třetí kapitola studie se zabývá zajímavým institutem magdeburského práva určeným k hmotnému zabezpečení žen. Postavení ženy v magdeburském právním okruhu je odrazem starších zvyklostí z dob germánských zákoníků, kde žena stojí plně v moci muže a bez jeho poručnictví je sama nezpůsobilá k právním úkonům. Projevují se zde některá archaická rezidua jako například formální majetkové společenství mezi manželi, doprovázené neexistencí vzájemného dědického práva a jen pomalu ustupující preferencí pokrevních svazků před sňatkem vzniklou rodinou. S tím souvisí jen postupně se prosazující znalost principu volného testamentu a velká obliba vzájemného darování majetku mezi manželi, což vlastně testament nahrazuje. Oproti muži nevýhodné postavení ženy v dědickém právu je kompenzováno obdarováním ve formě věna, vedle něž se v saském zemském právu udržuje institut tzv. ženské výbavy čili v mluvě právních pramenů *gerade coby* označení pro zvláštní soubor movitých věcí užívaných během trvání manželského svazku převážně ženou. Prostřednictvím

magdeburského práva se tato ženská výbava uplatňuje i v okruhu litoměřického městského práva.

Během manželství se *gerade* stává formálně a právně nevydělenou součástí společného majetku pod správou muže a teprve po zrušení manželského svazku a tím i formálního majetkového společenství dochází k jejímu konkrétnímu definování a oddělení. Podle okolností je buď předána pozůstalé vdově, nebo nejbližší ženské příbuzné zemřelé manželky jako tzv. *niftelgerade* s jen malou kompenzací pro ovdovělého manžela. Zbylé movitosti připadají muži nebo jeho dědicům, takže žena je zřetelně znevýhodněna a teprve s její emancipací v dědickém právu vůči muži tento princip odlišného dědění podle pohlaví přestává být životaschopný, nehledě na jeho nepraktické důsledky v rodině a městském životě vůbec. Detailní výčty movitých věcí tvořících ženskou výbavu jsou nezbytnou součástí všech základních právních knih v magdeburském právním okruhu. Různé verze a překlady do dalších jazyků ukazují na její postupné a nepřilíš výrazné změny, kromě toho jsou tyto katalogy doplňovány řadou dalších předpisů manželského majetkového a dědického práva, upravujících osudy *gerade* po zrušení manželství. V litoměřické právní oblasti byly působením Litoměřic a jejich role vrchní odvolací stolice dobře známy a dlouhodobě dodržovány principy Saského zrcadla, vikpildní knihy i knih distinkčních, ostatně vliv nejstarších písemných zachycení saského práva je zásadní ještě v tzv. Extraktu z roku 1571.

V každodenním životě středověkých měst se *gerade* rychle stává přítěží, neboť komplikuje majetkové převody a znevýhodňuje rodinu vůči pokrevním příbuzným. Proto dochází k její částečné eliminaci, konkrétně v těch případech, kdy se coby tzv. *niftelgerade* po smrti manželky původně vracela nejbližší ženské příbuzné. Zásahem vrchnosti se takto kromě známé úpravy dědického práva podle vzoru Starého Města pražského v letech 1371-1372 upravují v roce 1407 podmínky pro vartemberský Děčín a roku 1416 pro královský Most, zatímco situace po smrti manžela zřejmě nepůsobila obtíže a nebyla vůbec řešena. Dopady těchto listin v praxi bohužel nelze pro nedochování příslušných pramenů ověřit. Ideálním typem pramene pro detailní zkoumání jednotlivých právních institutů jsou soudní knihy, které jsou z předhusitské doby k dispozici pouze v několika málo městech

litoměřické oblasti. Největší pozornost jsem proto věnoval řadě pěti soudních knih lounských, z nichž některé byly již detailně diplomaticky zkoumány a ve srovnání s dalšími užitými prameny z České Kamenice a Duchcova je lze bezpečně zařadit v rámci městské kancelářské produkce. První zpráva o *gerade* v lounském prostředí a zatím i v celém litoměřickém okruhu vůbec pochází z roku 1362, ovšem je dokladem v kontextu nejstarší lounské knihy zcela ojedinělým a tato solitérnost spíše vyvolává další otázky po charakteru právních pořízení, osobě písaře či způsobu vedení knihy samotné. Od 80. let 14. století se situace výrazně mění a *gerade* je v této době samozřejmou součástí právních pořízení, objevuje se ve značném množství a s ustáleným formulářem. Zásady magdeburského práva jsou plně respektovány, zvláštní dědický princip se uplatňuje bez ohledu na již dříve poskytnutou dispoziční volnost a jen v některých případech se projevuje posun v směrem k peněžité náhradě místo výčtu konkrétních movitostí. Nermalou část zpráv o existenci ženské výbavy obsahují právní pořízení ze sporů či zápisy rozhodčích, což na jedné straně dokazuje praktické obtíže spojené s tímto institutem, na straně druhé ale naznačuje jeho význam a zakořeněnost v právním myšlení, neboť nesporné případy zdaleka nemusely být zachycovány v úplnosti. Knihy obou zmíněných menších měst ovšem poskytují poněkud odlišný obraz praktického užívání ženské výbavy, ve srovnání s lounskými je v nich zřejmý rychlejší přechod od tradičního chápání *gerade* k jejímu začlenění do komplexu dědictví bez zvláštního statutu. V rámci sledovaných úseků několika desetiletí přitom vedle sebe koexistují jak doklady odstraňování staršího stavu, tak naopak i užití tohoto institutu přesně v intencích Saského zrcadla či vikpildní knihy. Navíc s ohledem na početnost výskytu zmínek o *gerade* nelze pro dobu posledních Lucemburků hovořit o závěrečné fázi její existence v litoměřickém právním okruhu, neboť její částečné přežívání coby zvykové právní normy trvá až do 16. století a detailnější pohled na mladší pramenné zdroje z doby po husitských válkách může v tomto ohledu přinést značné překvapení.

Pohled na tři různé kapitoly z dějin magdeburského městského práva v Čechách a získané výsledky ukazují, že právní historie středověku je stále schopna přinášet důležité podněty pro ostatní směry historického bádání. Rozbor pozadí a hypotetického obsahu sdělení práva pro Litoměřice z roku

1282 jednak upozornil na mimořádnost daného počinu v českých zemích, jednak alespoň částečně dodal obsah často užívanému pojmu magdeburského práva a také poukázal na ošidnost listinných formulací a vyvozování zásadních závěrů na takto vratkém základě. Podobný výsledek přinesl rozbor údajného zákazu odvolání se do zahraničí z roku 1387, který ve skutečnosti znamenal jen upřesnění kompetence podkomořího a vrchních městských stolic, zatímco starší praxe odvolání do Magdeburku v méně závažných případech pokračovala dále. Detailní analýza problematiky tzv. ženského nábytku čili *gerade* na základě normativních i praxí vzniklých pramenů pak kromě upřesnění osudů tohoto zajímavého institutu zvýraznila nutnost neomezovat se jen na normativní typy právních pramenů, ale pokud možno je konfrontovat s praxí.

Prameny nevydané:

Státní okresní archiv Louny, fond Archiv města Louny, knihy zahájeného soudu:

- sign. I C 1 1347-1362
- sign. I C 2 1380-1392
- sign. I C 3 1394-1403
- sign. I C 4 1403-1412
- sign. I C 5 1412-1418

SOKA Louny, fond Archiv města Louny, Liber transsumptionum sign. I B 6 1295-1589

Prameny vydané:

ČELAKOVSKÝ Jaromír (ed.), *Codex Juris Municipalis Regni Bohemiae I. Privilegia měst Pražských*, Praha 1886.

ČELAKOVSKÝ Jaromír. (ed.), *Codex Juris Municipalis Regni Bohemiae II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225-1419*, Praha 1895.

ČELAKOVSKÝ Jaromír – Friedrich Gustav (edd.), *Codex Juris Municipalis Regni Bohemiae III. Privilegia královských měst venkovských z let 1420-1526*, Praha 1948.

DANIELS D.– GRUBEN F.– KUEHNS F. J. (edd.), *Das saechsische Weichbildrecht. Rechtsdenkmäler des deutschen Mittelalters I*, Berlin 1857.

EBEL Friedrich (ed.), *Magdeburger Recht II, Die Rechtsmitteilungen und Rechtssprüche für Breslau. Teil 1, Die Quellen von 1261 bis 1452*, Mitteldeutsche Forschungen 89/II/1, Köln – Wien 1989.

ECKHARDT Karl August (ed.), *Auctor Vetus de Beneficiis I. Lateinische Texte, 2. Archetypus und Görlitzer Rechtsbuch. Fontes Iuris Germanici Antiqui 2, Nova Series*, Hannover 1964-1966.

ECKHARDT Karl August (ed.), *Sachsenspiegel Landrecht. Fontes Iuris Germanici Antiqui*, Hannover 1933.

ECKHARDT Karl August (ed.), *Sachsenspiegel Landrecht, Lehnrecht. Fontes Iuris Germanici Antiqui, Nova Series I/1-2*, Göttingen – Berlin – Frankfurt 1955-1956.

GAUPP Ernst Theodor (ed.), *Das alte magdeburgische und hallische Recht. Ein Beitrag zur deutschen Rechtsgeschichte*, Aalen 1966 (přetisk původního vydání Breslau 1826).

- GAUPP Ernst Theodor (ed.), *Deutsche Stadtrechte des Mittelalters mit rechtsgeschichtlichen Erläuterungen II/3, Beiträge zur Geschichte des deutschen, namentlich des sächsisch-magdeburgischen Rechts in verschiedenen böhmischen Städten*, Breslau 1852.
- FLODR Miloslav (ed.), *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století I. Úvod a edice*, Brno 1990.
- FLODR Miloslav (ed.), *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století II. Komentář*, Brno 1992.
- FLODR Miloslav (ed.), *Právní kniha města Brna z poloviny 14. století III. Rejstříky a přehledy*, Brno 1993.
- HORCICKA Adalbert (ed.), *Das älteste Böhmisch Kamnitzer Stadtbuch (BKS)*, Prag 1915.
- JIREČEK Hermenegild (ed.), *Codex Juris Bohemici II/3, Monumenta juris municipalis*, Pragae 1873.
- JIREČEK H. (ed.), *Codex Juris Bohemici IV/5, Scripta jurisconsultorum.saeculi XVI.*, Pragae 1883.
- KOCÁNOVÁ Barbora – TOMAS Jindřich a kol. (edd.), *Libri Civitatis III. Městská kniha Litoměřic v kontextu písemností městské kanceláře*, Ústí nad Labem 2006.
- KOCHMANN Karl. (ed.), *Das Stadtbuch von Dux 1389 . Stadt- und Urkundebücher aus Böhmen*, Band VIII, Prag 1941.
- MAREŠ František (ed.), *Prokopa písaře Nového Města Pražského Praxis cancellariae*. Praha 1908.
- ROESSLER Emil Franz, *Deutsche Rechtsdenkmäler aus Böhmen und Mähren. I. Band, Das altprager Stadtrecht aus dem XIV. Jhdte*, Prag 1845.
- ROTH Gunhild – IRGANG Winfried (edd.), *Das „Leobschützer Rechtsbuch“ . Quellen zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas 5*, Marburg 2006.
- SCHLESINGER Ludwig (ed.), *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*, Prag 1876.
- SCHOTT August Friedrich (ed.), *Sammlungen zu den Deutschen Land- und Stadtrechten*, Leipzig 1772.
- SPÁČIL Vladimír (ed.), *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actuum notabilium) z let 1343-1420*, Olomouc 1982.

WASSERSCHLEBEN Hermann (ed.), *Sammlung deutscher Rechtsquellen*
I., Giessen 1860.

WEIZÄCKER Wilhelm (ed.), *Magdeburger Schöffensprüche und*
Rechtsmitteilungen für den Oberhof Leitmeritz, Stuttgart-Berlin 1943.

Literatura:

ADAMOVIŠ S. Karolina – RIEGROVIŠ Běla – SKŘEJPKOVIŠ Petra – SOUKUP Ladislav – ŠOUŠA Jiří, *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*, Praha 2005.

BADER Karl S.– DILCHER Gerhard, *Deutsche Rechtsgeschichte. Land und Stadt, Stadt und Bauer im alten Europa. Band II, Rechtsgeschichte der Stadt*, Berlin – Heidelberg 1999.

BECKER Walter, *Magdeburger Recht in der Lausitz, sein Geltungsbereich und seine Denkmäler. Ein Beitrag zur Geschichte Magdeburger Rechts*, Stuttgart 1931.

BERNT Alois, *Ein geschriebenes deutsches Stadtrecht von Leitmeritz aus dem 14. Jahrhundert*, MVGD 42, 1904, s. 185-202.

BOBKOVIŠ Lenka, *Velké dějiny zemí Koruny české IVa*, Praha-Litomyšl 2003.

BOBKOVIŠ Lenka – BARTLOVIŠ Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české IVb*, Praha-Litomyšl 2003.

BOHÁČEK Miloslav, *Římské právo v listinné praxi českých zemí 12. – 15. století*, SAP 24, 1974, s. 461-486.

BÖHLAU Hugo, *Aus der Praxis des Magdeburger Schöffenstuhls während des 14. und 15. Jahrhunderts*, ZRG (GA) 9, 1870, s. 1-50.

BOKOVIŠ Hildegard – SPÁČILOVIŠ Libuše, *Stručný raně novohornoněmecký glosář*, Olomouc 2003.

BRACHMANN Hansjürgen, *Kontinuität und Diskontinuität in der Geschichte der ostmitteleuropäischen frühen Stadt und der „Faktor der Macht“*, in: *Život v archeologii středověku*, Praha 1997, s. 53-66.

ČÁDA František, *Povšechné právní dějiny československé I.*, Brno 1947.

ČECHURA Jaroslav, *Úřad rychtáře v Litoměřicích v předhusitském období*, Litoměřicko 21-22, 1985-1986, s. 51-75.

ČECHURA Jaroslav, *Nezdařená lokace Přemysla Otakara II. na Hoře sv. Štěpána a statky chotěšovského kláštera na Litoměřicku v době předhusitské*, Litoměřicko XVII-XX, 1981-1984, s. 43-69.

ČELAKOVSKÝ Jaromír, *Obnovování rad v královských městech v Čechách*. ČČM 53, 1879, s. 88-112, 258-266.

ČELAKOVSKÝ Jaromír, *O právních rukopisech města Litoměřic*, Časopis českého musea 53-54, 1879-1880, s. 143-153, 542-558.

ČELAKOVSKÝ J., *Úřad podkomořský v Čechách*, ČČM 51-52, 1877-1878.

DEUTSCHES STÄDTEBUCH. *Handbuch städtischer Geschichte II*, Mitteldeutschland. Hrsg. Keyser Erich, Stuttgart – Berlin 1941.

ČORNEJ Petr, *Velké dějiny zemí Koruny české V.*, Praha-Litomyšl 2000.

DILCHER Gerhard, *Das mittelalterliche Stadtrecht als Forschungsproblem*. Juristische Schulung 11, 1989, s. 875-879.

DILCHER Gerhard, *Einheit und Vielheit in Geschichte und Begriff der europäischen Stadt*, in: *Vielerei Städte. Der Stadtbegriff*, Städteforschung A, Band 61, 2004, s. 13-31.

DILCHER Gerhard, „*Hell, verständig, für die Gegenwart sorgend, die Zukunft bedenkend*“. *Zur Stellung und Rolle der mittelalterlichen deutschen Stadtrechte in einer europäischen Rechtsgeschichte*, ZRG GA 106, 1989, s. 12-45.

DILCHER Gerhard, *Historiographische Traditionen, Sachprobleme und Fragestellungen der Erforschung der mittelalterlichen Stadt*, in: Pierre Monet – Otto Gerhard Oexle (edd.), *Stadt und Recht im Mittelalter*, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, Band 174, 2003, s. 73-96.

DILCHER Gerhard, *Oralität, Verschriftlichung und Wandlungen der Mormstruktur in den Stadtrechten des 12. und 13. Jahrhunderts*, in: *Pragmatische Schriftlichkeit im Mittelalter. Erscheinungen und Entwicklungsstufen*. Hagen Keller – Klaus Grubmühler – Nikolaus Staubach (edd.), München 1992, s. 9-19.

DILCHER Gerhard, *Rechtshistorische Aspekte des Stadtbegriffs*, in: Herbert Jankuhn – Walter Schlesinger – Heiko Steuer (edd.), *Vor- und frühformen des europäischen Stadt im Mittelalter*, Teil I, Göttingen 1973, s. 12-32.

DOLEŽEL Jiří, *K městskému zřízení na středověkém Brněnsku do roku 1411*, in: *Brno a jeho region. Mediaevalia Archaeologica 2*, Praha – Brno 2000, s. 159-259.

DOTZAUER Winfried, *Quellenkunde zur deutschen Geschichte im Spätmittelalter (1350-1500)*, Darmstadt 1996.

DRÜPPEL Hubert, *Iudex Civitatis. Zur Stellung des Richters in der hoch- und spätmittelalterlichen Stadt deutschen Rechts*, Köln – Wien 1981.

DRÍMAL Jaroslav, *Brněnské městské knihy, právo a listiny za písaře Jana z Gelnhausen*, Sborník archivních prací 8, 1958, s. 109-129.

DUBY Georges– PERROT Michelle (edd.), *Geschichte der Frauen, Band 2: Mittelalter*, hrsg. von Christiane KLAPISCH-ZUBER, Frankfurt-New York 1993

DVOŘÁK Max, *Roudnický rukopis knih distinkčních práva Saského*, ČČM 53, 1879, s. 138-143.

EBEL Friedrich, *Unseren fruntlichen grus zuvor. Deutsches Recht des Mittelalters im mittel- und osteuropäischen Raum*, Hrsg. von A. Fijal, H.-J. Leuchte, H.-J. Schiewer, Köln-Weimar-Wien 2004.

ENNENOVÁ Edith, *Ženy ve středověku*, Praha 2001.

EPSTEIN S. R. (ed.), *Town and Country in Europe, 1300-1800*, Cambridge 2001.

FIALA Zdeněk, *Komorník a podkomoří*. SH 2, 1954, s. 57-82.

FLODR Miloslav, *Brněnské městské právo*, Brno 2001.

FLODR Miloslav, *Brněnské městské právo po smrti notáře Jana (1359-1389)*, Brno 2006.

FRICKE Friedrich-Wilhelm, *Das Eherecht des Sachsenspiegels*, Frankfurt am Main 1978.

GEBAUER Jan, *Slovník staročeský*, díl I., Praha 1903.

GOERLITZ Theodor, *Die Anfänge der Schöffen, Bürgermeister und Ratmannen in Magdeburg*, ZRG GA 65, 1947, s. 70-85.

GÓRCZAK Zbyszko, *Najstarzse lokacje miejskie w Wielkopolscie (do 1314 r.)*, Poznań 2002.

GRIMM Jakob – GRIMM Wilhelm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig 1854-1960.

GROEBNER Valentin, *Zu einigen Parametern der Sichtbarmachung städtischer Ordnung im späteren Mittelalter*, in: Pierre Monet – Otto Gerhard Oexle (edd.), *Stadt und Recht im Mittelalter*, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, Band 174, 2003, s. 133-121.

GRUNZEL Joseph, *Ueber die deutschen Stadtrechte Böhmens und Mährens*, MVGDB 30-32, 1892-1894.

HAAS Antonín, *Omezení odúmrti a vdovská třetina v starém českém městském právu*, Právně historické studie 17, 1973, s. 199-218.

HAAS A., *Právní oblasti českých měst*, Časopis společnosti přátel starožitností 60, 1982, s. 15-24.

- HAAS A., „Ženský nábytek“ v oblasti českého městského práva, Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity 9, 1960, s. 141-150.
- HAASE Carl, *Probleme der vergleichenden Stadtrechtsforschung in landesgeschichtlicher Sicht*. Hessisches Jahrbuch für Landesgeschichte 5, 1955, s. 101-123.
- HANĚL Jaromír, *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*, Praha 1874.
- HATTENHAUER Hans, *Evropské dějiny práva*, Praha 1998.
- HEIT Alfred, *Vielfalt der Erscheinung – Einheit des Begriffs? Die Stadtdefinition in der deutschsprachigen Stadtgeschichtsforschung seit dem 18. Jahrhundert*, in: *Vielerlei Städte. Der Stadtbegriff*, Städteforschung A, Band 61, 2004, s. 1-12.
- HEROLD Vilém, *O nejstarší městské knize lounské*. SAP 21, 1971, s. 32-92.
- HEUSLER A., *Institutionen des deutschen Privatrechts II*, Leipzig 1886.
- HISTORICKÝ ATLAS MĚST ČESKÉ REPUBLIKY, sv. 1 Litoměřice, 1996.
- HLAVÁČEK Ivan, *Die Kommunikation der Reichsstädte und der böhmisch-königlichen Städte mit der Zentralgewalt unter Karl IV. und besonders Wenzel IV.*, in: W. Prevenier – Th. de Hemptinne (edd.), *La diplomatie urbaine en Europe au Moyen Âge*, Actes du congrès de la Commission internationale de Diplomatie, Gand 1998, s. 195-216.
- HLAVÁČEK Ivan, *Příspěvek k charakteru činnosti královského podkomorího v době předhusitské*, in: *Zápisky katedry československých dějin a archivního studia* 1956 č. 3, s. 8-9.
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka – JANÁK Janák – DOBEŠ Jan, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005.
- HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Diplomatika a dějiny správy pozdního středověku*, in: *200 let pomocných věd historických*, UK Praha 1998, s. 201-226.
- HOFFMANN František, *České město ve středověku*, Praha 1992.
- HOFFMANN F., *Hlavní výsledky studia středověkých měst v českých zemích*, in: *In memoriam Josefa Macka*, Praha 1996, s. 209-225.
- HOFFMANN F., *K oblastem českých práv městských*, Studie o rukopisech 14, 1975, s. 27-67.

HOFFMANN F., *K systémové analýze středověkých měst*, ČČH 88. 1990, s. 252-275.

HOFFMANN F. – ŠTĚPÁN J., *K „záhadě“ Otakarových práv*, Studie o rukopisech 24, 1985, s. 71-132.

HOFFMANN F., *Rukopisy městských práv v knihovně Národního muzea v Praze*, Studie o rukopisech 15, 1976, s. 13-37.

HOFFMANN F., *Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století*, Sborník archivních prací 57, 2007, s. 3- .

HOFFMANN F., *Struktura městského obyvatelstva v českých zemích do počátku 16. století*. In: *Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století*, Praha 1984, s. 321-342.

HRADIL Paul, *Zur Theorie der Gerade*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germanische Abteilung (ZRG (GA)) 31, 1910, s. 67-130.

HRUBÁ Michaela, *„Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.

HRUZA Karel, *Wilhelm Wostry a Wilhelm Weizsäcker*, in: *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945. Práce z dějin vědy 18*, Praha 2004.

ISENMANN Eberhard, *Ratsliteratur und städtische Ordnungen des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit*, in: Pierre Monet – Otto Gerhard Oexle (edd.), *Stadt und Recht im Mittelalter*, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte, Band 174, 2003, s. 215-479.

JAN Libor, *Moravští podkomoři v době Václava II.* ČČH 95, 19997, s. 313-348.

JELINEK Franz, *Mittelhochdeutsches Wörterbuch zu den deutschen Sprachdenkmälern Böhmens und der mährischen Städte Brünn, Iglau und Olmütz (XIII. bis XVI. Jahrhundert)*, Heidelberg 1911.

JOHANEK Peter, *Was weiter wirkt...Recht und Geschichte in Überlieferung und Schriftkultur des Mittelalters*, hrgs. Antje Sander-Berke und Birgit Studt, Münster 1997.

JORDÁNKOVÁ Hana– SULITKOVÁ Ludmila, *Zásady testamentární praxe královského města na jihoněmeckém právu (na příkladu Brna)*, in: JÍŠOVÁ Kateřina– DOLEŽALOVÁ Eva (edd.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 39-53.

JURITSCH Georg, *Die Deutschen und ihre Rechte in Böhmen und Mähren im XIII. und XIV. Jahrhunderte*, Mies 1905.

KAMIŇSKA Krystyna, *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. (studium historyczne)*, Toruń 1990.

KAPRAS Jan, *Das Pfandrecht inm böhmisch-mährischen Stadt- und Bergrechte. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Rechte*, Breslau 1906.

KAPRAS Jan, *Právní dějiny zemí Koruny České I*, Praha 1913.

KASTNER Quido, *Kmetský soud v Litoměřicích v druhé polovině 16. století*, SAP 19, 1969, s. 495-

KASTNER Q., *Litoměřická právní oblast do počátku 17. století*, Litoměřicko 14, 1978, s. 67-81.

KASTNER Q., *Městská správa v Litoměřicích v druhé polovině 16. století. Na základě rozboru městských knih*, Praha 1976 (disertace FF UK).

KASTNER Q., *Obnovování městské rady v Litoměřicích ve 40. – 60. letech 16. století*, Acta Litomericensia 1981, s. 1-59.

KAVKA František, *Die Städte Böhmens und Mährens zur Zeit des Přemyslidenstaates*, in: W. Rausch (ed.), *Die Städte Mitteleuropas im 12. und 13. Jahrhundert*, Linz 1963.

KEJŘ Jiří, *Das böhmische Städtewesen und das „Nürnberger Recht“*, in: *Der weite Blick des Historikers. Einsichten in Kultur, Landes- und Stadtgeschichte. Peter Johanek zum 65. Geburtstag*, Köln-Weimar-Wien 2002, s. 113-124.

KEJŘ Jiří, *Die Anfänge der Stadtverfassung und des Stadtrechts in den böhmischen Ländern*, in: Schlesinger W. (ed.), *Die deutsche Ostsiedlung als Problem europäischen Geschichte*, Sigmaringen 1974, s. 439-470.

KEJŘ Jiří, *K privilegiu knížete Soběslava pro pražské Němce*, *Právněhistorické studie* 14, 1969, s. 249-257.

KEJŘ J., *Městské zřízení v českém státě ve 13. století*, ČsČH 27, 1979, s. 226-252.

KEJŘ J., *Možnosti a meze právněhistorického bádání o počátcích měst*, PHS 20, 1977, s. 177-203.

KEJŘ J., *Nad počátky našich měst*, ČsČH 24, 1976, s. 377-401.

KEJŘ Jiří, *Organisation und Verwaltung des königlichen Städtewesens in Böhmens zur Zeit der Luxemburger*, in: Rausch W. (ed.), *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert*, Linz 1972, s. 79-96.

KEJŘ J., *Právní dějiny středověku dnes – a co dále?*, ČČH 102, 2004, s. 552-573.

KEJŘ J., *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.

KEJŘ J., *Zwei Studien über die Anfänge der Städteforschung in den böhmischen Ländern. I. Die ältesten böhmischen und mährischen Städte*, *Historica* 16, 1969, s. 81-116.

KISCH Guido, *Sachsenspiegel-Bibliographie*, ZRG (GA) 90, 1973, s. 73-100.

KLABOUCH Jiří, *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Praha 1967.

KLABOUCH Jiří, *Městské právo v Rožmberské knize*, PhS 1955, s. 101-121.

KLÁPŠTĚ Jan – Kotyza Oldřich (edd.), *Jindřich Tomas, Od raně středověké aglomerace k právnímu městu a městskému stavu*, Litoměřice 1999.

KLÁPŠTĚ Jan, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2005.

KÖBLER Gerhard, *Civis und ius civile. Untersuchungen zur Geschichte zweier Rechtswörter in frühen Mittelalter*, ZRG GA 83, 1966, s. 35-62.

KOPIČKOVÁ Božena, *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské společnosti*, Práce Historického ústavu ČAV A-4, Praha 1992.

KOPIČKOVÁ B., *Ženská otázka v českém středověku*, ČsČH 37, 1989, s. 561-574 a 682-696.

KÖRMENDY Adrienne, *Melioratio Terrae. Vergleichende Untersuchungen über die Siedlungsbewegung im östlichen Mitteleuropa im 13. – 14. Jahrhundert*, Poznań 1995.

KOTYZA Oldřich– SMETANA Jan– TOMAS Jindřich a kol., *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997.

KREUZ Petr, *Několik poznámek k otázce odrazu kriminality v písemnostech soudů předbělohorských Čech*, in: *Seminář a jeho hosté II.*, *Documenta Pragensia* 23, 2004, s. 123-161.

KROESCHELL Karl, *Deutsche Rechtsgeschichte*, Band 1, Opladen 1999.

LENDEROVÁ Milena (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.

LEŚNIEWSKA Dorota, *Kolonizacja niemiecka i na prawie niemieckim w średniowiecznych Czechach i na Morawach w świetle historiografii*, Poznań-Marburg 2004

LEŚNIEWSKA D., *Středověká německá kolonizace a kolonizace na německém právu v Čechách z pohledu německých medievistů z českých zemí*, in: Pavel Soukup – František Šmahel (edd.), *Německá medievistika v českých zemích do roku 1945*, Praha 2004.

LEXIKON DES MITTELALTERS (LMA), CD-ROM Ausgabe, 2000.

LIEBERWIRTH Rolf, *Das Privileg des Erzbischofs Wichmann und das Magdeburger Recht*. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch – historische Klasse, Band 130, Heft 3, Berlin 1990, s. 3-28.

LIEBERWIRTH R., *Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteuropäischen Rechtsordnungen*. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Philologisch – historische Klasse, Band 127, Heft 1, Berlin 1986, s. 3-34.

LIEBERWIRTH R., *Eike von Repchow und der Sachsenspiegel*. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil. – historische Klasse, Band 122, Berlin 1982.

LIPPERT Julius, *Das Recht am alten Schöppenstuhle zu Leitmeritz und seine Denkmäler*, MVGDB 6, 1868, s. 101-116, 164-173

LIPPERT J., *Geschichte der Stadt Leitmeritz*, Prag 1871

LIPPERT J., *Socialgeschichte Böhmens in vorhussitischer Zeit. Band II: Der sociale Einfluss der christlich-kirchlichen Organisationen und der deutschen Colonisation*, Prag-Wien-Leipzig 1898.

LOENING Otto, *Die Gerichtstermine im Magdeburger Stadtrecht*, ZRG (GA) 30, 1909, s. 37-48.

LÜCK Heiner, „*Der Deutsche kommt also im Osten in kein Neuland...*“. *Das Institut zur Erforschung des Magdeburger Stadtrechts (1940-1945)*, in: H. Lück – W. Freitag (edd.), *Historische Forschung in Sachsen-Anhalt*, Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig, Phil. – hist. Klasse, Band 76, Heft 3, 1999, s. 125-146.

LÜCK Heiner, „*grösstmögliche Förderung der Magdeburger Forschung...*“. *Ein Österreicher im Dienst Magdeburgs (1941-1944)*, in: G. Kohl – Ch. Neschwara – T. Simon (edd.), *Rechtsgeschichte mit internationaler Perspektive. Festschrift für Wilhelm Brauner zum 65. Geburtstag*, Wien 2008, s. 289-306.

LÜCK Heiner, *Magdeburger Forschungen zum Magdeburger Recht (1933-1945)*, in: Ramona Myrrhe (ed.), *Geschichte als Beruf. Demokratie und Diktatur, Protestantismus und politische Kultur*, Dössel 2005, s. 367-381.

LÜCK Heiner, *Magdeburger Law as a Defining Factor of the Identity of the European Family of Cities*, in: *European Cities of Magdeburger Law. Tradition, Heritage, Identity*, Kraków 2007, s. 136-146.

LÜCK Heiner, *Sachsenspiegel und Magdeburger Recht – Grundlagen für Europa*, Landeszentrale für politische Bildung Sachsen-Anhalt 2005.

LÜCK Heiner, *Über den Sachsenspiegel. Entstehung, Inhalt und Wirkung des Rechtsbuches*, Dössel 2005.

LÜCK Heiner, *Wirkungen des Sachsenspiegels und des Magdeburger Rechts in Ostmitteleuropa*, in: *Legal Transition. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*, Szeged 2007, s. 269-279.

MACZEWSKI Anne-Mirjam, *Der Ronkalische Landfriede und das Stadtrecht im 12. Jahrhundert*. *Concilium Medii Aevi* 2, 1999, s. 59-69.

MALÝ Karel a kol., *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2004.

MAREŠ Jan, *Litoměřické městské právo v předhusitské době*, in: *Pierwsze polsko-czeskie forum młodych mediewistów*, Poznań 2007, s. 211-216.

MAREŠ J., *Soudní kniha I C 2 jako pramen k dějinám města Loun*, *SAP* 50, 2000, s. 3-119.

MAREŠ J., *Úřad rychtáře v Lounech a jeho držitelé v předhusitské době. Gotické umění a jeho historické souvislosti I*, *Ústecký sborník historický* 2001, s. 185-210.

MAREŠ J., *Vzestup a pád lounského měšťana Jeronýma Vandova*. *SOAL* 10, 2001, s. 48-71.

MAREŠ J., *Ženská výbava v litoměřickém městském právu v předhusitské době*, *Porta Bohemica* 4, 2007, s. 54-91.

MARKOV Josef, *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII. – XVII. století*, Praha 1967.

MARTITZ Ferdinand von, *Das eheliche Güterrecht des Sachsenspiegels und der verwandten Rechtsquellen*, Leipzig 1867.

MENDL Bedřich, *Tak řečené norimberské právo v Čechách*. *Rozpravy České akademie věd a umění*, tř. I, č. 86, Praha 1938.

MĚSTSKÁ DIPLOMATIKA A SPRÁVA V ČESKÝCH ZEMÍCH DO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY. Z pomocných věd historických 10, AUC Phil. et hist. 1, 1992.

MENZEL Josef-Joachim, *Stadt und Land in der schlesischen Weichbildverfassung*, in: Die mittelalterliche Städtebildung in südöstlichen Europa, hrsg. von Heinz Stoob, Städteforschung Reihe A: Darstellungen, Band 4, 1977, s. 19-38.

MEYNEN E. (ed.), *Sudetendeutscher Atlas*, München 1954.

MEZNÍK Jaroslav, *Die Entwicklung der hussitischen Städte vor der hussitischen Revolution*. Folia Diplomatica 1, Brno 1971, s. 227-238.

MEZNÍK J., *Praha před husitskou revolucí*. Praha 1990.

MITTEIS Heinrich, *Deutsche Rechtsgeschichte*. Neubearbeitet von Heinz Lieberich, München 1992.

MURARIK Antal, *Myšlenky svatého Augustina ve středověkém právu střední Evropy*, in: Václav Vaněček (ed.), *Miscellanea Historico-Iuridica*. Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě šedesátin J. Kaprasa, Praha 1940, s. 208-224.

NICHOLAS David, *The Growth of the Medieval City. From Late Antiquity to the Early Fourteenth Century*, London – New York 1997.

NODL Martin– ŠMAHEL František (edd.), *Člověk českého středověku*, Praha 2002.

NODL Martin, *Elity v českých a moravských pozdněstředověkých městech jako badatelský a interpretační problém*, Documenta Pragensia 22, 2004, s. 23-50.

NODL Martin, *Historia społeczna miast czeskich i morawskich w średnowieczu – przegląd badań*, in: Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych, 64, 2004, s. 43-83.

NODL Martin, *Středověký testament jako abnormalita*, in: JÍŠOVÁ Kateřina– DOLEŽALOVÁ Eva (edd.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006, s. 73-85.

NOVÝ Rostislav, *Městská diplomatika v Čechách a na Moravě do počátku 16. století*, in: Česká diplomatika do roku 1945, Praha 1971, s. 156-176.

NOVÝ Rostislav a kol., *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526*. Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 4, 1963.

- OCKER Christopher, *Johannes Klenkok: a Friar's Life, c. 1310-1374*, Philadelphia 1993.
- OESTERDIEKHOF Georg W., *Das archaische Prozess- und Beweisrecht und die „immanente Gerechtigkeit“ . Erklärung von Struktur, Entwicklung und Untergang ordalförmiger Konfliktregelungen*, ZRG GA 111, 2002, s. 175-192.
- OPPITZ Ulrich-Dieter, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters. Band I., Beschreibung der Rechtsbücher*, Köln-Wien 1990.
- PALACKÝ František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Díl II. od roku 1253 až do roku 1403*, Praha 1875.
- PAŘEZ Jan, *Lounská městská kancelář a její diplomatika 1418-1442*, SOAL 5, 1992, s. 3-33.
- PAŘEZ J., *Lounská městská správa a její úředníci 1418-1442 ve světle diplomatického materiálu lounské provenience*, SOAL 3, 1990, s. 14-30.
- PAVLICOVÁ Silvie, *Prokop, písař Nového Města pražského*, Documenta Pragensia 17, 1998, s. 135-144.
- PEŠEK Jiří – LEDVINKA Václav (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, Documenta Pragensia 13, Praha 1996.
- PFEIFER Guido Christian, *Ius Regale Montanorum. Ein Beitrag zur spätmittelalterlichen Rezeptionsgeschichte des römischen Rechts in Mitteleuropa*, Ebelsbach 2002.
- PETERKA Otto, *Rechtsgeschichte der böhmischen Länder I. Geschichte des öffentlichen Rechtes und die Rechtsquellen in vorhussitischer Zeit*, Reichenberg 1923.
- PIRENNE Henri, *Středověká města*, Praha 1928.
- PITZ Ernst, *Schrift- und Aktenwesen der städtischen Verwaltung im Spätmittelalter*, Köln 1959.
- PLANITZ Hans, *Die deutsche Stadt im Mittelalter. Von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen*, Weimar 1975.
- PRASEK Vincenc, *Organisace práv magdeburských na severní Moravě a v rakouském Slezsku*, Olomouc 1900.
- PRAŽÁK Jiří, *O metodě diplomatického studia městských knih*, Archivní časopis 3, 1953, s. 145-162.
- RATAJOVÁ Jana, *Dějiny ženy a koncept genderu v české historiografii*, Kuděj 2005/1-2, s. 159-173.

RAUSCHER Rudolf, *O žilinském právu magdeburském německým jazykem sepsaném z roku 1378*, Bratislava 1933.

REHME Paul, *Über Stadtbücher als Geschichtquelle*, Halle an der Saale 1913.

REICHARD Hans, *Die deutschen Stadtrechte des Mittelalters*, Berlin 1930.

REJNUŠ Miloš, *Královská města a podpora Přemysla Otakara II.*, Slezský sborník 55, 1957, s. 20-33.

ROEDL Bohumír – MAREŠ Karel, *Neznámé písemnosti Karla IV. a Václava IV. k severozápadním Čechám*, *Minulostí západočeského kraje* 26, 1990, s. 189-209.

RUMMEL Mariella, *Die rechtliche Stellung der Frau im Sachsenspiegel – Landrecht*, Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris 1987.

SATURNÍK Tomáš, *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě*, Praha 1945.

SCHICH Winfried, *Die Gründung von deutschrechtlichen Marktorten und Städten östlich der Elbe im 12. und 13. Jahrhundert*, in: *Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa*, PA Supplementum 6, Praha 1996, s. 7-15.

SCHLESINGER Walter (ed.), *Die deutsche Ostsiedlung als Problem der europäischen Geschichte*, *Vorträge und Forschungen* 18, Sigmaringen 1975.

SCHRANIL Rudolf, *Stadtverfassung nach Magdeburger Recht. Magdeburg und Halle*, Breslau 1915.

SCHRÖDER Richard, *Das eheliche Güterrecht Deutschlands in Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft*, Berlin 1875.

SCHUBART-FIKENTSCHER Gertrud, *Die Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Osteuropa*. *Forschungen zum deutschen Recht* 4/3, *Schriften der Akademie für deutsches Recht*, Weimar 1942.

SCHULTZE Alfred, *Der Einfluss der Kirche auf die Entwicklung des germanischen Erbrechts*, *ZRG (GA)* 35, 1914, s. 75-110.

SCHWARZ Ernst, *Volkstumsgeschichte der sudetenländer. I. Teil: Böhmen*. *Handbuch der sudetendeutschen Kulturgeschichte*, 3. Band. München 1965.

SPÁČIL Vladimír, *K počátkům olomouckého městského práva*, in: *Pocta Evě Šmilauerové*. *Sborník k 60. narozeninám PhDr. Evy Šmilauerové, CSc.*, Praha 1995, s. 143-149.

SPĚVÁČEK Jiří, *Václav IV. 1361-1419. K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986.

STIEBER Miloslav, *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě*, Praha 1923.

STOBBE Otto, *Geschichte der deutschen Rechtsquellen I.*, Braunschweig 1860.

STOBBE Otto, *Handbuch des Deutschen Privatrechts*, Band 5, Berlin 1855.

SULITKOVÁ LUDMILA, *Vývoj městských knih v Brně ve středověku (v kontextu vývoje městských knih v českých zemích)*, Práce z Archivu Akademie věd B, 17, Praha 2004.

ŠEBÁNEK Jindřich - FIALA Zdeněk - HLEDÍKOVÁ Zdeňka, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984.

ŠEBÁNEK Jindřich – DUŠKOVÁ Sáša, *Česká listina doby přemyslovské (III. Listina měst a jejich obyvatel)*. SAP 6, 1956, s. 99-160.

ŠIMÁK J. V., *Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století*. České dějiny 1/5, Praha 1938.

ŠIMEČEK Zdeněk, *Několik poznámek ke zpracování starší české diplomatiky, především městské*. ČsČH 5, 1957, s. 301-307.

ŠMAHEL František, *Husitská revoluce I*. Praha 1993.

ŠMAHEL František – NOVOTNÝ Robert – SOUKUP Pavel (edd.), *Tschechische Mittelalterforschung 1990-2002*, Praha 2003.

ŠTĚDRÝ František., *Dějiny města Loun*, Louny 1930.

ŠTĚPÁN Jaromír, *Ke krystalizačnímu procesu městského práva českého*, in: Karel Malý (red.), *Městské právo v 16.-18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 267-278.

ŠTĚPÁN J., *Litoměřický Extrakt z roku 1571. Příspěvek k dějinám magdeburského práva v Čechách*, in: Václav Vaněček (ed.), *Miscellanea Historico-Iuridica*. Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě šedesátin J. Kaprasa, Praha 1940, s. 256-277.

TADRA Ferdinand, *Kanceláře a písaři v zemích českých za králů z rodu lucemburského Jana, Karla IV. a Václava IV. (1310-1420)*. Rozpravy České akademie císaře Fr. Josefa pro vědy, slovesnost a umění 2, tř. I, 1892, s. 73-365.

THEOLOGISCHE REALENZYKLOPÄDIE, Band XI, W. de Gruyter – Berlin – New York 1983, heslo *Frau*, str. 436-441.

TIEFTRUNK Karel, *Kmetská stolice Magdeburského práva v Litoměřicích*, Památky archaeologické a místopisné 4, 1860, s. 122-130.

TOMAS Jindřich, *Civitas – Villa ve významu právního města v českých zemích v první polovině 13. století*, in: *Civitas et Villa. Miasto i wieś w średnowiecznej Europie środkowej*, Wrocław – Praha 2002, s. 17-24.

TOMEK Václav Vladivoj, *Dějepis města Prahy II.*, Praha 1871.

TOŠNEROVÁ MARIE (red.), *Průvodce po rukopisných fondech v České republice, díl II., Rukopisné fondy archivů v České republice*, Praha 1998.

TŘIKAČ Josef, *Staroměstská kniha soudní z let 1351-1367*, Pražský sborník historický 29, 1996, s. 5-58.

VACEK František, *Soudnictví v Čechách, městské a vrchnostenské, až do XV. stol.* Časopis pro dějiny venkova 9-12, 1922-1925.

VANĚK Vojtěch, *Listiny z doby předhusitské a husitských válek v okresním archivu v Děčíně (Děčín, Česká Kamenice a Benešov nad Ploučnicí v letech 1383-1424)*, Porta Bohemica 3, 2005, s. 315-356.

VANÍČEK Vratislav, *Velké dějiny země Koruny české II.-III.*, Praha-Litomyšl 2000-2002.

VEVERKA Vladimír – BOGUSZAK Jiří – ČAPEK Jiří (edd.), *Základy teorie práva a právní filozofie*, Praha 1996.

VOJTÍŠEK Václav, *K počátkům městských knih pražských a desk zemských*, in: Výbor rozprav a studií Václava Vojtíška, Praha 1953, zvl. s. 235-239 (první vydání Právník 60, 1921, s. 129-142.)

VOJTÍŠEKV., *O nejstarších knihách města Kolína nad Labem*, in: Výbor, s. 86-115 (první vydání Časopis Matice moravské 41-42, 1917, s. 69-107.)

VOJTÍŠEKV., *O právních rukopisech města Německého Brodu*, in: Výbor, s. 116-138 (první vydání Zprávy městského musea v Německém Brodě 1917, s. 65-85)

VOJTÍŠEKV., *Soud a rada v královských městech českých*, in: Výbor, s. 240-272 (první vydání Sborník věd právních a státních 21, 1921, s. 40-83.)

VOJTÍŠEKV., *Z právních dějin československých měst*, in: Výbor, s. 427-435 (první vydání O našich městech a patrimoních a správě obecních archivů, Praha 1934, s. 3-34.)

WESEL Uwe, *Geschichte des Rechts*, München 2001.

WEIZSÄCKER Wilhelm, *Eindringen und Verbreitung der deutschen Stadtrechte in Böhmen und Mähren*, Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung 1, 1937, s. 95-109.

WEIZSÄCKER W., *Leitmeritz in der sudetenländischen Stadtrechtsgeschichte*, in: Otto Peterka – Wilhelm Weizsäcker, Beiträge zur Rechtsgeschichte von Leitmeritz, Prag 1944, s. 7-48.

WEIZSÄCKER Wilhelm, *Zur Geschichte der Sammlungen Magdeburger Schöffensprüche im böhmischen Raum*, in: Festschrift Adolf Zycha zum 70. Geburtstag, Weimar 1941, s. 265-284.

WENISCH Rudolf, *Gliederung der Stadtbücher Nord- und Westböhmens*, Komotau 1931.

ZDRÓJKOWSKI Zbigniew, *Zarys dziejów prawa chełmińskiego (1233-1862)*, Toruń 1983.

ZOUBEK František Jan, *O zakládání měst v Čechách*, Praha 1878.

ZYCHA Adolf, *Über den Ursprung der Städte in Böhmen*, Prag 1914.

ZIENTARA Benedykt, *Źródła i geneza prawa niemieckiego na tle ruchu osadniczego w Europie Zachodniej i Środkowej w XI-XII wieku*, Przegląd Historyczny 69, 1978, s. 47-74.

ŽEMLIČKA Josef, *K ujímání a formám německého práva v českých zemích*, Marginalia Historica 6, 2002, s. 7-38.

ŽEMLIČKA Josef, *Markomané, Němci a středověká kolonizace. (K historiografii jednoho problému české medievalistiky)*, ČsČH 97, 1999, s. 235-272.

ŽEMLIČKA Josef, *Němci, německé právo a transformační změny 13. století (Několik úvah a jeden závěr)*, Archaeologia Historica 28, 2003, s. 33-46.

ŽEMLIČKA Josef, *Počátky Čech královských 1198-1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002.

ŽEMLIČKA Josef, *Přemyslovská hradská centra a počátky měst v Čechách*, ČsČH 29, 1978, s. 559-586.

ŽEMLIČKA Josef, *Vývoj osídlení dolního Poohří a Českého středohoří do 14. století*, Praha 1980.

ŽEMLIČKA Josef, *Vztah Jana Lucemburského k městům Českého království*, Mediaevalia Historica Bohemica 5, 1998, s. 27-34.

Seznam zkratek

CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
CIB	Codex iuris bohemici
CIM	Codex iuris municipalis I-III
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
ČČM	Časopis českého muzea
ČDV	Časopis pro dějiny venkova
ČMM	Časopis Matice moravské
ČSPS	Časopis společnosti přátel starožitností
HRG	Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte
LMA	Lexikon des Mittelalters
MVGDB	Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen
PhS	Právněhistorické studie
PSH	Pražský sborník historický
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
SAP	Sborník archivních prací
SOAL	Sborník okresního archivu v Lounech
StR	Studie o rukopisech
ZRG GA	Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte – Germanische Abteilung

Příloha

Překlad magdeburského právního sdělení pro Vratislav z roku 1261

(podle edice EBEL Friedrich (ed.), *Magdeburger Recht II, Die Rechtsmitteilungen und Rechtssprüche für Breslau. Teil 1, Die Quellen von 1261 bis 1452*, Mitteldeutsche Forschungen 89/II/1, Köln – Wien 1989.)

Za zásadní pomoc s tímto překladem děkuji dr. H. Hasilové z Jazykového centra FF UK.

- (1) Když byl založen Magdeburk, dostal právo podle vůle jeho měšťanů. Z nich vznikla rada tak, že si volí radní na jeden rok. Ti přísahali a přísahají každý rok, když volí nové, uchovávat městské právo, čest a prospěch tak, jak nejlépe mohou a umějí s radou nejmoudřejších lidí.
- (2) Radní mají pravomoc rozhodovat o rozličných neznámých měrách a nesprávných vahách a nesprávnou duto mírou (Schefele = 22 l – 190 l) nad nesprávnými závažími a nad vším prodejem jídla a nepoctivým prodejem. Kdo se proviní, musí podle práva zaplatit pokutu tři slovanské hřivny, to je šestatřicet šilinků.
- (3) Radní svolávají své schůzky kdy chtějí (podle potřeby) s radou nejmoudřejších lidí. Co v radě rozhodnou, to je nutné dodržovat. Pokud to někdo poruší, radní jej ztrestají (poženou před soud).
- (4) Kdo nepřijde na zasedání rady, když zvoní zvon, zaplatí pokutu šest feniků. Pokud je mu zasedání oznámeno a nepřijde, zaplatí pět šilinků.
- (5) Pokud se hokynáři dopustí podvodu při prodeji a jsou obžalováni, hrozí jim tělesný trest nebo pokuta tři šilinky. Je na radních, jaký trest zvolí.
- (6) Pokud jsou duté nebo jiné míry příliš malé nebo špatné váhy, musí to radní pohnat před soud podle městských statut nebo napravit pokutou třiceti šesti šilinků.
- (7) Náš nejvyšší soudce purkrabí, který zasedá na třech soudech ročně: jeden soud na sv. Agátu, druhý na sv. Jana, třetí v oktávu sv. Martina. Pokud tyto dny vyjdou na velké svátky nebo zavité dny, ztrácí svůj soud. Když purkrabí nepřijde a pokud nebude přítomen ani rychtář soud se nekoná. Šultys musí za to purkrabímu zaplatit pokutu deseti liber, pokud (by nepřišel) z opravdového naléhavého důvodu (překážky).
- (8) Stane-li se jakékoli bezpráví ve čtrnácti dnech před purkrabího soudem, soudí ho purkrabí a nikdo jiný. Pokud purkrabí nemůže být přítomen, měšťané v případě čerstvého činu zvolí ne jeho místo jiného soudce. Pokutou purkrabího jsou tři libry. Když povstane, je jeho soud skončen, a tak odkládá šultysův soud na nejbližší den po čtrnácti nocích.

(9) Šultys má tři zahájené soudy, jeden na Petra a Pavla, druhý v úterý po velikonocích a třetí po letnicích. Po těchto soudech koná další po čtrnácti nocích. Pokud soudní dny připadnou na velký svátek, může soud přeložit na den nebo dva poté.

(10) Šultysova pokuta je osm šilinků. Šultysův soud nemůže oznámit nikdo jiný než on sám nebo jeho (soudní) posel, nikoli pacholek. Pokud není šultys ve svém domě a stane se zločin, místo něj je zvolen soudce pro čerstvý čin. Šultys má mít pravomoc od zeměpána a měl by ji mít jako léno, má být urozeného původu a z téže země.

(11) Když je někdo zraněn a hledá právo a chytí onoho muže a přivede jej před soud a má s sebou svědky, kteří zranění viděli, je blíže k důkazu nevinny než někdo, kdo unikl. Za zranění se seká ruka a za zabití krk, pokud je rána na nehet hluboká a jako lidský úd dlouhá.

(12) Žádný přísežný ani měšťan není povinen purkrabímu ani šultysovi nalézat ortely mimo soud, pokud se nejedná o čerstvý čin. Purkrabí a šultys musí denně soudit vinu bez svědků u záležitostí, vyžadující trest.

(13) Když je někdo zraněn a nestalo by se, že by přišel k soudu a jeho žaloba zastará (je odložena na další den) a ten druhý se dostaví, a není k zastížení svědek. Pokud nepřijde ke třem soudům, čtvrtý soud ztrácí.

(14) Když si muž vezme ženu a zemře, manželka nemá z jeho majetku nic, co jí nedal před zahájeným soudem nebo jako doživotní rentu. Pokud by někdo chtěl ženinu rentu, ponechá si ho s ostatními dědici až do své smrti. Pokud jí manžel nic nevzdal, zůstane sedět v majetku a její děti jí mají dát tolik, aby mohla žít, dokud bude bez muže. Pokud má muž ovce (jistě nesprávný přepis), žena si je bere k ženské výbavě.

(15) Pokud mají manželé vybyté děti a muž zemře, majetek připadá těm dětem, které v něm sedí. Vybyté děti nemají na nic nárok; děti nesmí prodat dědictví bez vědomí svých dědiců.

(16) Co je předáno před zahájeným soudem a rok a den v držení majitele bez odporu kohokoli, podle práva je majitel bližší k držení věci se svědectvím rychtáře a šefů než ten, kdo by jej chtěl toho zbavit.

(17) Pokud rychtář a přísežní odstoupí od úřadu, mohou být nahrazeni lidmi rozhodujícími soud (2 přísežními a 4 soudními lidmi). Tak žena podrží své věno (jistě špatně čteno)

(18) Žádný muž ani žena nemohou na smrtelném loži odkázat více než tři šilinky bez vědomí dědiců ani žena bez vědomí muže.

(19) Pokuta a wergelt purkrabího před zahájeným soudem se platí během šesti týdnů.

(20) Pokud má dědic bratra nebo sestru se stejnými nároky, berou stejný díl dědictví.

(21) Pokud je někdo zraněn, přistoupí k právu a přijde před soud. Pokud je někdo obviněný činu opakovaného, soud ho uzná vinným. Pokud bude obviněno více lidí a bude vina potvrzena, budou zranění zbaveni obvinění..

(22) Jak je to s vlastnictvím majetku: Je-li dědicem po knězi dítě, bere celou výbavu. Jsou-li dědici svobodná dívka a kněz, dělí si ženskou výbavu mezi sebou.

(23) Když někdo něco předá před zahájeným soudem před přísedními a rychtářem, má dát jeden šilink jako pokutu míru, a ten náleží přísedním.

(24) Pokud někdo žaluje o dluh a vyhraje právem jednat v mimořádných situacích, musí přemožený zaplatit týž den a musí dát pokutu rychtáři.

(25) Pokud je někdo žalován kvůli dluhu a dozná se k dluhu, má zaplatit do čtrnácti nocí. Pokud nezaplatí, rychtář získává svou pokutu a má mu rozkázat, aby zaplatil do osmi dnů; pak do tří dnů; pak do příštího dne. Pokud to žalovaný poruší, rychtář bere pokutu, a když nemá peníze na pokutu ani dluh, rychtář dá do zástavy část jeho domu. Pokud nemá dům, zabaví se za účelem práva to, co má, tím se má obdržet dluh a pouta.

(26) Pokud bude někomu majetek dělen, má tři dny a 14 nocí na rozmyšlenou. Poté má volit, kterou část chce do zasedání soudu.

(27) Pokud dojde ke střetu v noci nebo ve dne a byl by žalován jeden z obou mužů, je bližší k očištění ten, kdo byl zraněn. Chtěl-li by ho někdo vinit, je třeba zajisti ve městě svědka.

(28) Žena nemůže své věno držet jako vlastnictví ani prodat. Když zemře, vrací se věno k dědictví muže.

(29) Když děti v dědictví zemrou, pokud nějaké zemře, dělí si majetek stejným dílem vybyté i nevybyté.

(30) Pokud je někomu zabaven majetek, jakkoli často, tak často musí zaplatit rychtáři pokutu, jestliže je zabavení oprávněné.

(31) Pokud se někdo chystá na pout' nebo jde za obchodem mimo zemi a někdo by ho obvinil z dluhu, nemůže cestu podstoupit, pokud se nevypořádá s obviněním před soudem.

(32) Když někdo pohaní přísedního v lavici, ten získá pokutu třicet šilinků a rychtář také svou pokutu.

(33) Pokud někdo pohaní přísedního při vynášení ortelu, všichni získají pokutu a rychtář také. Tedy někdo pokutu, někdo gewette.

(34) Pokud se lidé usmíří nebo dohodnou o smíru před soudem, dosvědčí to v případě potřeby jeden muž s rychtářem a přísedními. Pokud ale přísední odstoupí, je učiněno totéž se soudními lidmi.

(35) Co přísězní naleznou nebo dosvědčí, v tom musí s nimi držet a svědčit i rychtář.

(36) Pokud je učiněn smír mimo soud a někdo ho poruší, prokáže to muž, který byl událostí zasažen (zraněn) s těmi, kdo to viděli a slyšeli.

(37) Pokud dojde ke smíru a k záruce před soudem a někdo ze zúčastněných to poruší a bude usvědčen podle práva s rychtářem a šefy, ztratí za rány ruku a za zabití hlavu. Pokud smír poruší někdo jiný, musí pykat wergeltem, to je za ránu devět liber a za zabití osmnáct liber a nemůže tomu uniknout, podle práva.

(38) Pokud někdo vyvolá souboj o rány a někoho zraní, jde poraženému za rány o ruku a za zabití o krk.

(39) Pokud je někdo zbit holí na zádech a břiše a rány jsou hnědé a modré a otečou, měl by ten, kdo má za svědka rychtáře a soudní lidi, kteří to viděli a slyšeli, být bližší k dokázání nevinnosti než jiní lidé, kteří by chtěli uniknout spravedlnosti. Pokud byl zbit na hlavě nebo na ruce a nemůže nic dokázat, mohou žalovaní uniknout svému právu. Pokud se ale přiznají, platí pokutu a rychtář získává svou pokutu. Pokud jsou rány smrtelné, musejí obžalovaní odpovědět soubojem. Pokud rány nejsou smrtelné, obhájí se obžalovaní, co se boje týče a ostatní se očistí svou nevinou.

(40) Purkrabí a nikdo jiný, ani šultys, soudí lupičství, násilí na ženách a útok na dům. Pokud je možné útok na dům dokázat zraněními a poničeným pokojem a poškozený má za svědky rychtáře a pokřikové lidi, musí mu žalovaný odpovídat soubojem než aby mu unikl se svou nevinou."

(41) Pokud dědictví odumře, že se k němu nikdo právem nehlásí do roka a do dne, připadá králi.

(42) Pokud je muž zabit a měl tři a více dětí a někdo je obviněn a očistí se podle práva a žaloba bude zaručena, nesmí od ostatních dětí kvůli žalobě více trpět.

(43) Když někdo jinému přísahá před soudem, musí potvrdit, že tímto nic neztrácí, ani mu nevzniká újma tím, že by dal něco rychtáři.

(44) Pokud někdo uchopí koně a tvrdí, že mu byl ukraden nebo uloupen, má se podrobit soudu. Tak se může odvolat na svého ručitele a má jmenovat je a přísahat na svatých, že svědčí podle práva. Koho jmenuje, ten ho má následovat, ale pouze k zalesněnému jezeru. Pokud je někdo přemožen a nemá ručitele, jak se sjednalo, musí dát záruku rychtáři na pokutu a výdaje, které byly vynaloženy, a má určit den, kdy se ten druhý má dostavit. Pokud někdo tvrdí, že koně koupil na obecním trhu, ztrácí své stříbro, které za něj dal, a musí koně vrátit a neztrácí přitom pokutu. Pokud rychtář požaduje pokutu, nemá na to nikdy právo, ani právo to považovat.

- (45) Kdo napadne zboží nebo dědictví podle práva, nemá nic dávat rychtáři, ale ten mu má pomoci. Slíbí-li někdo, že svou žalobu bude držet, a mezitím se spor urovná, neztrácí tak nic, když dá rychtáři jeho pokutu.
- (46) Když je někdo zraněn a je s ním zle nakládáno a nechce žalovat, nesmí ho rychtář k žalobě nutit.
- (47) Když je potvrzena něčí vina, nesmí nikdo brát jeho majetek před jeho dědici.
- (48) Pokud muž zemře a svůj majetek nepředal, připadá jeho dědicům, pokud jsou mu rovnorodí. Pokud zemře nějaké dítě, jeho díl připadá matce, a ta s ním nemůže nakládat bez vědomí dědiců.
- (49) Když je dítěti dvanáct let, může si zvolit poručníka podle své vůle. Kdo se stane poručníkem, musí složit účty podle práva matce a dětem, co se s majetkem stalo.
- (50) Pokud někdo někoho osloví jako svého poddaného, ten, kdo může svou svobodu dosvědčit, je blíže k očištění než druhá strana. Svou svobodu musí dokázat se třemi příbuznými své matky a třemi příbuznými otce, tedy sám sedmý, ať už je to žena nebo muž.
- (51) Pokud někdo někoho nařkne z podvodné hry, nemusí mu nařčený odpovídat.
- (52) Pokud byl někdo ručitelem a zemřel, jeho děti nemusejí za něho nic platit. Pokud někdo ručí za majetek, musí být záruka v hodnotě onoho majetku a musí dokázat, že má plnou hodnotu.
- (53) Pokud někdo jiného, který se nebrání, zraní na ulici ve vikpildě bez práva a bez žaloby a zraněný se začne bránit a zraní útočníka a oznámí obavy o mír, který na něm byl porušen, a nemůže přijít před soud a žalovat kvůli zranění nebo strachu o život, a přijde ten, který jej dříve zranil, a drze přijde a žaluje; pokud první poškozený přijde téhož dne a žaluje na čerstvý čin a dokáže svou nouzi s pomocí svědků, že ten druhý porušil jeho mír a příčina byla na straně toho druhého? A dosvědčí to podle práva, získává tak první žalobu. Pokud ale čin nechá přes noc, nemůže takto postupovat.
- (54) Pokud se ve vikpildě dva navzájem zraní a oba jsou slovanského původu a přesto nejsou Slované, jeden přijde a stěžuje si po slovanském způsobu, druhý mu nemusí po právu odpovídat, pokud ho neobviňují v té řeči, ve které je zvyklý.
Podle vikpildního práva.
- (55) Žena má dát k mužské výbavě manžela meč a jeho válečného nebo nejlepšího koně osedlaného, nejlepší zbroj, kterou muž za života měl, pokud zemřel v boji, poté má dát kožený vojenský pytel, tj. příkrývku a polštáře a podušky a ubrus, dvě umyvadla a dva ručníky. Toto je heergewette podle práva. Lidé k tomu ovšem přidávají věci, které sem nepatří. Pokud žena

některou z těchto věcí nemá, nemusí ji dávat, pokud prokáže nevinu, že to opravdu nemá. Co je ale možné dokázat, v tom případě nemůže nikdo předstírat nevinu.

(56) Pokud jsou dva nebo tři muži k heergewette, nejstarší bere do války meč, ostatní se rozdělí mezi sebou stejným dílem.

(57) Pokud nejsou synové plnoletí, nejbližší rovnorodý mužský příbuzný vezme heergewette a stane se jejich poručíkem. Když dospějí, má jim ho vrátit a k tomu veškerý majetek, jestliže ho může vrátit, když jej obracel k užítku a nebyl oloupen nebo jej ztratil nešťastnou náhodou. Je také poručíkem vdovy, jestliže je vybrán někdo, kdo je jí rovný rodem.

(58) Po heergewette si bere žena své věno a vše, co patří k ženské výbavě, to jsou všechny ovce a husy, truhly se zvedacími víky, všechny přízi, deky, pytle, polštáře, podušky, ubrusy, koupací prostěradla, ručníky, umyvadla, svícný, sukno a ženské šaty, prsteny a náramky a deskové hry, žaltáře a všechny bohoslužebné knihy, židle a skříňky, přehozy a závěsy, stuhy a závoje, to vše patří k ženské výbavě. Jsou to i další drobnosti, které nejmenuji, jako kartáče, nůžky, zrcadla; nepostřižené plátno, nezpracované zlato a stříbro ženám nepatří.

(59) Co je mimo výše řečené věci, to vše patří k dědictví. Co zbývá a zbylo při mužově smrti, to je třeba nechat tomu, komu to po právu náleží.

(60) Farář dědí s bratry, mnich nikoli.

(61) Pokud je nezletilé dítě dáno do kláštera a vyjde nezletilé ven, podrží si lenní i zemské právo. Pokud do kláštera vstoupí dospělý muž, oddělí se od lenního i zemského práva a jeho léna jsou uvolněna, když se vzdá štítu vojenského, protože vše potřebné obdrží jako mnich, je toto tím vyrovnáno.

(62) Jako první se nalézají ten ortel, o nějž bylo prošeno nejdříve. Oba žalobce i žalovaný musí mít sněm (musí být o nich jednáno), když je úřední posel pozve k soudu.

(63) Ve všech městech je právem, že rychtář soudí pomocí ortelů. Nikdo nemá veřejně mluvit před soudem bez řečníka. Když se rychtář zeptá, zda souhlasí se slovy řečníka, musí se vyslovit ano nebo ne nebo pouze požádat o slovo.

Magdeburské právo ve městech severozápadních Čech v předhusitské době

Počátky a rychlé šíření magdeburského městského práva v českých zemích ve středověku byly předmětem pozornosti historických věd již od doby vrcholného rozkvětu právní historie ve druhé polovině 19. století. Období velkého zájmu historické obce o toto téma ovšem končí v polovině minulého století a od té doby dochází spíše ke konzervaci starších stereotypně přebíraných náhledů a poznatků. Detailní pohled na již známé vývojové momenty ve spojení s využitím různých typů pramenů (od dosud dominantních normativních směrem k zatím málo využívaným dokladům právní praxe) otevírá nové možnosti snahám o hlubší poznání jednoho ze základních stavebních kamenů středověkých transformací 13. století.

Magdeburské právo je fenomén překračující hranice regionů i států v rámci střední a východní Evropy, takže jeho výzkum v určité oblasti je vždy nutné zasazovat do širších souvislostí. Předkládaná práce se soustřeďuje na tři hlavní tematické okruhy z doby počátečního formování i vrcholného rozkvětu magdeburského právního okruhu ve středověkých Čechách. Nejdůležitějším městem této právní rodiny byly nejpozději od druhé poloviny 13. století severočeské Litoměřice, pozdější vrchní stolice pro všechna česká města téhož práva. Právě počátků městského práva v Litoměřicích je věnována první část studie.

Východiskem úvah a zkoumání je nedochované sdělení práva z Magdeburku pro Litoměřice z roku 1282, které je v rámci českých zemích nejstarším a ojedinělým kontaktem svého druhu přímo s nejvyšší autoritou celé právní oblasti. Svou roli přitom sehrála nejistá situace v zemi a absence silné centrální moci, neboť podobná sdělení pro jiná města ve Slezsku a dalších zemích byla vydávána s vědomím zeměpána. Litoměřičtí se ale na Magdeburk obrátili sami a podle dochovaného průvodního listu jim byl zaslán obsáhlý konvolut s přivěšenou pečetí magdeburských šefů. Do rukou litoměřického sboru šefů se tak dostal aktuální svod magdeburských právních zásad v písemné podobě, což byla nepochybná konkurenční výhoda oproti jiným významným městům téhož práva v Čechách, zejména Hradci Králové. Od této doby lze uvažovat o aspiracích Litoměřic na postavení vrchní stolice magdeburského práva, potvrzené v roce

1325 a opakovaně roku 1387 autoritou krále. Dosavadní bádání pouze konstatovalo existenci tohoto dokumentu bez dalšího zkoumání. S ohledem na neuspokojivý stav poznání obsahu magdeburského práva ve 13. století v českých zemích, kdy bývá definováno buď velmi neurčitě či na základě listinných formulací jako právo převážně trestní, se ale přímo nabízí analogie s obdobnými dokumenty pro jiná města téhož okruhu. Nezbytnou podmínkou takovéto komparace je zjištění, že na rozdíl od formy se obsah sdělení práv z Magdeburku během 13. a počátkem 14. století příliš nemění, dochází pouze k precizaci, případně rozšiřování projednávaného materiálu. Časově i geograficky nejbližší jsou nedochovanému sdělení pro Litoměřice dokumenty určené v letech 1261 a 1295 slezské Vratislavi a v roce 1304 lužickému Zhořelci. Míra shody v rozmezí téměř půl století je značná, po obsahové stránce se jedná o články upravující správní poměry a děle převážně právo procesní, manželské, dědické a trestní s řadou dalších podoblastí. Zmiňovaná stabilita v delším horizontu je dána samotnou podstatou magdeburského práva, které není zachyceno písemnou formou v úplnosti (nelze tedy hovořit o kodifikaci v moderním slova smyslu), ale je vytvářeno nálezy kolegia šefů na základě subsidiárních písemných pramenů typu Saského zrcadla a vikpildní knihy bez ohledu na právní zvyklosti dotazujících se měst. Tato komparace umožňuje detailní vhled do obsahu magdeburského práva nejpozději od poslední třetiny 13. století v Čechách a zároveň ukazuje na nespolehlivost listinných formulací při popisu tak mnohotvárných pojmů jako je právě městské právo.

Těžištěm druhé části práce je listina krále Václava IV. z roku 1387, upravující pravomoci úředníka pro dohled nad královskou doménou – podkomořího – a definující dvě známé oblasti městského práva v Čechách. Dosavadní pohled na tento dokument zdůraznil jako jeden z jeho nejdůležitějších aspektů zákaz odvolávání se za hranice českého království, zapadající do obdobných tendencí například v sousedním Polsku. Podstatou komplikovaného právního sdělení listiny je ovšem nikoli úplný zákaz této tradiční zvyklosti, ale pouze konkrétní vymezení případů, jejichž posuzování cizím soudem je z hlediska suverénní královské moci nepřijatelné. Jedná se o tzv. těžké viny, souhrny porušení práva, jejichž katalogy se objevují od 14. století a jsou precizovány teprve v roce 1405 do podoby obsáhlého seznamu. Soudnictví si v těchto záležitostech vyhrazuje král pro sebe či spíše pro svého příslušného úředníka a po definitivním rozhodnutí není možné se proti němu

již dále odvolat. Jak napovídají prameny z praxe lounského městského soudu, rok 1387 není v tomto směru nijak převratný, pouze potvrzuje zřejmě starší zvyklosti. Doklad k roku 1382 ukazuje již samozřejmou delší existenci tzv. *ruga regalis* čili písemných stížností podkomořímu, kam městská rada zapisovala excesy právě z oněch vyhrazených oblastí práva, řešené po příjezdu podkomořího do města. Po roce 1387 nejen že nemizí odvolání z českých měst do Magdeburku, ale naopak počet takto dochovaného materiálu výrazně stoupá. Jedná se přitom o záležitosti mimo výše dotčený vyhrazený okruh, takže listinu z roku 1387 nelze brát jako datum úplného zákazu odvolání za hranice země, ale spíše jako snahu o upevnění autority krále a jeho úředníků v městském soudnictví v tradičně specifikovaných okruzích práva.

Třetí oddíl práce je věnovaný oblasti dědického práva žen, které je pro magdeburský okruh dlouhodobě charakteristickým poznávacím znamením. Institut ženské výbavy čili *gerade* byl dosud nahlížen převážně z pozic normativních pramenů, které ale teprve v konfrontaci s prameny z právní praxe podávají podstatně plastičtější obraz. Kromě nepočtených dokladů v listinném materiálu spočívá těžiště této části studie v rozboru příslušných pasáží z nejdůležitějších subsidiárních písemných pramenů magdeburského práva, které byly užívány litoměřickým kolegiem šefů – Saského zrcadla, vikpildní knihy a míšeňské právní knihy, a následného srovnání s právní praxí v soudních knihách tří měst. Neexistence vzájemného dědického práva mezi manželi vede v tomto právním okruhu ke vzniku specializovaných institutů typu *gerade*, *heergewette*, *leibgedinge* a dalších, které mají zajistit majetkovou kontinuitu pro potomky či příbuzné po zemřelém jedinci. Archaické rysy těchto zvyklostí nejvíce vynikají v případě tzv. *niftelgerade*, výbavy připadající nejbližší ženské příbuzné zemřelé manželky. Právě *niftelgerade* neodpovídá potřebám dynamického městského prostředí a snahy o jeho odstranění ze systému užívaného práva jsou doloženy od počátku 15. století. Na základě zkoumaného materiálu je zřejmé, že institut ženské výbavy až do husitských válek zůstává v užívání bez velkých změn, přičemž větší tlak po změně lze sledovat v malých poddanských městech, zatímco královské Louny se drží původní varianty. Je možné, že v tomto případě hraje paradoxně roli celková menší vyspělost právního prostředí malých měst, která nejsou v tak těsném kontaktu s unifikujícím vlivem litoměřické vrchní stolice.

The Magdeburg Law in the Towns of Northwest Bohemia in Pre-Hussite Period

The beginnings and propagation of the Magdeburg Law in the Czech lands in the Middle Ages are in the centre of attention of historical sciences since the second half of the 19th century. The period of great interest in this theme ends in the middle of the last century and there is a change in the direction of conservation of older knowledge. A detailed look on notorious development trends in connection with use of different types of sources can open new possibilities for efforts concerning deeper cognition of one of the most important components of the so called medieval transformation.

The Magdeburg Law is a phenomenon transgressing borders of contemporary as well as medieval states in Central- and Eastern Europe, which is the reason to study it in the context of wider regions. Presented study incorporates three themes. The first chapter is dedicated to the analysis of the initial situation that existed in the thirteenth century in one of the most important cities of northwest Bohemia Litoměřice, the later head of a great family of cities of German town law. The starting point for an attempt to explore the Litoměřice law in the 13th century is a not preserved compilation of various legal regulations sent directly from Magdeburg to Litoměřice in 1282. This is a rare case in Czech lands, which could be connected with uneasy situation after death of King Přemysl Otakar II. in 1278. In the time of interregnum Litoměřice tried to improve its legal system and the aldermen of Magdeburg issued an extensive piece of legal instructions for it. Since that, Litoměřice possessed a copy of up-to-date legal text, which enabled the town to become the seat of a higher court for the other towns using Magdeburg Law in Bohemia. King confirmed this position in 1325 and again in 1387. The common notions of the meaning of the term Magdeburg Law in the 13th century in Bohemia may vary considerably from general descriptions as a town law *sui generis* to various insufficient definitions taken from the king's privileges. The comparison of the above-mentioned compilation for Litoměřice from 1282 and similar documents for Vratislav (1261, 1295) and Zhořelec (1304) opens completely different possibilities for research. It shows a long-term stability of the Magdeburg Law and these legal instructions, based by the most important sources of the German law, so called *Saxon Mirror* (Sachsenspiegel) and *Saxon Weichbild*

(Sächsisches Weichbildrecht). We can characterise the examined sources as covering matters concerning civil law and criminal law, but none of them contained a complete collection of the entire legal document used in Magdeburg. In comparison with the rare privileges, the compilations show much brighter and richer face of the term Magdeburg Law.

The second part of study presents one privilege of king Wenceslas IV. from 1387 dealing with the administration of Czech medieval towns, especially with the under-chamberlain competences towards royal towns and their municipal justice. According to the older historians, this document means a final break in the traditional relationships between Magdeburg and Czech towns of this law, too. In fact, the document contains just more detailed determinations of the legal cases reserved for the under-chamberlain (or for the King), so called serious guilts. The lists of these special cases are known since the first half of the 14th century and in the year 1405 are put more exactly in form of comprehensive registers. The jurisdiction is reserved for the king or his magistrates and there is no appeal to other courts (*sentecia diffinitiva*). The king of Bohemia as a sovereign monarch cannot permit any doubts about his final resolution in selected cases, but he does not try to interrupt the established connections to Magdeburg in less important matters. The materials from practice of the Louny town court from the second half of the 14th century shows that the privilege from 1387 is nothing but confirmation of older traditions. One record from 1382 from a judicial book of Louny contains a reference to so-called *ruga regalis* – a written catalogue of complaints given from the aldermen to under-chamberlain as a basis for action in court. The content of this *ruga regalis* is conformable with the above-mentioned serious guilt-lists, and not only in this case. Just these offences were restricted in the privilege 1387 and huge number of younger appeals from Bohemia to Magdeburg from the 15th and 16th century corroborates this affirmation.

The final part is dedicated to a specific legal institution characteristic of the Magdeburg law family. The so-called *gerade* (*res parafernales, parafernalia*) is usually examined from the position of normative sources, but the confrontation to the practice of the town courts gives more detailed and plastic view of this female paraphernalia. The *Saxon Mirror*, *Saxon Weichbild* and *Book of Meissen* used as a subsidiary source of law were compared with judicial books from three towns from the 14th and the beginning of the 15th centuries. The results show rather

paradoxical trend of quicker regress of *gerade* in two smaller towns in comparison with the royal town Louny. The reason is perhaps that the minor towns were not so closely linked with the consolidating authority of the high court in Litoměřice.